

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ERTEN, Yücel
ERTOP, Konur
ERTUGRUL, Fenni
ERTUGRUL, Muhsin
ERTUGRUL, GAZI
ERWITT, Elliott
ERZİN, Afif
ERZİN, Reşit
ESAD, Hafız
ESAD EFENDİ
ESAD EFENDİ [Sevdişlam]
ESAD EFENDİ [Yanvalı]
ESAD FEYZİ
ESAD PASA
ESAKI, Leo
ESCHER, M. Cornelis
ESENDAL, M. Seyket
ESİN, Ufuk
ESMEİN, Adhemar
ESNAULT PÉTIÉRIE
ESRAR DEDE
ESSİN, Martin
ESTRADA PALMA, Tomas
ESARI
ESARİ, E. Ali
ESREF
ESREFOĞLU
ESREF RÜŞEN
ESTER
ETHEM NERAT
ETHEM PERTEV
ETHEREGE, George
EUDOKSOS [Knidoslu]
EUGENE [Savoie'li]
EUKLEİDES

EUKLEİDES

EUKLEİDES [Megaralı]
EULER, Leonhard
EULER, Ulr von
EULER-CHERPIN, Hans von
EURIPIDES
EUSEBIOS [Kaysereali]
EUSTACHİ, Bartolomeo

37

EWEL, Max
EVANS, Arthur John
EVANS, Lee
EVANS, Oliver
EVANS, Walker
EVANS PRITCHARD
EVERT, Chris

EVLIYA ÇELEBİ
EVREN, Kenan
EVRENGZİB
EVRENOS BEY
EWING, Alfred Cyril
EWING, James Alfred
EYİCİ, Semavi
EYSKENS, Gaston
EYUBOĞLU, Bedri Rahmi
EYUBOĞLU, Eren
EYUBOĞLU, İsmet Zeki
EYUBOĞLU, Sabahattin
EYUP HAN
EYUP SULTAN
EYYUB
EZGİ, Mehmed Suphi
EZGİ, M. Sabahattin
EZOP
FABBRI, Diego
FABRI, Zoltan
FABRICIUS
FABRY, Charles
FADEYEV, A. Aleksandrovic
FAGUET, Emile
FAHLESTROM, Oyvind
FAHREDDİN ACEMİ
FAHREDDİN BEHRAMŞAH
FAHREDDİN DEDE
FAHREDDİN İB KORKMAS
FAHRENHEIT, Gabriel Daniel
FAIRBANKS, Douglas
FAIK BEY [Hacı]
FAIZI [Kafzade]
FALCONET, E. Maurice
FALKENHAYN, Eric von

“Değerli,, kitap edinmeyi
“değerli,, kitap okumayı özleyenlere...

ADAM

Nisan-Temmuz'84 yayınları:

NIYAZI BERKES	Teokrasi ve Laiklik (bilim)
CESARE PAVESE	Ay ve Şenlik Ateşleri (roman)
ÖZDEMİR ASAF	Bir Kapı Önünde (şiir) 2. Basım
	Yalnızlık Paylaşılmaz (şiir) 2. Basım
	Benden Sonra Mutluluk (şiir) 2. Basım
NURSEL DURUEL	Geyikler, Annem ve Almanya (öykü) 2. Basım
EDİP CANSEVER	İlkyaz Şikâyetçileri (şiir)
FÜRUZAN	Gecenin Öteki Yüzü (öykü) 2. Basım
MEHMED KEMAL	Kalenin Eteğinde/Pulsuz Tavia (roman)
ANNA AHMATOVA	Seçilmiş Şiirler
AZİZ NESİN	Leylâ ile Mecnun (halk öyküsü)
MUSTAFA BALEL	Asmalı Pencere (roman)
SEVİM BURAK	Everest My Lord (roman/oyun)
AZİZ NESİN	Zübük (roman)
BAUDELAIRE	Paris Sıkıntısı (şiir) 2. Basım
MARGUERITE YOURCENAR	Hadrianus'un Anıları (roman)
MELİH CEVDET ANDAY	Gelişen Komedi (deneme)
LATİFE TEKİN	Sevgili Arsız Ölüm (roman) 4. Basım
AZİZ NESİN	Sondan Başa (şiir)
	Poliste (anı)
BERDYAEV	Dostoyevski (inceleme)
MELİH CEVDET ANDAY	Tanıdık Dünya (şiir)
BEHÇET NECATİGİL	Yalnızlık Bir Yağmura Benzer (çeviri şiirler)
ANTON ÇEHOV	Bütün Oyunları I
MINA URGAN	Edebiyatı Ütopya Kavramı ve Thomas More (bilim)
İLHAN BERK	Delta ve Çocuk (şiir)
MELİH CEVDET ANDAY	Akan Zaman, Duran Zaman I (anı)

* Kitaplar yayın tarihlerine göre sıralanmıştır.

değerli kitaplar yayımlar.

ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş.
BÜYÜKDERE CADDESİ, ÜÇYOL MEVKİİ, NO:93 MASLAK-İSTANBUL TEL:169 54 10 (8hat)

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Diyarvolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR DAĞITIMI:

İLERİ KİTAPBEVİ
SSK İşhanı A Blok 2-02
Konak, İzmir Tel: 14 98 08

ERTEN, Yücel

(1945)

Türk tiyatro yönetmeni. Ankara Devlet Tiyatrosu'nun 1970 sonrası genç kuşak yönetmenlerindendir.

19 Ekim 1945'te Muş'ta doğdu. İlk ve ortaokulu Antalya'da, liseyi Ankara'da okudu. 1964'te Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'ne girdi. 1969'da Yüksek Devre'den mezun oldu. Bir yıl Devlet Tiyatrosu'nda staj yaptıktan sonra devlet bursu kazanarak uzmanlık eğitimi yapmak üzere Federal Almanya'ya gitti. 1974'te Essen'deki müzik, bale ve tiyatro yüksekokulu Folkwangschule'nin rejî bölümünü bitirdi. Aynı zamanda, dekor ve kostüm konusunda da uzmanlık eğitimi tamamladı. O yıl, Aristophanes'in *Kadınlar Devleti*'ni sahneleyerek Folkwang Ödülü'nü aldı. Bu arada, İsviçre'de Züricher Schauspielhaus'da, Almanya'da Hannover Aşağı Saksonya Devlet Tiyatroları'nda, Essen Kent ve Bühne 64 tiyatrolarında rejî asistanlığı, yardımcı yönetmenlik ve yönetmenlik yaptı.

1975'te Türkiye'ye döndü ve Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nde iki yıl öğretmenlik etti. Burada, 1975'te Kafka'nın *Duruşma*'sını yönetti. 1976'da Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu Recep Bilginer'in *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* adlı oyunu Sanatsevenler Derneği'nce, rejî dalında, Övgüye Değer Eser olarak ödüllendirildi. 1977-1979 arasında Köln'deki Almanya'nın Sesi radyosunda çevirmen ve programcı spiker olarak çalıştı. 1980'de Türkiye'ye döndükten sonra yönettiği Brecht'in *Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi* yle, Sanatsevenler Derneği En İyi Rejî Ödülü'nü ve Avni Dilligil Jüri Özel Ödülü'nü kazandı. 1982'de Ankara Sanat Evi'ni kurdu ve bir yıl süreyle genel sanat yönetmenliğini yaptı. Burada Aristophanes'in *Barış* oyununu yönetti. 1984'te yönettiği Peter Shaffer'in *Amadeus* adlı oyunuyla büyük bir başarı sağladı ve Avni Dilligil En İyi Rejî Ödülü'nü kazandı.

Yücel Erten, özellikle 1980'den sonra Ankara Sanat Evi ve Devlet Tiyatroları'nda yönettiği oyunlarda çağdaş konulara yaklaşımındaki epik anlayış ve ölçülü, abartısız, canlı yorumuyla dikkati çekmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Kadınlar Devleti*, 1974; *Duruşma*, 1975; *Parkta Bir Sonbahar Günüydü*, 1976; *Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi*, 1980; *Barış*, 1982; *Ak Tanrılar*, 1983; *Amadeus*, 1984.

ERTOP, Konur

(1936)

Türk, eleştirmen. Çağdaş Türk edebiyatı üzerine yaptığı inceleme, araştırma ve tanıtma yazılarıyla tanınmıştır.

2 Nisan 1936'da İstanbul'da doğdu. Davutpaşa Ortaokulu'nda başladığı öğrenimini 1956'da İstanbul

Erkek Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Askerlik dönüşünde, düzeltmen olarak *Cumhuriyet* gazetesine girdi. 1964'te Fazıl Hüsni Dağlarca'nın çıkardığı *Türkçe* dergisini yönetti. Meydan-Larousse Ansiklopedisi yazı kadrosunda ve Kaynak Kitaplar'da çalıştı. 1966'da Doğan Hızlan'la birlikte Eti Yayınevi'ni kurdu. 1983'te *Cumhuriyet* gazetesindeki görevinden ayrıldı, *Hürriyet* gazetesi kadrosuna katıldı.

İlk yazısı, lise öğrencisiyken 1950'de *Türk Dili* dergisinde çıktı. 1956-1962 arasında çeşitli dergilerde yayımladığı dil ve araştırma yazılarıyla dikkati çekti. Yazarlık uğraşını kitap tanıtma yazıları ve eleştirilerle sürdürdü.

Konur Ertop, çağdaş Türk edebiyatında çocuk, cinsellik gibi konuları tematik olarak incelemiştir. Bunun yanı sıra şair ve yazarların yapıtlarını nesnel bir yaklaşımla değerlendiren eleştiri yazıları yazmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Türk Edebiyatında Seks*, 1977; *Emperyalizmle Savaşım*, 1979.

ERTUĞRUL, İsmail Fenni

(1855-1946)

Türk, felsefeci. Varlık Birliği görüşünü benimsemiştir.

Bulgaristan'daki Tırnova'da doğdu, 29 Ocak 1946'da İstanbul'da öldü. Babası Mahmud Bey, Tırnova'nın soylu ailelerindendi. Ortaöğrenimini doğduğu ilde gören İsmail Fenni, bir süre orada muhasebe kaleminde çalıştı. 1875'te İstanbul'a gitti; önce Maliye Nezareti'nde, 1883'te Divan-ı Muhasebat Tahrirat Kalemi'nde, 1896'da Dahiliye Nezareti'nde görev aldı. Bu arada Lisan Mektebi'ni bitirdi ve özel bir öğretmenden İngilizce öğrendi. 1908'de felsefe araştırmalarına yönelmek için emekliye ayrıldı. Felsefenin yanı sıra, müzikle de ilgilenen İsmail Fenni, keman ve kanun çalardı. Yüzü aşkın bestesi vardır.

İsmail Fenni Ertuğrul, Muhyiddin b.Arabi'nin "Vaahdet-i Vücut" (Varlık Birliği) görüşünü benimsemiş, Özdekçi olarak nitelendirdiği Büchner'e karşı çıkarken Gustave Le Bon'dan yararlanmıştır. Ona göre radyoaktif ışımanın bulunması, özdeğin kütlesinin azaldığını, özdeklikten çıkarak erke dönüştüğünü kuşkuya yer bırakmadan ortaya çıkarmıştı. Bu olay özdek ve erk arasındaki ikiliği ortadan kaldıracak bir kanıttır. Atom artık bölünemez bir birim olmaktan çıktığına göre özdeğin sonsuz olduğu görüşü yanlıştır. Bunun gibi erk ve özdek özdeş varlığın görünüşleriyle yoktan varolmaz, varolan yok olmaz" biçimindeki savlar geçersizdir. Önsüz ve sonsuz olan yalnızca Tanrı'dır; evren Tanrı'nın varlığından ortaya çıkmıştır. İsmail Fenni, Evrim Yasası'nı cansız varlıklara da uygular, canlılar içinse, evrimin rastlantıya değil bir ereğe dayandığı görüşünü benimser. Özdekten yaşam, yaşamdan bilince, bilinçten ruha doğru evrim

yetkinleşme ereğini de içerir. Ruh, bölünemez, olduğu gibi kalır.

Metafizik olaylar ile varlık birliği arasında bir bağ bulunduğunu savunan İsmail Fenni, varlığın saltıklığına erişildikçe bugünkü bilimin açıklamayacağı gerçeklerle de karşı karşıya gelineceğini ileri sürer. Ona göre felsefe pozitivizmi aşmak zorundadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Lügatçe-i Felsefe*, 1927, ("Küçük Felsefe Sözlüğü"); *Maddiyun Mezhebinin İzmihlali*, 1928, ("Özdekçilik Akımının Çöküşü").
- **BAKINIZ:** F.BÜCHNER, C.DARWIN, LE BON, MUHYİDDİN ARABİ.

ERTUĞRUL, Muhsin (1892-1979)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmeni. Türk tiyatrosunun çağdaş bir nitelik kazanması için atılan adımlara öncülük etmiştir.

28 Şubat 1892'de, İstanbul'da doğdu, 29 Nisan 1979'da İzmir'de öldü. Tefeyyüz Mektebi'nde, Darül

Edebiyat'te, Soğukçeşme ve Toptaşı rüstiyyelerinde sürdürdüğü ortaöğrenimini Mercan İdadisi'nde tamamladı. Babası onun da kendisi gibi hariciyecisi olmasını istiyordu. Oysa Muhsin Ertuğrul bu isteğe karşı çıkarak küçük yaştan beri ilgi duyduğu tiyatroyu kendine uğraş seçti ve ilk kez 2 Ağustos 1909'da Burhanettin Kumpanyası'nda Conan Doyle'un *Şerlok Holmes* oyununda Bob rolüyle sahneye çıktı. Ailesinden habersiz olarak kalktığı bu iş yüzünden bir daha baba evine dönmedi.

1910'da Reşat Rıdvan ve Burhanettin beylerin Odeon Tiyatrosu'nda oynadıkları *Dreyfus*, *Othello*, *Gülnehal*, *Mürebbiye*, *Haydutlar* ve daha başka oyunlarda çeşitli rollere çıktı. Ertesi yıl aynı toplulukta arkadaşlarından Vahram Papazyan'ın önerisine uyarak tiyatro konusundaki bilgi ve görgüsünü artırmak amacıyla Paris'e gitti. Oraya vardığı günün akşamı ünlü oyuncu Mounet-Sully'nin *Hamlet*'ini gördü, Comédie-Française'in ve bazı Rus tiyatro topluluklarının oyunlarını izledi. 1912'de İstanbul'a döndükten sonra *Hamlet*'i sahneye koydu ve başrolü oynadı. Ertesi yıl Kemal Emin Bara, İ.Galip Arcan ve Behzat Butak'la kurduğu toplulukla Mark Twain'in *Şikago Çiftçisi* ve Fransız yazarları E.Brieux'nün *Simone*, P.Autier'nin *Fener Bekçileri* oyunlarında rol aldı. Bu topluluk ayrıca Bursa'da Millet Tiyatrosu, İstanbul'da Türk Ocağı'nda da Yeni Turan Temsil

Darülbedayi'den İstanbul Şehir Tiyatroları'na

Ulusal Türk tiyatrosunun, oluşum sürecinde inişli çıkışlı dönemlerine karşın, belli bir süreklilikle seyircilerine oyun sunmuş kurumların başında 1914'te Darülbedayi-i Osmani adıyla kurulmuş olan İstanbul Şehir Tiyatrosu gelir. Başlangıçta yerleşik bir tiyatro topluluğuna oyuncu yetiştirecek ve müzik eğitimi yapacak bir konservatuvar olarak tasarlanan bu kuruluş, 1913-1914 yıllarında İstanbul Şehremini olan Cemil Topuzlu Paşa'nın* girişimiyle gerçekleşti. Kurumu yönlendirmek üzere çağrılmış olan ünlü Fransız yönetmeni André Antoine'ın* İstanbul'a gelmesiyle 1914'te örgütlenme ve program çalışmaları başladı. Ancak Antoine I. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine, İstanbul'da dört hafta süren bir çalışmadan sonra Fransa'ya dönmek zorunda kaldı. Darülbedayi'nin açılışında Antoine'ın yardımcısı ve Tiyatro Bölümü'nün başkanı olan Reşat Rıdvan* başlatılan işlerin yarıda kalmaması için Kasım 1914'te bir açılış töreni düzenledi. Cemil Topuzlu'dan sonra şehremini olan İsmet Bey zamanında Darülbedayi aynı zamanda bir tiyatro topluluğuna dönüştü ve kısa bir süre sonra kurumun tiyatro topluluğu işlevi ağır basmaya başladı. İlk gösterisini 13 Ocak 1915'te halka sunan topluluğun programında Victor Hugo'nun* *Ruy Blas*'sından bir bölüm, Altı Aydan Beri adlı bir güldürü, uzun bir şiir ve gülünç bir monolog vardı. Oyunculuk öğretmenlerinden Minakyan'ın* de-

netiminde oyun hazırlıklarına ağırlık veren topluluk, Ocak 1916'da Hüseyin Suat'ın Fransızca'dan uyarladığı *Çürük Temel* adlı oyunla ilk profesyonel gösterisini gerçekleştirdi.

Ancak ilk on yıllık dönem içinde çekilen para sıkıntısı ve yönetimdeki dağınıklık topluluğun her an dağılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmesine yol açtı. Darülbedayi'nin bu on yıllık ilk döneminde repertuarı daha çok yabancı oyunlardan oluşmuştu. Yerli oyunların sayısı ise on yediydi. Bunların ilki 2 Mart 1917'de sunulan H.F. Ozansoy'un* *Baykuş*'uydu.

1926'da İstanbul valiliği ve belediye başkanlığına getirilen Muhittin Üstündağ, Darülbedayi'nin daha düzenli çalışması için burayı ödenekli bir kuruma dönüştürdü. 1927-1928 tiyatro mevsiminde Darülbedayi'nin başına yönetmen olarak gelen Muhsin Ertuğrul da düzenli ve disiplinli bir dönemin başlamasını sağladı. Önceki yılların kötü uyarlamalarının, bulvar güldürülerinin ve kaba melodramların yerini, tiyatro tarihinin ölümsüzleşmiş örnekleri aldı. Yerli oyunlara da daha ağırlık verilmeye başlandı.

Bu dönemi izleyen 1931-1946 arasında Darülbedayi, İstanbul Şehir Tiyatrosu'na dönüşerek büyük bir gelişme gösterdi. Dünya tiyatrosunun seçkin yapıtları Türkçe'ye çevrilip sahnelenir-

Heyeti adıyla oyunlar sergiledi. Muhsin Ertuğrul gene aynı yıl içinde Şehzadebaşı'nda açtığı Ertuğrul Sineması'nda film gösterilerinin yanı sıra, sahnelenen çeşitli oyunlarda da rol aldı. Sinemayı üç dört ay sonra bir başkasına devredip kısa bir süre için yeniden Paris'e gitti, orada A.Lugné-Poe, J.Copeau ve A.Antoine gibi sanatçıların çalışmalarını yakından izledi. Döndükten sonra 1914'te Reşat Rıdvan Bey'le Darülbedayi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. Ünlü Fransız yönetmeni Antoine'ın genel sanat yönetmeni olarak Darülbedayi'nin başına getirilmesi üzerine açılan oyunculuk sınavına *Hamlet*'ten hazırladığı bir parçayla girdi, sınavı kazanarak tiyatro bölümünde yardımcı öğretmenliğe atandı. 1915'te Darülbedayi'nin sanatçı kadrosuna giren Muhsin Ertuğrul ertesi yıl *Çürük Temel* ve *Hisse-i Şayia* oyunlarındaki rolleriyle başarı kazandı.

Tiyatro bilgisini artırmak için Berlin'e gitti. Orada gündüzleri film stüdyolarında, geceleri Les-sing-Theater ile Deutsches KünstlerTheatertoplu-luklarında figüran ve sahne işçisi olarak çalıştı. *Gecede Işık* filmiyle sinemadaki ilk oyunculuk çalışmasını yaptı. Bu dönemde tanıştığı Alman tiyatro adamı Albert Basserman'ın etkisiyle H.Ibsen ve A.Strind-berg'in oyunlarını inceledi. Max Reinhardt'la da tanışarak Deutsches-Theater, Kammerspiele ve Volks-bühne gibi tiyatroların çalışmalarını izledi. 1916-

1925 arasında çalışmalarını İstanbul'la Berlin arasında sürdüren sanatçı Almanya'da film çalışmalarını hızlandırdı; bir yandan başkalarının filmlerinde oynarken, bir yandan da 1919'da Berlin'de Nabi Zeki Ekemen'le Sтамbul Film adlı bir şirket kurarak senaryosunu kendi hazırladığı *Samson* filmini çevirdi ve bu filmin başrolünü oynadı. Aynı yıl kurulan Beyoğlu Musiki Akademisi'nde deklamasyon, mimik ve estetik öğretmenliğine getirildi. Yeniden Darülbedayi'ye girdiyse de, bu tiyatrodaki yönetim anlaşmazlıkları yüzünden ayrılarak Almanya'ya gitti.

Muhsin Ertuğrul İstanbul'daki tiyatro çalışmalarını 1927'ye değin zaman zaman sahne arkadaşlarıyla kurduğu topluluklarla sürdürdü. Bu çalışmalarının en verimli 1924-1925 mevsiminde Ferah Tiyatrosu'nda gerçekleşti. Ertuğrul Muhsin ve Arkadaşları adlı bu toplulukta bir araya gelen İ.Galip Arcan, Behzat Butak, M.Kemal, Hazım Körmükçü, Vasfi Rıza Zobu, Neyyire Neyir, Kınar Hanım, Emin Belig, Necla Sertel, Zühtü Müridoğlu, Ercüment Behzat Lav ve Muammer Karaca gibi sanatçılar *Othello*, *Bir Halk Düşmanı*, *Baba*, *Kreutzer Sonatı* ile Ahmet Vefik Paşa'nın bazı Molière uyarlamalarını, bu arada bazı yerli oyunlarla operetleri sahnelediler. Geleceğin izleyicisini yetiştirmek amacıyla öğrencilere indirimli matinerler düzenlendi, eğitici broşürler dağıtıldı. Her kesimden izleyicinin tiyatroya gitme alışkanlığını

«Darülbedayi'nin kuruluş yılları

Darülbedayi'de ki yöneticiliği

ken, yerli yazarlara da olanak tanındı. Seyirci-nin ayağını tiyatroya alıştırmak için bir süre operetler de sahnelendi.

Gelişme döneminin olumlu adımlarından biri 1931'de Tiyatro Meslek Okulu'nun kurulması, öbürü de 1935-1936 tiyatro mevsiminde çocuk oyunlarının başlamasıydı. Tiyatro Meslek Oku-lu 1933'te, Viyana Müzik ve Tiyatro Akademisi başkanı olan Joseph Marx'ın yönetiminde yeni-den düzenlendi ve böylece bugünkü İstanbul Belediye Konservatuarı'nın temeli atılmış oldu.

İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun gelişme döneminde, bu kurumun ilk yıllarından beri çalışan sanatçılara birçok oyuncu daha katılmış, çocuk oyunlarında ise Ferih Egemen'in* büyük katkısı olmuştur. Oynanan operetlerde ise Ekrem Reşit Rey'in* oyunları, Cemal Reşit Rey'in* müzikle-ri ayrı bir önem taşır. Gene bu yıllarda Rus asıllı Ieroff'un, hazırlanan dekorların pek ço-ğunda imzası olduğu görülür.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki 1947-1958 dö-ne-minde M.Ertuğrul'un Ankara'daki Devlet Ti-yatrosu'nun başına geçmesi üzerine, bir süre belli bir sanat yönetmeninden yoksun olarak çalışan kurumun başına 1952'de Avusturyalı yönetmen ve dekorcu Max Meinecke* getirildi. Tiyatro-nun halkın ilgisine geliştirmeye inanan Meinec-ke, Eminönü Bölümü'yle Beyoğlu'ndaki Yeni

Tiyatro'yu açarak bu yaygın ilgiyi sağlamaya çalıştı.

Şehir Tiyatrosu'nun en parlak dönemlerinden biri M.Ertuğrul'un 1959'da yeniden genel sanat yönetmenliğine getirilmesiyle başladı. Kadrosu-na genç sanatçıların da katılmasıyla güçlenen kurum, semt tiyatrolarının açılması ve öğrenci oyunlarının düzenlenmesiyle seyirci sayısını bü-yük ölçüde artırdı. Ancak 1966'da İstanbul Belediye Meclisi'nin kararıyla sanat yönetmen-liği kadrosu kaldırıldı, M.Ertuğrul bir kez daha bu kurumdan uzaklaştırıldı.

1967'de tiyatronun başına getirilen V.R. Zobu*, yönetim kurulunun desteği ve dramaturgların yardımıyla 1974'e değin sıradan oyunlarla Şehir Tiyatrosu'nu yürütmeye çalıştı. 1974'te M.Er-tuğrul yeniden genel sanat yönetmenliğine getirildiyse de genç sanatçıların isteği olan "ye-rinden yönetim" düzenini onaylamadığı için iki yıl sonra görevinden ayrıldı. "Yerinden yö-ne-tim" düzenini sürdüren Hamit Akınlı, Burçin Oraloğlu, B.Sabuncu*, E.Orbey* ve B.Algan, Aytekin Kotil'in belediye başkanı olmasıyla başlayan anlaşmazlıklar sonunda görevlerinden ayrıldılar. Bunun üzerine tiyatronun yönetimi eleştirmen Hayati Asilyazıcı'ya verildi. 1980'de ise sorumluluğu bir kez daha V.R. Zobu üstlen-di. Bu dönemde kadrosundan birçok sanatçının uzaklaştırıldığı Şehir Tiyatrosu, yeni bir gerile-me dönemine girdi.

edinmesi için, hazırlanan geniş repertuarın açıklama-
lı özel programları sunuldu.

1925-1927 arasında SSCB'ye giden M.Ertuğrul orada K.Stanislavski'nin ve V.Meyerhold'un sahne çalışmalarını izledi, Goskino ve Vukfu stüdyolarında *Tamilla* ve *Spartaküs* filmlerini çevirerek sinema çalışmalarını sürdürdü. Gene 1927'de, Muhittin Üstündağ'ın İstanbul valiliği sırasında Darülbeyazıt'ın başına yönetmen olarak atandı. Muhsin Ertuğrul'un 1949'da Ankara'da Devlet Operası ve Tiyatrosu yönetmenliğine getirilişine değin süren bu dönem içinde Darülbeyazıt tam bir Şehir Tiyatrosu niteliğine kavuştu. Disiplinli provalar, titiz oyun seçimi, oyunların saatinde başlaması, izleyicilerin uygarcı oyun izleme alışkanlığı bu dönemde yerleşti. Düzenli olarak yayımlanan program dergisiyle izleyicilerin tiyatro kültürünü geliştirmek amacı güdüüyordu. Nisan 1930'da *Darülbeyazıt* adıyla yayımlanmaya başlayan bu dergi daha sonra *Türk Tiyatrosu* adını alarak yayını sürdürdü. 1927'de kurulan Sanayi-i Nefise Birliği'nin Tiyatro Bölümü başkanlığına seçilen Muhsin Ertuğrul 1930'da açılmasına öncülük ettiği ve yerini daha sonra Belediye Konservatuarı'na bırakacak olan Tiyatro Meslek Okulu'nda da öğretmenlik etti. Tiyatroya yaptığı hizmetlerinden ötürü 1931'de kendisine Almanlar tarafından Goethe Madalyası verildi.

Eylül 1934'te kurmayı tasarladığı çocuk tiyatrosu konusunda incelemeler yapmak üzere Moskova'ya gitti. Orada Çehov'un karısı Olga Knipper'le tanıştı ve Ankara'da kurulacak Devlet Konservatuarı'nın yönetimi için Stanislavski'yi Türkiye'ye çağırdı. Ancak Stanislavski'nin gelmesi gerçekleşmedi. M.Ertuğrul 1935-1936 mevsiminde İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Türkiye'deki ilk düzenli çocuk oyunlarını başlattı. Bunun dışında gençliğe yönelik öğrenci matinerlerinde klasik tiyatro yapıtlarıyla ünlü Türk oyun yazarlarının oyunlarını tanıtıcı temsillerin verilmesini sağladı. 1947'de, kurulmakta olan Devlet Tiyatrosu'nun çekirdeğini oluşturan Tatbikat Sahnesi'nin yönetim sorumluluğunu da yüklendi ve 1949'da Devlet Tiyatrosu genel müdürlüğüne atanıncaya değin çalışmalarını İstanbul'da ve Ankara'da sürdürdü. Aynı yıl, Ankara'da Mimar Kemalettin Bey'in yapıtı olan Evkaf Apartmanı'nda Konservatuar'ın dekor deposu olarak kullanılan yeri bir tiyatro salonuna dönüştürerek Devlet Tiyatrosu'nun temsillerini Küçük Tiyatro adlı bu salonda başlattı. *Küçük Tiyatro* adlı program dergisi de gene aynı yıl düzenli olarak yayımlanmaya başladı. 1949-1951 arasında *Hamlet*, *Peer Gynt* ve *Bir Komiser Geldi* gibi klasik ve çağdaş oyunlarla birlikte Cevat Fehmi Başkut, Ahmet Kutsi Tecer, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday, Nâzım Kurşunlu, Sabahattin Kudret Aksal ve Turgut Özakman gibi yerli yazarların oyunlarına da repertuarda yer verdi.

1951-1952 tiyatro mevsiminde Devlet Tiyatrosu genel müdürlüğünden ayrılarak İstanbul'da Yapı ve Kredi Bankası'nın desteğiyle Batılı anlamda ilk özel tiyatro niteliğindeki Küçük Sahne'yi kurdu. Burada Münir Özkul, Mücap Ofluoğlu, Şükran Güngör, Sadri Alışık, Lale Oraloğlu, Altan Karındaş, Kâmrân Yüce, Cahit Irgat, Haldun Dormen ve Nur Sabuncu gibi sanatçılarla *Fareler ve İnsanlar*, *Kanlı Düşün*, *On*

İkinci Gece, *Babayiğit*, *Godot'yu Beklerken* gibi seçkin oyunlardan oluşan bir repertuarla çalışmalarını sürdürdü. 1954'te Devlet Tiyatrosu ve Operası'na yeniden genel müdür atanan Muhsin Ertuğrul çalışmakta olan Büyük Tiyatro ve Küçük Tiyatro'ya Üçüncü Tiyatro'yu ve Oda Tiyatrosu'nu da ekledi. Bir yandan bölge tiyatroları tasarısı üstünde çalışırken, bir yandan da Adana Şehir Tiyatrosu, İzmir Devlet Tiyatrosu ve Bursa Ahmed Vefik Paşa Tiyatrosu'nun açılmasını sağladı. 1958'de o dönemin yöneticileriyle tiyatro konusunda anlaşmazlığa düştüğü için genel müdürlük görevinden ayrıldı ve ertesi yıl yeniden İstanbul Şehir Tiyatrosu başyönetmenliğine getirildi. Şubat 1967'ye değin sürdürdüğü bu görev döneminde Tunç Yalman, Şirin Devrim, Engin Cezzar, Genco Erkal, Beklan ve Ayla Algan, Nüvit Özdoğru, Güngör Dilmene, Hamit Akınlı, Zihni Küçümen, Çetin İpekkaya, Doğan Aksel, Duygu Sağiroğlu ve Mengü Ertel gibi çoğu yurt dışında öğrenim görmüş genç yönetmen, oyuncu, dekoratör ve grafikçilerin Şehir Tiyatrosu'nda çalışmalarını sağlayarak bu kuruma büyük bir canlılık kazandırdı. Kadıköy, Fatih, Üsküdar ve Zeytinburnu semt tiyatrolarını hizmete açtı. Rumelihisarı'nda yaz temsilleri verilebilecek bir açık hava tiyatrosu da gene bu dönemde halka açıldı. 1967'de Şehir Meclisi'yle tiyatroların repertuarı konusunda anlaşamadığı için görevine son verildi.

1968'de İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde tiyatro eleştirisi ve özel LCC Tiyatro Okulu'nda sahne çalışmaları dersleri verdi. 1969'da 60. sanat yılı bir jübileyle kutlandı. 1974'te İstanbul Belediye Başkanı Ahmet İsvan'ın çağrısı üzerine yeniden Şehir Tiyatroları'nın genel sanat yönetmenliği görevini üstlendi ve genç yönetmen, oyuncu, yazar ve dekorcuların işbirliğini sağladı. Muhsin Ertuğrul'un bu dönemde gerçekleştirdiği işler arasında tiyatrodaki eğitim çalışmalarını başlatması, Yedikule Zindanları'nda bir açık hava tiyatrosu açması, Tepebaşı'ndaki Şehir Tiyatroları marangozhanesini Deneme Sahnesi'ne dönüştürmesi, Bayrampaşa Tiyatrosu'nu açması, kurduğu "Gezginci Tiyatro" ekipleriyle İstanbul'un çeşitli semtlerindeki kahvelerde temsiller verdirmesi sayılabilir. 1976'da, iki yıl önce birlikte çalışmaya başladığı genç sanatçılardan bazılarının kendisinden habersiz olarak giriştikleri "yerinden yönetim" düzenini, ileri sürüldüğü gibi bir "demokratikleştirme" hareketi olarak görmediği için görevinden ayrıldı. Tiyatrodaki etkinliğini yıllarca önce yazmaya başladığı anılarını tamamlamaya çalışarak sürdürdü. 1979'da 70. sanat yılını kutlama amacı ile Ege Üniversitesi'nin düzenlediği törende kendisine fahri doktor unvanı verildi. Hasta olarak katıldığı bu törenden kısa bir süre sonra öldü.

Muhsin Ertuğrul yetmiş yıllık sanat yaşamı boyunca geliştirmekte olan Türk tiyatrosunun birçok atılımına öncülük etmiş bir yönetmen, üslup sahibi bir oyuncu, yorulmak bilmeyen bir eğitici ve yurt gerçeklerini gözardı etmeyen bir tiyatro düşünürü olmayı başarmıştır. Giriştiği birçok işte Batı ülkelerini örnek alması kendisinin "Batı taklitçisi", bu işlerin güçlükleri karşısında zaman zaman yalnız kalışı da "tek adam" olarak suçlanmasına yol açmıştır. Gerçekte onun bu çabalarında tiyatro sanatını Türkiye'de

► *İstanbul Şehir Tiyatrosu*

► *Şehir Tiyatroları'nda genel sanat yönetmenliği*

Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü

Küçük Sahne girişimi

Türk tiyatrosuna katkıları

çağdaş bir düzeye getirme tutkusu her şeyden ağır basar. Başka ülkelerdeki yenilikleri günü gününe izlemesi, yararlanılacak örnekleri bulup uygulama alanına koyması, bağlı olduğu ilkelere hiçbir zaman ödün vermemesi, Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ve ABD'ye fırsat buldukça inceleme gezileri yaparak kendini yenilemesi onun başarısını hazırlayan özellikleridir. Muhsin Ertuğrul Türkiye'de tiyatronun niteliğinden önce niceliğini düşündüğü için de eleştirilmiştir. Onun İstanbul, Ankara ve bazı taşra kentlerinde tiyatro sanatını yaygınlaştırmak için yeni salonlar açmaya ön ayak olması, tiyatronun eğitici ve eğlendirici işlevine inancından kaynaklanmıştır.

Muhsin Ertuğrul Türkiye'de sinema sanatının gelişmesine de yönetmen ve oyuncu olarak önemli katkılarda bulunmuştur. 1922'de yönetmenliğini yaptığı *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk* Türkiye'de çevirdiği ilk filmidir. Türk kadını ilk kez perdede çıkan, ilk sesli ve ilk renkli Türk filmlerini çeken de o olmuştur. Filmlerinin bazılarının oyunlardan uyarlanması ve bu filmlerde genellikle tiyatro oyuncularının oynaması, sinema tarihçileri ve eleştirmenlerinin, Muhsin Ertuğrul'un sinemasını, tiyatronun bir uzantısı olarak değerlendirmelerine yol açmıştır.

Tiyatro ve sinema alanlarındaki çalışmaları, Türkiye'nin sanat yaşamına yaptığı büyük hizmetlerle haklı bir üne kavuşan Muhsin Ertuğrul yurt dışındaki çalışmaları ve incelemeleriyle de uluslararası bir saygınlık kazanmış ve Uluslararası Tiyatro Enstitüsü Türkiye Merkezi'nin başkanlığı görevini ölünceye değin sürdürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** Yönettiği oyunlar: *Hamlet*, 1912; *Baykuş*, 1917; *Hortlaklar*, 1918; *Othello*, 1923; *Baba*, 1924-1925; *Bir Halk Düşmanı*, 1924-1925; *Othello*, 1924-1925; *Azarya*, 1924-1925; *Yorgaki Dandim*, 1924-1925; *Kamelyalı Kadın*, 1924-1925; *Hamlet*, 1927; *Altı Kişi Muharririni Arıyor*, 1927; *Tokat Yiye Soyтары*, 1927; *Mürai*, 1927; *Hile ve Sevgi*, 1927; *Tezer*, 1927; *Karanlığın Kudreti*, 1928-1929; *On İkinci Gece*, 1928-1929; *Matmazel Jüli*, 1928-1929; *Hırçın Kız*, 1929-1930; *Haydutlar*, 1929-1930; *Bebeğin Evi*, 1929-1930; *Venedik Taciri*, 1930-1931; *Şarlattan (Dr. Knock)*, 1931-1932; *Kafatası*, 1931-1932; *Güneş Batarken*, 1932-1933; *Bir Ölü Evi*, 1932-1933; *Peer Gynt*, 1933-1934; *Volpone*, 1933-1934; *Lüküs Hayat*, 1933-1934; *Cürüm ve Ceza*, 1934-1935; *Müfettiş*, 1934-1935; *Unutulan Adam*, 1934-1935; *Hamlet*, 1934-1935; *Ölçüye Ölçü*, 1935-1936; *Faust*, 1935-1936; *Tohum*, 1935-1936; *Macbeth*, 1936-1937; *Ayak Takımı Arasında*, 1936-1937; *Yaban Ördeği*, 1936-1937; *Kral Lear*, 1936-1937; *Size Öyle Geliyorsa*, 1937-1938; *Prenses Turandot*, 1937-1939; *Bir Adam Yaratmak*, 1937-1938; *Kral Lear*, 1937-1938; *Yanlışlıklar Komedyası*, 1938-1939; *Windsor'un Şen Kadınları*, 1938-1939; *Haydutlar*, 1938-1939; *Romeo ve Juliet*, 1939-1940; *Hayat Bir Rüya*, 1939-1940; *Othello*, 1940-1941; *Hamlet*, 1941-1942; *Yaşadığımız Devir*, 1941-1942; *Şamdancı*, 1941-1942; *Kış Masalı*, 1942-1943; *Vişne Bahçesi*, 1942-1943; *Don Carlos*, 1942-1943; *Yalancı*, 1942-1943; *Nasıl Hoşunuza Giderse*, 1943-1944; *Kadınlar Mektebi*, 1943-1944; *İki Efendinin Uşağı*, 1943-1944; *Atinalı Timon*, 1944-1945; *Vanya Dayı*, 1944-1945; *Carolanus*, 1945-1946; *Maria Stuart*, 1945-1946; *Köyde Bir Ay*, 1946-1947; *Jül Sezar*, 1946-1947; *Kral Oedipus*, 1947; *Hamlet*, 1949-1951; *Peer Gynt*, 1949-1951; *Kanlı Düşün*, 1951-1952; *Babayiğit*, 1953-1954; *Hamlet*, 1954-1955; *Godot'yu Bekleyen*, 1954-1955; *Salıncakta İki Kişi*, 1958; *Hamlet*, 1959, *Hamlet*, 1961. Oynadığı Oyunlar: *Şerlok Holmes* 1909; *Hamlet*, 1912; *Şikago Çiftçisi*, 1913; *Simone*, 1913; *Fener Bekçileri*, 1913; *Othello*, 1923; *Baba*, 1924; *Bir Halk Düşmanı*, 1924; *Hamlet*, 1927; *Unutulan Adam*, 1934-1935; *Kral Lear*, 1936-1937; *Bir Adam Yaratmak*,

1937-1938; *Büyük Baba*, 1949; *Bir Komiser Geldi*, 1949-1950. Yönettiği Filmler: *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk*, 1922; *Boğaziçi Esrarı (Nur Baba)*, 1922; *Ateşten Gömlek*, 1923; *Sözde Kızlar*, 1924; *Ankara Postası*, 1928; *İstanbul Sokaklarında*, 1931; *Bir Millet Uyanıyor*, 1932; *Bataklı Damın Kızı Aysel*, 1934; *Aynaroz Kadısı*, 1938; *Bir Kavuk Devrildi*, 1939; *Allah'ın Cenneti*, 1939; *Şehvet Kurbanı*, 1940; *Kahveci Güzeli*, 1941; *Yayla Kartalı*, 1945; *Harman Sonu*, 1946; *Kızılırmak*, 1947; *Halıcı Kız*, 1953. Kitap: *İnsan ve Tiyatro Üstüne Gördüklerim*, 1975.

- **KAYNAKLAR:** M.And, *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu*, 1983; Ö.Nutku, *Darülbeyaz'ın Elli Yılı*, 1969; 60.Sanat Yılında Muhsin Ertuğrul'a Saygı, 1969.

- **BAKINIZ:** C.EBERT, ZOBÜ.

ERTUĞRUL GAZİ (? -1281)

Türk beyi. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi'nin babasıdır.

Yaşamı üstüne kesin bilgi yoktur. Osmanlı kaynaklarının genellikle kabul ettikleri rivayete göre Oğuzlar'ın Bozoklar koluna bağlı Kayı boyu beylerinden Süleyman Şah'ın oğludur. Moğollar'ın baskıları nedeniyle Anadolu'ya gelen Kayılar daha sonra Halep'e doğru göçe başladılar. Ancak Fırat'ı geçerek Süleyman Şah boğularak öldü. Babalarının ölümü üzerine dağılan aşiretin bir bölümünü toplayan Ertuğrul Gazi ve kardeşi Dündar Bey Erzurum yakınlarında Pasinler Ovası'na yerleştiler. Ancak bir süre sonra Moğollar'ın buraya da saldırmaları üzerine Orta Anadolu'ya göç ederek Ankara yakınlarında Karacadağ'a yerleştiler. Ardından Ertuğrul Gazi komutasında Söğüt ve Domaniç yakınlarına geldiler.

Ertuğrul Gazi, 1231'de I. Alaeddin Keykubad'ın İznik Rum İmparatoru Teodoros Laskaris üzerine yaptığı seferde Selçuklu ordusunun akıncı güçlerine komuta etti. Daha sonra Karacahisar'ı ele geçirip Bilecik Rum tekfurunu (beyini) vergiye bağladı. Selçuklu hükümdarı, hizmetleri karşılığında Söğüt'ü Ertuğrul Gazi'ye verdi.

Yazıcızade Ali'nin Selçukname'sine göre Ertuğrul Gazi 1279'da uc (sınır) beyi olarak görev yapıyordu. 1281'de doksán yaşını geçmiş olarak öldü. Türbesi Söğüt'tedir. Bazı kaynaklar ölüm tarihi olarak 1287 ve 1289'u da gösterirler.

- **BAKINIZ:** OSMAN I.

ERWITT, Elliott (1928)

ABD'li fotoğrafçı. Belge ve röportaj fotoğrafçısı olarak ün yapmış bir sanatçıdır.

Paris'te doğdu. Rus asıllı bir anne babanın çocuğuydu. 10 yaşında ABD'ye gitti. Ortaöğrenimini Hollywood'da yaptı. Los Angeles City College'da

okudu. Gençlik yıllarında Hollywood'da bir aile pansiyonu işletirken fotoğrafa ilgi duydu. Daha sonra sinema yıldızlarının fotoğraflarını çoğaltan bir fotoğraf atölyesinde çalıştı. 1948'de New York'a gitti. Önceleri kitap kapakları için yazarların fotoğraflarını çekti, sonra da belgesel fotoğraf dalında uzmanlaştı ve çeşitli kurumlar için çalıştı. Kore Savaşı sırasında askere gitti, muhabereci olarak hizmet gördü. Bu görevinden yararlanarak *Life* dergisinde yayımlanan ünlü *Bed And Boredom* ("Yatak ve Sıkıntı") adlı röportajı gerçekleştirdi. Savaştan sonra röportaj fotoğrafıyla olduğu kadar sualtı fotoğrafı, mimari fotoğraf gibi başka dallarla da ilgilendi; film çalışmaları yaptı, reklam fotoğrafları çekti. Ünlü Magnum Ajansı'na katıldı ve bu ajansın üyesi olarak birçok belge-haber-röportaj çalışması gerçekleştirdi. Profesyonel çalışmalarının yanı sıra ve tüm çalışma yaşamı boyunca, "kişisel yapıtım" adını verdiği bir dizi çalışmayı da geliştiren Erwitt, bunları birkaç kez sergiledi ve birkaç fotoğraf albümü halinde yayımladı.

Erwitt'in fotoğrafçılığının ağır basan yanı, neredeyse bütün yapıtlarında görülen mizah duygusudur. Gülüncü ustaca kullanan ve gülüncün ötesine geçebilen az sayıdaki fotoğrafçılardan biridir. Görüntülerini, bir eleştirmenin dediği gibi, genellikle, Cartier-Bresson'un ünlü "anamlı an" kuramına karşı bir nitelemeyle "kararsız bir an"da (*indecisive moment*) saptar. Fotoğrafları kimi zaman ince ve duygulu, kimi zamansa düpedüz gülünçtür. Ama her zaman, gülünç olanın ardında insancıl bir derinliği yakalamayı, usta bir teknik ve özgün bir anlatımla duyurmayı başarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Photographs and Anti-Photographs*, 1972, ("Fotoğraflar ve Anti-Fotoğraflar"); *Son Of a Bitch*, 1975, ("Köpoğlu"); *St. Trop-Saint-Tropez*, 1980.

• BAKINIZ: CARTIER-BRESSON.

ERZEN, Afif (1913)

Türk, arkeolog. Van Bölgesi'nde Urartu kalelerinde çalışmış ve Edirne'de Enez kazılarını yönetmiştir.

24 Ekim 1913'te Malatya'nın Arapgir ilçesinde doğdu. Ortaöğrenimini Elazığ ve Sivas'ta yaptı. 1934-1940 arasında burslu olarak Berlin, Jena ve Leipzig üniversitelerinde eğitim gördü. Doktorasını Leipzig Üniversitesi'nde tamamladı.

1940'ta İstanbul Üniversitesi Eski Çağ Tarihi Kürsüsü'nde asistan, 1944'te aynı yerde doçent ve 1955'te profesör oldu. 1956'dan emekli olduğu 1983'e değin Eski Çağ Kürsüsü başkanlığı görevini sürdürdü. 1966-1970 arasında iki devre Edebiyat Fakültesi Dekanlığı görevini üstlendi.

1946'dan beri Türk Tarih Kurumu, 1968'den başlayarak da Alman Arkeoloji Enstitüsü asli üyesidir. 1953'te Sinop ve 1954-1955'te Manyas Gölü yakınındaki Ergili-Daskyleion kazılarına katılmıştır. Side ve Perge kazılarında da çalışmıştır.

1959'dan beri Van Bölgesi'nde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü adına kazı çalışmaları yapmaktadır. Toprakkale, Van Kalesi ve Çavuştepe'de tamamlanan çalışmalar Urartu dönemine ait önemli belgeler vermiştir. Van'ın güneydoğusunda yer alan Çavuştepe'de 1961'de başlayıp on altı yıl aralıksız sürdürülen kazılarda Uçkale ile Yukarı ve Aşağı kalelerde tapınak, saray ve öteki mimari öğelerle çeşitli Urartu sanat yapıtları bulunmuştur. Urartu Devleti'nin ikinci başkenti olan Toprakkale'de tapınak ve kaya tüneli ortaya çıkarılmıştır. Çavuştepe yakınında Çermik'de ve Giyimli'de (Eski Hırkanis) yapılan kazılar da Urartular'a ait zengin buluntular vermiştir. 1967'de Van'da Van Bölgesi Tarih ve Arkeoloji Araştırmaları Merkezi kurulmuş ve Arif Erzen bu merkezin 1983'e değin müdürlüğünü yapmıştır. Edirne'nin Enez (Ainos) ilçesindeki kazılar da gene onun başkanlığında 1971'den beri aralıklarla sürdürülmektedir. 1969'da Edirne'de Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Merkezi'ni kurmuş ve 1983'e değin bu merkezin müdürlüğünü de üstlenmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Kilikien bis zum Ende der Perserherrschaft*, 1940, ("Pers Egemenliği Sonuna Kadar Kilikya"); *Tarsus Kılavuzu*, 1943; *İlk Çağda Ankara*, 1946; "İstanbul Şehrinin Kuruluşu ve İsimleri", *Belleten XVIII-70*, 1954; "Sinop Kazısı 1953 yılı Çalışmaları", *Türk Arkeoloji Dergisi VI-I*, 1956; "Untersuchungen in der urartischen Stadt Toprakkale bei Van in den Jahren 1959-1961", *Archaeologische Anzeiger*, 1962, ("Van'da Urartular'a ait Toprakkale'de 1959-1961 Araştırmaları"); "Enez (Ainos) Araştırmaları", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları I*, 1972; "Van Kalesi 1974 Çalışmaları", *Belleten XXXIX*, 1975; *Çavuştepe I*, 1978; "Van Bölgesinde Yeni Urartu Araştırmaları 1974-1976", *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 1979; *Eastern Anatolia and Urartians*, 1979, ("Doğu Anadolu ve Urartular"); "Çavuştepe Kazısı Çalışmaları", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1983.

ERZİN, Reşit (1936)

Türk, viyolonselci. Türkiye'de ve çeşitli Avrupa ülkelerinde verdiği konserlerle tanınmıştır.

8 Ekim 1936'da İstanbul'da doğdu. İlk ve ortaokulu Galatasaray Lisesi'nde, liseyi Saint-Michel'de okudu. Lise öğrencisiyken Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası viyolonselcisi Edip Sezer ile viyolonsel çalışmaya başladı. 1957'de İstanbul Belediye Konservatuarı'na girdi. Feyha Talay'dan viyolonsel, Raşit Abed'den armoni dersleri aldı. 1961'de Konservatuar'ın Yüksek Devre'sinden mezun oldu. 1963'te, müzik çalışmalarının yanı sıra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nde sürdürdüğü öğrenimini tamamladı. Aynı yıl İstanbul Belediye Konservatuarı'na viyolonsel öğretmenisi oldu.

1967'de gittiği Salzburg'ta Prof. Enrico Mainardi ile çalıştı. Daha sonraki yıllarda çeşitli orkestralarla elliye yakın konser verdi. G.E.Lessing, G.Kuhn, M.Bassarab, V.Koshukar, A.Fistoulari, G.Kehr gibi şeflerle çaldı. TRT ve yabancı radyolar için bantlar

doldurdu. 1967 Haziranı'nda, katıldığı Filibe Oda Müziği Festivali'ndeki resitali *Bulgar Müziği* dergisi festivalin en önemli olayı olarak değerlendirildi. 1971'de, yeni kurulan İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda viyolonsel öğretmenliğine getirildi.

ESAD, Hafız (1928)

Suriyeli asker ve devlet adamı. 1970'ten beri Suriye Arap Cumhuriyeti devlet başkanı ve Baas Partisi genel sekreteridir.

Kerdaha'da doğdu. Hava Harp Okulu'nda öğrenim gördükten sonra subay olarak orduya katıldı. 1946'da Baas Partisi'ne üye oldu. 1964'te generallığe yükseltildi. Baas Partisi'nin Nureddin Attasi ve Salâh Cedid önderliğindeki ilerici kanadının 1966'da gerçekleştirdiği darbeden sonra kurulan hükümette savunma bakanlığına getirildi. Aynı yıl Hava Kuvvetleri komutanı oldu. Kısa sürede parlayarak Baas Partisi'nin milliyetçi askeri kanadının önderi durumuna geldi. 1969'dan başlayarak hükümetin izlediği sosyalizme yönelme ve SSCB ile yakın işbirliği politikasına muhalefete başlayan Esad ve yandaşları, 13 Kasım 1970'te kansız bir darbeyle iktidarı ele geçirdiler. Esad, geçici anayasanın ilanından sonra yapılan halk oylamasını kazanarak Mart 1971'de Suriye Arap Cumhuriyeti devlet başkanlığına seçildi. Aynı yıl Baas Partisi'nin genel sekreterliğini üstlendi.

İç politikada belirli bir ölçüde liberalleşmeden ve diğer siyasi partilerle işbirliğinden yana olan Esad, bu amaçla Milli İlerleme adlı bir cephenin kuruluşuna öncülük etti. Mart 1972'de kurulan bu cepheye Baas Partisi'nin yanı sıra milliyetçi, sosyalist, komünist ve Nasırcı partiler de katıldı. Esad'ın dış politikasının temelini Arap milliyetçiliği, Batı'dan bağımsız olma ve SSCB ile işbirliği ilkeleri oluşturdu. Esad yönetimi, 1967'deki 6 Gün Savaşı'nda İsrail'in işgal ettiği Golan Tepeleri'ni geri almak üzere Mısır'la birlikte Ekim 1973'te İsrail'e savaş açtı. Ancak, savaşın sonunda işgal altındaki topraklar geri alınamadı. Suriye İsrail'in Ortadoğu'daki saldırgan ve yayılmacı politikasına karşı, bağımsız bir Filistin devleti kurmak için mücadele eden FKÖ'yü destekleyen ilk Arap ülkesi oldu. Nisan 1976'da, Lübnan devlet başkanı S. Franjiye'nin Müslüman subaylar tarafından görevinden uzaklaştırılması üzerine Suriye ordusu Lübnan'a girdi. Suriye bu tarihten sonra Lübnan'daki iç savaşın taraflarından biri durumuna geldi.

Hafız Esad, özellikle dinci grupların zaman zaman sertleşen muhalefetine karşın bugüne değin yönetimini sürdürdü. Öte yandan Lübnan iç savaşının yarattığı yeni durum karşısında FKÖ yönetimiyle anlaşmazlığa düştü ve bu örgüt içinde Suriye'ye bağlı yeni gruplar oluşturmaya çalıştı.

• BAKINIZ: BİTAR, ÇİÇEKLİ, EFLÂK.

ESAD EFENDİ [Sahhaflar Şeyhizâde] (1789-1848)

Osmanlı, tarihçi. Yeniçeriliğin ortadan kaldırılışını anlatan yapıtıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 10 Ocak 1848'de aynı kentte öldü. Mehmet Esad Efendi, Sahhaflar Şeyhi diye tanınan Kadı Hacı Ahmed Efendi'nin oğludur. Babasından ve başka hocalardan ders gördü. Halet Efendi tarafından korunarak öğrenimini sürdürdü.

1808'de müderrisliğin ilk aşamasıyla göreve başladı. Geçim sıkıntısına düşünce müderrisliği bıraktı. 1817'de Adapazarı naipliğine atandı. 29 Eylül 1825'te Şanizâde Ataullah Efendi'nin yerine vakanüvisliğe getirildi. Yaşamının sonuna kadar bu görevde kaldı.

Bu görevin yanı sıra, ordu kadılığı, Takvimhane nazırlığı, karantina müdürlüğü gibi görevlerde de bulundu. 1835'te Mehmed Şah'ın tahta çıkışını kutlamak için geçici elçi olarak İran'a gönderildi. 1837'de Takvimhane nazırlığından ayrıldı. Ardından Nakibü'l-eşraf, sonra da Rumeli kazaskeri oldu.

Yaşamı süresince topladığı 4000'den fazla yazma ve basma kitapları evinin yanında yaptırdığı kütüphanesine vakfetti. Esad Efendi, Tanzimat'tan önce dilin sadeleşmesi gereğini ilk savunanlardandır.

Yazmış olduğu *Tarih*, Eylül 1821-Temmuz 1826 yılları olaylarını kapsar, *Şanizade Tarih*'ne ektir. *Üss-i Zafer* adlı yapıtı, 1826'da Yeniçeriliğin ortadan kaldırılması olayını (Vaka-i Hayriyye) anlatan önemli bir kaynaktır. Yapıtı Fransızca'ya ve Rumca'ya çevrilmiştir. *Teşrifat-ı Kadime* adlı yapıtında ise Osmanlı Devleti'nin resmi teşrifat kurallarını, çeşitli törenleri, saray ve devlet görevlerinin protokoldeki yerlerini örneklerle açıklar. *Bahçe-i Sefa-Endûz* adlı tezkiresi 1722-1836 arasında yetişen 206 şairin yaşamöyküsünü kapsar. 1841 yılına kadar yazdığı şiirlerinin büyük bir bölümünü kapsayan *Divan*'ı Tahir Selâm Bey tarafından düzenlenmiş, Esad Efendi 1844'e kadar yazdığı şiirlerini daha sonra buna eklemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Üss-i Zafer*, 1827; *Teşrifat-ı Kadime*, (ö.s.), 1870; *Tarih*, (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü no.2083); *Bahçe-i Sefa-Endûz*, (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü no.4040); *Divan*, (Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümü no.3841, 3852, 3854).

ESAD EFENDİ [Şeyhülislam] (1684-1753)

Türk musiki tarihçisi, besteci, şair ve yazar. Türk musikisi tarihinde ilk kez bestecilerin yaşamöykülerini kaleme almış olan kişidir.

İstanbul'da doğdu, 9 Ağustos 1753'te aynı kentte öldü. Şeyhülislam Ebû İshak İsmail Efendi'nin oğludur. Babasından ve Mutavvelci Mehmed'ten medrese bilimleri okudu, çok iyi Arapça ve Farsça öğrendi. 1710'da "hariç" rütbesiyle müderris oldu ve "sahn-ı seman" rütbesine kadar yükseldi. Bir süre Haremeyn ve Emanet-i Fetva müfettişliğinde bulunduktan sonra, "Edirne" payesi ile Selanik kadılığına getirildi. Daha sonra "Medine" payesini aldı. Kardeşi İshak Efendi'nin şeyhülislamlığı sırasında "İstanbul" payesi ile Mekke kadısı oldu. 1737'de Anadolu kazaskeri payesiyle ordu kadılığına atandı. 1736-1739 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın kazanılmasında büyük hizmeti geçmiş, 1739'da Belgrat'taki barış görüşmelerine temsilci olarak katılmıştır. Bu hizmetleri dolayısıyla da 1744'te daha Belgrat'tayken Rumeli kazaskerliğine getirildi. 1745'te bu görevden alındıysa da, ertesi yıl ikinci kez aynı göreve atandı. 1748'de şeyhülislam oldu. Şeyhülislamlığı ancak bir yıl sürdü. Ödün vermez kişiliği nedeniyle azledilerek Gelibolu'ya sürgüne gönderildi ve 1753'te bağışlanıp İstanbul'a dönünceye değin orada kaldı.

Yetiştirdiği şeyhülislamlarla tanınmış aydın bir ailede büyüştü. Babası ile kardeşi dışında, oğlu Mehmed Şerif Efendi ile torunu Mehmed Ataullah Efendi de şeyhülislam olmuşlardır. Ayrıca babası, kardeşi, oğlu ve kızı Fıtnat Hanım divan şairlerindendir.

Osmanlı kültürünün çeşitli alanlarında etkinlik göstermiş olmakla birlikte asıl önemi musiki alanındadır. Klasik Türk musikisi ustalarındandır. Dinsel ve din dışı formlarda saz eseri olarak çok sayıda yapıt bestelemiştir. Bunların çoğunun güftesi de kendisindir. Ancak, zamanında notaya alınamadıklarından, büyük bölümü unutulmuştur. Şair Sâmî'nin *Kâr-ı Natık*'i üstüne bestesi bunlardan biridir. Bazı yapıtlarının notası Dârülelhân Külliyyatı'nda yayımlanmıştır.

Biyografik çalışması

Türk musikisi tarihiyle ilgili olan, *Atrabü'l Asâr fi Tezkire-i Urefâ'il-Edvâr* (Tezkire-i Hânendegân ya da Tezkire-i Müsikişinâsân) adlı yapıtı özellikle önemlidir. I. Ahmed döneminden bestecinin dönemine değin yaşamış 100 bestecinin kısa biyografilerini kapsayan bu yapıt, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sunulmuştur. İstanbul kütüphanelerinde ve özel kitaplıklarda çeşitli kopyaları bulunmaktadır. Esad Efendi, bestecilerin yaşadıkları dönemleri belirlemiş, bazı yapıtların güftesini yayımlamıştır. Kitapta biyografisi verilen bestecilerin musiki değerlerine ilişkin yargılar çoğu kez yapay ve övücü sözlerdir; ayrıca, dönemin pek çok bestecisine de yer verilmemiştir. Ancak Esad Efendi'nin kitabı bu alanda yazılmış ilk yapıt olması bakımından önemlidir.

Süslü ve ağdalı bir Osmanlıca'yla yazılmış olan bu yapıtın bazı bölümleri değiştirilip anlatımı biraz sadeleştirilerek Veled Bahaî Efendi tarafından *Mekteb* dergisinde (1311 [1893/1894], No: 1-7, 10); yalnızca tarihsel bilgi veren bölümleri de günümüz Türkçesi'yle *Musiki Mecmuası*'nda (No: 8-24, 1948) yayımlanmıştır.

Esad Efendi'nin medresede yetişmesine karşın musikiye yönelmiş olması önemlidir. Eski medrese anlayışı musikiyle uğraşılmasını hoş görmezdi. Ancak Esad Efendi "ilmiyye" zümresi içinde yer aldığı, üstelik şeyhülislam olduğu halde, musikiyle ilişkisini hiçbir zaman gizlememiş, açık fikirli bir insan olarak, çalışma ortamındaki anlayışın dışına çıkmış, böylece hem dönemin bir bestecisi, hem de tarihçisi olmuştur.

18. yy'ın fazla tanınmamış şairlerindendir. Tüm olmasa da kimi şiirleri dikkate değer güzelliğindedir. Kütüphanelerde ve özel kitaplıklarda çeşitli kopyaları bulunan *Divan*'ında, Arapça, Farsça yazdığı şiirlerinin dışında *İtbâkû'l-Etbâk* adlı yapıtıyla kasidelere yazdığı tahmisler de vardır. Bir başka manzum yapıtı Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu *Bülbülname*'dir.

Esad Efendi'nin uğraştığı konulardan biri de Türk dilidir. *Lehçetü'l-Lügât* adlı yapıtı, Türkçe'ye girmiş Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerle Türkçe kökenli sözcüklerin anlamlarını veren bir sözlüktür. Sözlüğün ilginç yanı alışılmışın tersine, "Türkçe'den yabancı dile" düzeninde yazılmış olmasıdır. Türkçe'de anlam ve yazım değişikliğine uğramış sözcüklerin geldikleri dillerdeki yazılışlarıyla anlamları da verilmiştir. Esad Efendi'ye göre, hangi kökten gelirse gelsin, kullanılan dile geçmiş bütün sözcükler Türkçe sayılır. Bu çalışma, dönemi için oldukça ileri bir dil anlayışı getirmiştir. Bununla birlikte, *Atrabü'l Asâr*'da olsun, sözlüğün giriş bölümünde ve öteki yapıtlarında olsun, çağdaşları gibi, Esad Efendi de ağdalı bir dil kullanmıştır.

Esad Efendi, *Kuran* tefsiriyle de uğraşmış, belirli sureleri konu eden tefsirler yazmıştır. Hafız Mehmed Efendi fetvalarından örnekleri *Neticetü'l-Fetâva* adlı kitapta toplamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): Beste: Dügâh Çenber Beste; Dügâh Nakış Sengin Semai; Dügâh Nakış Yürük Semai; Arazbar Nakış Yürük Semai; Hüseyini Nakış Yürük Semai; Nühüft Saz Semaisi. **Kitap:** *Atrabü'l Asâr fi Tezkire-i Urefâ'il-Edvâr*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazma, No.5229); *Lehçetü'l-Lügât*, 1795/1796; *Divan*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazma, No.5454); *İtbâkû'l-Atbâk*, (Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü, No.1461); *Yâsın Tefsiri*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazma, No.700); *Ayetü'l Kürsî Tefsiri*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazma, No.7296); *Tefsirü'l Ayetü'l Musaddara bi-Rabbînâ*, (Murad Molla Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi Kitapları, No.8); *Risâletü'n-Nasrîye*, (Süleymaniye Kütüphanesi Hamidiye Bölümü, No.1461); *Neticetü'l-Fetâva*, 1852-1853.

• **KAYNAKLAR:** Bursalı Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1915; *İlmiye Salnamesi*, 1914.

ESAD EFENDİ [Yanyalı]

(? -1730)

Osmanlı bilim adamı. Aristoteles'in *Physika* adlı yapıtını Arapça'ya çevirmiştir.

Mehmed Esad b.Ali b.Osman, Osmanlı egemenliğindeki Yanya'da (bugün Yunanistan'da Ioannina) doğdu, İstanbul'da öldü. Önce Yanya'da, 1686'dan sonra İstanbul'da medrese öğrenimi gördü ve pozitif bilimlere ilgi duyarak, zamanının ünlü bilim adamlarından biyoloji, matematik, astronomi ve astroloji dersleri aldı. 1699'da Eyüp Sultan Medresesi müderrisliğine, 1725'te Galata kadılığına getirildi. Aynı yıl, Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın oluşturduğu ve aralarında şair Nedim'in de yer aldığı 25 kişilik çeviri kuruluna seçildi, birkaç yıl sonra da İbrahim Müteferrika'nın kurduğu ilk Osmanlı basımevinde başdüzeltmen olarak çalışmaya başladı.

Yunanca, Arapça, Farsça ve Latince bilen, özellikle çeviri kurulundaki görev yıllarında Batı ve İslam bilginlerinin yapıtlarını Osmanlıca'ya kazandıran Esad Efendi'nin en önemli çalışması, Aristoteles'in *Physika* ("Doğa") adlı yapıtının açıklamalı çevirisidir. Damat İbrahim Paşa'nın isteği üzerine giriştiği bu çalışma sonucunda 8 ciltlik *Physika*'nın ilk 3 cildini çevirerek *Kütübü's-Semaniye fi Sima'i-Tabii* adıyla yayımlayan Esad Efendi, kitabın önsözüne İslam dinindeki hikmet ilkelerini ve Sokrates, Platon, Aristoteles gibi düşünürlerin hikmet konusundaki görüşlerini de eklemiştir.

Osmanlı tarihinde Yunanca'dan Arapça'ya ilk doğrudan çeviri niteliğini taşıyan bu kitap, ayrıca tüm Doğu dünyasında mikroskop ve teleskop gibi iki yeni araçtan söz eden ilk basılı belgedir.

Şiir ve tasavvufu da uğraşmış olan Esad Efendi'nin Türkçe, Arapça ve Farsça şiirlerinden oluşan bir de *Divan*'ı vardır.

• BAKINIZ: ARİSTOTELES, İBRAHİM MÜTEFERİKA.

ESAD FEYZİ

(1874-1902)

Osmanlı hekim ve bilim adamı. Türkiye'de ilk kez X ışınlarını kullanarak, tıpta radyografi (röntgen) uygulamasını başlatmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Davutpaşa Askeri Rüşdiyesi'nde ve Tıbbiye İdadisi'nde öğrenim gördükten sonra 1897'de yüzbaşı rütbesiyle Askeri Tıbbiye'yi bitirdi. Fizik öğretmeni Antranik Paşa ile doğabilimler öğretmeni İsmail Ali'nin yardımcılığına atanarak öğretim kadrosuna katıldığı Tıbbiye'ye bir fizik laboratuvarı kazandıran Esad Feyzi'nin depremler ve dağların oluşumu gibi konuları ele aldığı *İlmü'l-Arz ve'l-Maadin* ("Yerbilim ve Madenler")

Esad Feyzi

adlı bir tek kitabı basılmıştır.

1895'te Alman fizikçi Röntgen'in bulduğu ve özelliklerini açıkladığı X ışınlarının tıptaki kullanımını araştıran Esad Feyzi, 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında Yıldız Hastanesi'nde görevlendirilince çalışmalarını uygulama alanına geçirdi. Askeri Tıbbiye'den arkadaşı Rifat Osman'la birlikte, yaralı bir askerin sağ elindeki kurşunun yerini X ışınlarıyla saptamayı başardı ve Türkiye'de röntgen uygulamasını başlatarak özellikle iç hastalıkları hekimliği ile cerrahiye değerli bir tanı aracı kazandırdı.

Esad Feyzi'nin "Röntgen Şuaatının Sureti İstihali, Havassı, Mahiyeti ve Tatbikat-ı Tıbbiyesi" ("Röntgen Işınlının Elde Edilmesi, Nitelikleri, ve Tıpta Uygulanması") adlı makalesi ile çektiği ilk röntgen filmi, Besim Ömer Akalın'ın *Nevsal-i Afiyet* adlı sağlık yıllığında açıklamalı olarak yer almıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *İlmü'l-Arz ve'l-Maadin*, 1898.
• BAKINIZ: RÖNTGEN.

ESAD PAŞA

(1862-1952)

Türk, komutan. Çanakkale savaşlarındaki yararlılıklarıyla tanınmıştır.

Yanya'da doğdu, İstanbul'da öldü. Yanya Belediye Başkanı Mehmed Emin Efendi'nin oğludur. 1890'da Harp Akademisi'ni bitirdi. Ardından Almanya'ya gönderilerek 4 yıl süreyle askeri alanda yüksek

öğrenim ve kıta eğitimi gördü. Yurda döndüğünde Osmanlı ordusunu düzenleyip geliştirmek üzere İstanbul'da bulunan Prusyalı Goltz Paşa'ya yardımcı atandı.

1897 Yunan Savaşı'nda Yanya kolordusu kurmay başkanlığı yaptı. 1899'da Harb Okulu'na ders nazırı oldu. Bu görevi sırasında mirliva (tümgeneral) ve ferikliğe (korgeneral) yükseldi. 1907'de Selanik'teki 3. Ordu'ya komutan yardımcısı olarak atandı. Bu dönemde Selanik ve çevresinde gizlice örgütlenmeye başlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı önlem almadığı gerekçesiyle İstanbul'a çağırıldı. Yıldız'da yargılandığı sırada II.Meşrutiyet'in ilanı üzerine serbest bırakıldı.

1911'de Gelibolu tümen komutanlığına, I.Dünya Savaşı sırasında da Çanakkale Şimal (Kuzey) Grubu Komutanlığı'na getirildi. Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümen de bu gruba bağlıydı.

Çanakkale savaşlarında gösterdiği başarılarından sonra I. Ordu komutanlığı ve askeri okullar genel müfettişliği görevlerine getirildi. 1917'de 2. Ordu müfettişi oldu. 1920'de istifa ederek askerlik görevinden ayrıldı. Aynı yıl kısa bir süre Salih Hulusi Paşa kabinesinde bahriye nazırlığı yaptı. Soyadı yasası çıkınca Bülkat soyadını aldı.

• YAPITLAR (başlıca): *Çanakkale Anıları*, (ö.s.), 1975.

ESAKI, Leo (1925)

Japon fizik bilgini. Katı hal fiziğine, özellikle yarı iletkenlerdeki "tünel" olayına ilişkin kuramsal ve deneysel çalışmalar yapmıştır.

12 Mart 1925'te Osaka'da doğdu. 1947'de Tokyo Üniversitesi'nin fizik bölümünü bitirerek elektronik araçlar üreten bir şirkette çalışmaya başladı. 1956'da da Sony grubunun araştırmacıları arasına katıldı. 1959'da Tokyo Üniversitesi'nden doktora derecesini alarak ABD'ye giden ve International Business Machines'in (IBM) Yorktown Heights'daki laboratuvarlarında araştırmacı olarak çalışan Esaki, yarı iletken diyotlardaki tünellenme ve eksi direnç olayına ilişkin araştırmalarıyla 1973 Nobel Fizik Ödülü'nü almıştır.

1934'te C.Zener, yalıtkanların yüksek elektrik alanlarında geçişten duruma gelmesinin nedenini, yüklü taneciklerin oluşturduğu engeller arasından elektronların geçmesine bağlamıştı. Tünellenme ya da tünel olayı (etkisi) denilen bu olgu, parçacıkların kimi kez bulundukları enerji düzeyinden daha yüksek değerdeki potansiyel engellerini aşabilmesinden ileri gelir. Sony'de araştırmacı olarak bulunduğu yıllarda, Bardeen, Brattain ve Shockley'in yarı iletkenler üzerindeki çalışmalarını ilgiyle izleyen Esaki, araştırmalarını Zener olgusu üzerinde yoğunlaştırdı. Germanyum, silisyum gibi yarı iletkenlerle deneylere başladıkdan bir süre sonra, özel olarak büyüttüğü germanyum kristallerinde 100 Angström (1 Angström = 10^{-8} cm) genişliğinde çok ince duvarlar elde etti ve uygulanan

gerilim ile kristalden geçen elektrik akımı arasında olağan olmayan bir bağlantı gözlemledi. Gerilim arttıkça, akım da doğal olarak artıyor, ancak bir doruğa ulaştıktan sonra düşmeye başlıyordu. Belli bir düzeye indikten sonra yeniden yükselmeye başlayan grafiğin anormallik gösteren bölgesi, akımın, artan gerilime bağlı olarak azaldığı kesimdi, bu da direncin eksi olması demekti.

Yarı iletkenlerdeki bu olguyu tünelleme olayıyla açıklayan ve doktora tezine konu alan Esaki'nin bulgusu, daha gelişmiş tünel diyotlarının yapımında yeni olanaklar sağladı. "Esaki diyotu"nun önemi, boyutlarının çok küçük olması ve akım verilir verilmmez çalışmaya başlaması nedeniyle, çeşitli elektronik aygıtlarda transistörlerin yerini olarak yeni uygulamalara ortam hazırlamasıdır.

• BAKINIZ: BARDEEN, BRATTAIN, SHOCKLEY.

ESCHER, Maurits Cornelis (1898-1972)

Hollandalı grafik sanatçısı. Değişik tekniği ve anlatım diliyle grafik sanatına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Hollanda'nın kuzeyinde Leeuwarden'da doğdu, Baarn'da öldü. Resim çalışmalarına ortaokul yıllarında başladı. Öğretmeni F.W. van der Haagen'den baskı tekniklerini öğrendi ve özellikle linolyum baskı üstünde çalıştı. Ortaokuldan sonra Haarlem'de Mimarlık ve Dekorasyon Okulu'na girdi, ancak öğretmenlerinden sanatçı Samuel Jessurum de Mesquita'nın etkisiyle mimarlık eğitimini bırakıp, gravür eğitimine geçti. 1923'e değin Roma'da yaşadı ve bu süre içinde İtalya'da yaptığı gezilerde ilgisini çeken her şeyi çizdi. Bu çizimlerin baskıları üstünde çalıştı. Faşizmin İtalya'da turmanışı Escher'in Roma'da yaşamasını güçleştirdi. 1935'te Chateau d'Oex'de yaşamak üzere İsviçre'ye geçti. 1936'da İtalya kıyılarından İspanya'ya uzanan yolculuğu sırasında Elhamra'da ve Kordova'da *La Mezquita Camisi*'nde Endülüs mozaiklerinin ayrıntılı kopyalarını yaptı. 1941'den sonra Hollanda'da Baarn'a yerleşti. 1970'te Laren'e geçti.

20.yy'ın yetenekli grafik ustası Escher özgün bir anlatım dili oluşturmuştur. Çalışmaları 1937 öncesi ve 1937 sonrası olarak iki grupta incelenebilir. 1937'den önceki baskıları görsel gerçeği saptar. Bunların içinde özellikle İtalyan manzaraları, kentleri ve mimarlığı geniş bir yer tutar. Bu örneklerde gerçekliğin egemen olmasına karşın yer yer acayip yaratıklar, hayvanlar, alışılmadık biçimlerde kayalar ve bulutlar gibi çarpıcı öğeler dikkati çeker. Aykırı ve şaşırtıcı olana tutkusu bu dönemde belirmeye başlar. Aynı zamanda, doğada yaptığı çalışmaları değişik boyutlarda bir araya getirerek düş dünyasını somutlaştırmaya çalıştığı görülür. Biçimlerinin kontur değerlendirmeleri konusunda yeni arayışlar içindedir. Escher'e göre kontur, figürü çevresinden ayıran bir öge değil, figürleri iki yönde geliştirebilen bir çizgidir.

1937'de belirli bir olgunluğa erişmiş olan Escher,

bu tarihten sonraki yapıtlarını: 1. Yüzeyin Düzenli Bölünmesi, 2. Mekânda Sonsuzluk, 3. Mekânsal Spiraller ve Halkalar, 4. Yansıma, 5. Ters Çevirme, 6. Çok Yüzeyliler, 7. Görelilik, 8. Düzlemler Mekân Arasında Çatışma, 9. Olanaksız Yapılar olarak gruplandırmaktadır.

Escher'in gravür tekniğini benimsemesinin başlıca nedeni bu yolla yapıtlarını istediği kadar çoğaltıp yaygınlaştırabilmesidir. Bazı baskıları bin adede kadar çoğaltılmıştır. Escher geleneksel olanı sarsıp yeni bir resim gerçeği geliştirmiştir. Perspektifi yorumlayış biçimi yapıtlarına yeni mekânsal strüktürler kazandırmıştır. Sanatına bir bilim adamı ve düşünür olarak yaklaşmış, bu nedenle, 1954'te Amsterdam'da Stedelijk Müzesi'nde, Uluslararası Matematikçiler Kongresi'nde baskılarının sergilenmesi sonucunda bilim adamlarının ilgisini de üstünde toplamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** Resim: *Babil Kulesi*, 1928, *Gece ve Gündüz*, 1938; *Gök ve Su I*, 1938; *Dönüşüm*, 1938; *Metamorfoz*, 1939-1940; *Yüksek ve Alçak*, 1947; *Çizen Eller*, 1948; *İçbükey Dışbükey*, 1955; *Çağlayan*, 1961; *Moebius Strip II*, 1963. Kitap: *The Graphic Work of M.C.Escher*, 1972, ("M.C.Escher'in Grafik Yapıtları").
- **KAYNAKLAR:** B.Ernst, *The Magic Mirror of M.C.Escher*, 1976; J.L. Locher (yay.), *The World of M.C.Escher*, 1972; "The Work, Life and Times of Graphic Artist M.C. Escher", *Holland Herald*, IX (1), 1974.

ESENDAL, Memduh Şevket (1883-1952)

Türk öykü, roman yazarı, siyaset adamı. Dil, anlatım ve tematik özellikleriyle Cumhuriyet sonrası çağdaş Türk öykücülüğünde kendine özgü bir yeri vardır.

29 Mart 1883'te Çorlu'da doğdu, 16 Mayıs 1952'de Ankara'da öldü. Babası Rumeli göçmenlerindendi. Savaş yıllarında ailesinin geçirdiği zor günler nedeniyle düzenli bir öğrenim görmedi. Kısa bir süre Rüştiye'de okudysa da, burayı bitiremedi. Kendi kendine çalışarak bilgilerini artırdı. 1900 yılında gümrük memuru olarak çalışmaya başladı.

1906'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girdi, 1908'de örgütün İstanbul teftiş kurulunda görev aldı, Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerlerini dolaştı, bir yandan da çiftçilikle uğraştı. Ülkenin kapitalistleşme sürecine girdiği bu dönemde ticaret sermayesiyle esnaf ve küçük girişimcilerin çıkarları çelişiyordu. Memduh Şevket, ticaret sermayesini savunan Cavid Bey ve Emanuel Karasu grubuna karşı Ali İhsan Bey (Kör) ve Kara Kemal Bey'le birlikte esnaf ve küçük girişimcileri savunan grubun önderliğini yapıyordu. Ona göre Osmanlı Devleti'nin geri kalmışlığının temel nedenlerinden biri bürokrasiydi. Kapıkullarının etkinliği yok edilir, üretime katkısı olan toplulukların yönetime katılması sağlanırsa geri kalmışlık büyük ölçüde kırılacaktı. Mesleki temsil olarak ifade edilen bu görüş, milletvekillerinin eski loncaların benzeri olarak kurulacak esnaf odalarınca seçilmesini öngörüy-

yordu. Bu görüş, siyasi partilere de karşıydı ve toplumu politik görüşlerine göre parçalara ayıran bir yapılanma yerine mesleki dayanışmaya dayanan bir toplumsal örgütlenmeyi savunuyordu.

Memduh Şevket, Nisan 1920'de Ali İhsan Bey'le birlikte Ankara'ya gidip Mustafa Kemal'i esnaf örgütlerinin önemi ve seçimlerin mesleki temsil yöntemiyle yapılması doğrultusunda ikna etmeye çalıştı. Eylül 1920'de Bakü'de toplanan I. Doğu Halkları Kongresi'ne Ankara Hükümeti'nin temsilcisi olarak katıldı. Bu arada mesleki temsil konusu 1921 Teşkilât-ı Esasiyesi (Anayasa) görüşmeleri sırasında bir süre tartışıldıysa da TBMM'de kabul görmedi. Serbest Fırka olayının (1930) ardından Atatürk'ün yaklaşık üç ay süren yurt gezisine katıldı. Bir tür danışmanlık görevi yüklendiği bu dönem tek partili sistemin başlangıcıydı. Çok partili sisteme karşı çıkan mesleki temsil görüşünün bu dönemde de savunucusu olan Esendal dönemin tek partisi olan CHP içinde etkin görev aldı ve 1942-1945 arası parti genel sekreterliği yaptı. Çok partili sisteme geçilince CHP'den istifa edip aktif siyasetten çekildi. Zamanını öyküler yazmaya, eski yazdıklarını derleyip düzenlemeye ayırdı.

Memduh Şevket Esendal, ölümüne yakın yıllara kadar, daha çok politika alanında tanındığı ve bu alandaki ününü edebiyat alanındaki çalışmalarına karıştırmak istemediği için, yapıtlarını "M.Ş.E.", Mustafa Memduh, Mustafa Yalınkat, M. Oğulcuk, İstemenoğlu vb. takma adlarla yayımladı. İlk öykülerini 1916'da yazmaya başlamış, ancak 1925'e değin bunları ortaya çıkarmamıştı. O yıl *Meslek* dergisinde öykülerini ve *Miras* adlı romanını tefrikalar halinde yayımladı. 1934'te yayımladığı *Ayaşlı ve Kiracıları* 1942'de CHP'nin düzenlediği roman yarışmasında ödül aldıktan sonra bir yazar olarak da ün kazanmaya başladı. Politikadan ayrıldıktan sonra yeni öyküler yazmaya, eski öykülerini kitaplaştırmaya hız verdi. Bir yandan da çeşitli dergilerde eleştiriler, söyleşiler yazıyordu. *Ulus* gazetesinin pazar eklerinde birbiri ardına yayımladığı öyküleriyle 1948-1949 yıllarının önde gelen öykücülerinden oldu.

Esendal'ın ilk öykülerini yazdığı dönemlerde yaygın olan öykü yönelimi Maupassant'dan büyük ölçüde etkilenmişti. Entrikalar, aşk, ihtiras çekişmeleri, çıkar dolapları gibi temalara, trajik, şaşırtıcı kişiliklere yer veriliirdi. Esendal bu anlayışın aksine, günlük yaşamın gösterişsiz yanlarını, basit olaylarını konu edinen öyküler yazdı. Halkın çeşitli kesimlerinin yaşamlarını, rahat, yalın ve dolambaız bir biçimde kaleme aldı. Politik yaşamının sağladığı gözlemlerden yararlanarak, köylü ve küçük kasaba insanını, aydın duygusallığına kapılmadan betimledi. Bunların sorunlarını sevecen bir bakışla yansıttı. Cumhuriyet'in kuruluşuyla gelen toplumsal değişimin insanlar üstündeki etkisini, beliren yeni sorunları yansıtırken, bu gerçekliği yer yer sevecen bir ince alayla, sakın ve olgun bir tavırla işledi. Siyasal yaşamında savunduğu "Batı'nın ürünü olan 'amudi' medeniyetin çökmekte olduğu, insanların huzurunu 'ufki', yani toprak medeniyetinde bulacağı" düşüncesi öykülerindeki bakış açısının da temelini oluşturdu.

Ayaşlı ve Kiracıları'nda, yıkılan bir düzenden yeni bir toplum düzenine geçişte "küçük adam"ın kişiliğinde ve yaşantısında beliren yeni özellikleri,

yeni yapılmış bir apartmanın odalarında yaşayan değişik tabakalardan kiracılar aracılığıyla yansıttı.

Yaşamının yalnızca dokuz yılını geniş ölçüde edebiyat çalışmalarına verebilen Memduh Şevket Esendal, siyasi kişiliğinin yol açtığı bütün sınırlamalara karşın, Türk öykücülüğünde gözlemci gerçekçiliğin öncülerinden biri olmuş, Cumhuriyet Dönemi çağdaş Türk edebiyatının gelişmesini olumlu yönde etkilemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): Öykü: *Hikâyeler*, 1. kitap, 1946, *Otlakçı* adıyla, (ö.s.), 1958; *Hikâyeler*, 2. kitap, 1946, *Mendil Altında* adıyla, (ö.s.) 1958; *Temiz Sevgiler*, (ö.s.), 1965; *Ev Ona Yakıştı*, (ö.s.), 1971; *Sahan Külbastı*, (ö.s.), 1983; *Veysel Çavuş*, (ö.s.), 1984, *Bir Kucak Çiçek*, (ö.s.), 1984; *İhtiyar Çilingir*, (ö.s.), 1984. Roman: *Ayaşlı ile Kiracıları*, 1934; *Vassaf Bey*, (ö.s.), 1983.

ESİN, Ufuk (1933)

Türk, arkeolog. Türkiye’de doğabilimsel yöntemlerin arkeoloji alanında uygulanmasına öncülük etmiştir.

4 Ekim 1933’te İzmir’de doğdu. İstanbul’da Sankt Georg Avusturya Koleji’nde ortaöğrenimini

yaptı. 1956’da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümünü bitirdi. 1960’ta doktorasını vererek Prehistorya Bölümü’nde asistan, 1966’da doçent ve 1976’da profesör oldu.

1952-1954’de K. Bittel yönetimindeki Boğazköy ve Fikirtepesi kazılarında katıldı. 1965’te N. Fıratlı ile birlikte Uşak’ta Selçukler kazısına başkanlık etti. Keban Baraj Alanı’nda Orta Doğu Teknik Üniversitesi’ne bağlı Kurtarma Projesi çerçevesinde 1968’de Tepecik’de ve 1971’de Tülintepe’de kazılar yönetti. Tepecik Höyüğü’nden Demir Çağı, Bronz Çağı ve Kalkolitik Çağ’dan buluntular çıkmıştır. Tülintepe’de ise höyüğün üst kısmı tahrib edilmiş olduğundan ancak Kalkolitik yerleşme kazılmıştır. Her iki yerleşmede tarihlendirme, kaynak analizleri ve bulgu değerlendirmeleri çeşitli dallardan uzmanların doğabilimsel yöntemleri uygulamalarıyla saptanmaya çalışılmıştır. 1975’te Keban Baraj Gölü’nün dolmasıyla Tülintepe ve Tepecik sular altında kalmıştır. Ufuk Esin, 1978’den beri Malatya’da Değirmentepe kazısını da sürdürmektedir.

Demirtepe, Karakaya Baraj Alanı’nda yer almaktadır. Demir Çağı’na ait bir kale ile İlk Bronz ve Kalkolitik Çağ tabakaları saptanmıştır. Çok sayıda bulunan *bulle* (mühür baskısı) ve mühürlerden buranın Kalkolitik Çağ’da önemli bir ticaret merkezi olduğu anlaşılmaktadır.

- **YAPITLAR** (başlıca): “Recent Developments in the

Arkeolojide Tarihlendirme Yöntemleri

Mutlak Kronoloji olarak adlandırılan, yazılı kaynaklara dayanan tarihlendirmeler ancak belirli bir zaman süresi için geçerlidir. İÖ 3-4 binlerden öncesine ait yazılı kaynak yoktur. Bu nedenle arkeolojik bulguların tarihlendirilmesinde zamanla çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Göreli kronoloji, bulguların birbirine oranla eskiliğini yeniliğini karşılaştırma, tipoloji (tip bilim) gibi verilerden yararlanır. Yerbilim yöntemlerinden geliştirilmiş olan, birbirini izleyen tabakaları ve onların buluntularını kronolojik olarak sıralamak bugün de geçerli yöntemlerdendir. 1819’da Danimarkalı Christian Thomsen’in “malzeme niteliğine göre üç çağ (Taş, Bronz, Demir çağları) ayrımı da uzun süre geçerliğini korumuştur.

1912’de Baron de Geer, İsveç’de göl ve bataklık tabakalarındaki yıllık ömürlü bitki kalıntılarını inceleyerek Varv Analizleri olarak adlandırılan bir yöntemle 10.000 yıl önceye, son buzul çağı sonuna değin tarihlemeyi gerçekleştirmiştir. 1920’de Yugoslav astronom Milutin Milankoviç’in (1879-?) geliştirdiği yöntemse, Güneş sistemindeki lekelerin dünyada iklim değişimlerine neden olduğu görüşünden yola çıkmaktadır. Bu değişimlerin matematiksel olarak hesaplanması buzul çağıının 600.000 yıl gerilere değin tarihlenmesini sağlamıştır.*

1901’den beri bilinen, arkeoloji alanında denemesi ise 1929’da gerçekleştirilen bir başka yöntem de dendrokronoloji olarak adlandırılır. Bu yöntemle uzun ömürlü ağaçların yatay kesitlerindeki halkaların sayımı ve oluşum hesaplamalarıyla kesim-kullanım yaşlarının saptanması ile 7.000 yıla kadar mutlak tarihleme olasıdır. 1949’da ilk fiziksel tarihlendirme yöntemlerinden olan radiokarbon ya da Karbon-14 (C-14) yöntemi, fizik profesörü W.F. Libby tarafından gerçekleştirilmiştir. Libby ve arkadaşları bu buluşlarıyla 1960 Nobel Ödülü’nü kazanmışlardır. Yöntem, radyoaktif bir izotop olan C-14’ün fotosentezle havadan bitkilere, oradan hayvan ve insanlara, yani tüm canlılara geçmesi ve canlının ölümünden sonra radyoaktivitesini zamanla yitirmesi olgusundan yola çıkar. Canlıların yaşamları boyu aldıkları C-14, ölümlerinden sonra 5568 ± 30 yıl içinde yarıya daha sonraki sabit sürede dörtte bire, sekizde bire, vb iner. Libby, 5568 ± 30 yılı “yarı hayat” olarak varsaymıştır. Buna yarılanma süresi de denir. Bu süre daha sonra 5730 ± 40 olarak düzeltilmiştir. Arkeolojik bulgulardan odun, odun kömürü, tahıl, hayvan kabukları ve kemik gibi organik maddelerin içerdikleri C-14 izotopları

Prehistory of Anatolia" (P.Benedict ile), *Current Anthropology*, IV-4, 1963, ("Anadolu'nun Prehistoryasında Yeni Gelişmeler"); *Kuantitatif Spektral Analiz Yardımıyla Anadolu'da Başlangıcından Asur Kolonileri Çağına Kadar Bakır ve Tunç Madenciliği*, 1969; "Tepecik Kazısı 1968 yılı Önerisi", *Keban Projesi 1968 Çalışmaları*, 1971; "Tülin-tepe Kazısı 1971" (G. Arsebük ile), *Keban Projesi 1971, 1974; İlk Üretimciğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa, I: Doğal Çevre Sorunu*, 1979; *İlk Üretimciğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güney Doğu Avrupa, II: Kültürler Sorunu*, 1981;

• BAKINIZ: BITTEL, FIRATLI.

ESMEIN, Adhémar (1848-1913)

Fransız, hukukçu. Özellikle, klasik-liberal ve bireyci bir dünya görüşünden hareketle ulaştığı demokratik hukuk tezleriyle tanınmıştır.

Touvérac'ta doğdu, Paris'te öldü. Asıl adı Jean Paul Hippolyte Emmanuel Esmein'dir. Adının uzunluğu nedeniyle daha çok Adhémar küçük adıyla anılır. Ortaöğrenimini Angoulême Lisesi'nde yaptıktan sonra, Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1872'de hukuk doktoru, 1875'te doçent oldu. Akademik yaşamını Paris Hukuk Fakültesi'nde pro-

fesör olarak sürdürdü. Burada, sınıai ilişkiler hukuku, hukuk tarihi ve anayasa hukuku dersleri verdi. 1886'dan başlayarak École Pratique des Hautes Études'de kilise hukuku dersleri okuttu ve École Libre des Sciences Politiques'te ders verdi.

1904'te Académie des Sciences Morales et Politiques üyeliğine seçilen Esmein, çeşitli yöneticilik görevlerinde de bulundu. École Pratique des Hautes Études'e bağlı Din Bilimleri Bölümü'ndeki müdürlüğü ile *Nouvelle revue historique du droit français et étranger* (Fransız Hukuku ve Yabancı Hukuklar Tarihi Dergisi) adlı hukuk dergisinin yöneticiliği, bunların başında gelir.

Esmein'in yaşadığı dönemde, hukuk bilimi bugünkü gibi dallara ayrılmış ve uzmanlaşmış değildi. Bu nedenle Esmein'in birçok çağdaşı gibi uğraş alanları, hukuk tarihinden anayasa hukukuna, kilise hukukundan sınıai ilişkiler hukukuna kadar geniş bir alanı kapsar. Esmein bu alanlarda kapsamlı ve bireşimci (sentetik) çalışmalar yapmıştır. Bu nedenle, 19.yy sonundan başlayarak Batı hukukunda Esmein'in adı, Duguit, Hauriou ve Carré de Malberg gibi büyük hukukçular arasında seçkin bir yer almıştır.

Esmein, hukuk araştırmacı ve öğretici olarak, hukuk kurumlarının tarih içindeki evrimlerinin incelenmesine büyük önem vermiştir. Bu yüzden, yayınları arasında hukuk tarihiyle ilgili olanlar, özellikle Fransız hukukuna ilişkin çalışmaları büyük önem taşır. Bu yayınlar, *Nouvelle revue historique du droit*

Araştırma dalları

nın özel laboratuvarlarda sayılmasıyla tarihlendirme yapılır. Bu yöntemle 40.000-70.000 yıl öncesine değin tarih saptamak olasıdır. Bu yöntemin olası hataları dendrokronoloji ve Varv Analizleri ile düzeltilmeye çalışılır. Son elli yıl içinde geliştirilen radyoaktif sayıma dayanan bir başka yöntem de "Potasyum-Argon"dur. Bu yöntemde bir volkanik kayacın patlaması sırasında o kayacın içerdiği argonun yüksek sıcaklık nedeniyle ayrılması ve daha sonra potasyumun parçalanması ile oluşan argon gazının ölçülmesiyle volkanik oluşumun yaşı saptanır. Cam, obsidien ve volkanik mineral gibi maddelerin tarihlendirilmesinde kullanılır. Yaşı 100.000 yıldan daha fazla olan örnekler bu yöntemle tarihlendirilebilir.

Yine bir başka radyoaktif yöntem olan termoluminesans'da örnekler 300-500°C arasında ısıtılarak ışık biçiminde açığa çıkan radyoaktif enerjileri ölçülmektedir. Bu ölçümle örneğin kullanıldığı dönemde son ısınmasıyla sıfırlanan radyoaktivitesinin yeniden biriktiği süreyi, yani yaşını hesaplamak olasıdır. Çanak çömlek, yanmış toprak, mineral ve kayaçlar bu yöntemle tarihlendirilmektedir. 100 milyon yıla yakın mutlak tarihleme verebilen termoluminesans, bu özelliğiyle C-14 ile Potasyum-Argon yöntemleri arasındaki açığı kapatabilmektedir.

"Elektron spin rezonansı", "fizyon izleri" gibi başka radyoaktif tarihlendirme yöntemleri de geliştirilmekle birlikte henüz yaygınlık kazanmamıştır.

Yerin manyetik alanı nedeniyle kayaç ve killerde oluşan mıknatıslanmanın ölçülmesi arkeomagnetizma yönteminin temelini oluşturur. Kimyasal değişimler de çeşitli analizlerle saptanarak tarihlendirmede kullanılmaktadır. Örneğin kemiklerde kimyasal değişim ölçülmesi, bazı elementlerin kemik dokusu içinde birikmesinin, bazı elementlerinse kaybolmasının ölçümüdür. Yeraltı sularında bulunan uranyum ve florin, kemiklerde fosfatik mineraller içinde birikir. Bu birikimin ve hızının ölçülmesi de tarihlendirmeye yarar.

Doğabilimsel yöntemlerle çeşitli çiçek, bitki örtüsü ve hayvansal kalıntıların tarihlendirmede kullanılması olanaklıdır. İklim değişimlerinin hızlı olduğu Pleistosen ve postglasyal çağlar için göl, turba ve bataklık tabakalanmalarında pollen analizleri yapılmaktadır.

Fiziksel, kimyasal ve doğabilimsel her yöntemin kendine has sınırlamaları ve olanakları vardır. Bir arkeolojik yerleşme için tek bir yöntemle dayalı tarihllemeler her zaman sağlıklı sonuçlar vermez. Bu nedenle yöntemlerin bir arada uygulanması, bulunan değerlerin sınanması gerekir.

françois et étranger'deki makalelerinden, monografik nitelikteki ilk önemli yapıtı *Histoire de la procédure criminelle en France* ("Fransız Ceza Usulü Tarihi") ve *Cours élémentaires d'histoire du droit français*'den ("Fransız Hukuk Tarihine Giriş") oluşur.

Katkıları Bu ve bundan sonraki yayınlarında, Esmein, Fransız Devrimi öncesinden 1875 Anayasası'yla oluşan Fransız yönetim biçimine kadar süren dönemin hukuk kurumlarını ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Bu yayınların devrim öncesine ilişkin olanlarında ana tema, Fransa krallığının, feodalitenin egemenliği parçalayıcı etkisine karşı güçlü ve meşru bir iktidar yaratmak için verdiği mücadelelerdir. Fransız Devrimi'nden sonraki dönemle ilgili yayınları ise, demokratik ve liberal bir anayasal sistemin temel kurum ve ilkelerini ortaya koymaya yöneliktir.

Etkileri Bu alandaki katkılarıyla Esmein, Fransız hukuk kurumlarının araştırılmasında öncü durumundadır. Esmein'in bu alandaki uğraşı, kendisinden sonra özellikle Raymond Carré de Malberg tarafından sürdürülmüştür.

Esmein'in asıl yöneldiği alan anayasa hukukudur. Hukuk tarihiyle ilgili yapıtları da, çoğunlukla, anayasa hukuku ve anayasal kurumların tarihiyle ilgilidir. Anayasa hukuku alanındaki katkılarını ve verdiği sentezleri somutlaştıran başyapıtı *Éléments de droit constitutionnel français et comparé* ("Fransız ve Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunun Esasları") başlığını taşımaktadır. 1895-1928 arasında sekiz baskısı yapılan bu yapıt, kendi türünün klasikleri arasına girmiştir. Bu baskılardan beşi yazarının sağlığında, altıncısı Joseph-Barthélemy tarafından yeniden gözden geçirilerek, yedinci ve sekizincisi de Nèzard tarafından yayımlanmıştır.

Sentezi Bu yapıtın birinci cildini oluşturan bölüm "La Liberté, principes et institutions" ("Özgürlük, İlkeler ve Kurumlar") başlığını taşımakta olup, Batı anayasa hukukunun içinde bulunduğu tarihsel birikimin bireşimci bir özetidir.

Gerek bu kitabında, gerek anayasa hukukuna ilişkin öbür yapıtlarında Esmein, anayasa hukukunu, temel kurumlar ve üstün kurallar olmak üzere başlıca iki ana konuda toplamaktadır. Batı anayasa hukukunu başlıca iki tarihsel olguya dayandırmaktadır: İngiliz anayasa sistemi ve Fransız Devrimi.

İngiliz sisteminin özelliği, yazılı olmayan bir anayasa anlayışı içinde gelişmiş olmasıdır. İngiliz siyasal sisteminin tarihteki evrimi demokrasi sorununa deneysel bir gelişme çizgisi kazandırmış, katı, felsefi ilkeler ya da biçimsel mantık kurallarının yerini, pratik deneyler ve "kurumların mantığı"na uygun ilerleme almıştır. Bu gelişme modeli, anayasa hukukunun oluşumuna, temsili sistemin, iki meclisli parlamentonun ve parlamenter hükümet sisteminin doğuşuna katkıda bulunmuştur, siyasal demokrasinin ve siyasal özgürlüğün kalıcı mevziler edinebilmesini olanaklı kılmıştır.

Fransız sistemi ise, bir yandan yazılı anayasa geleneğine, öbür yandan felsefi ilkelere dayanmaktadır. Amerikan ve özellikle Fransız filozoflarının etkileriyle biçimlenen bu anayasa modelinin hukuk dünyasına getirdiği katkılar, başlıca, ulusal egemenlik, kuvvetler ayrılığı, bireysel haklar ve yazılı anayasa kuramları alanlarında somutlaşmıştır.

Esmein'in çalışmalarında, özgürlük sorunu birinci plandadır. Çağdaş Alman hukuk okullarının öğretmelerinden uzak kalarak, hatta bunlara karşı çıkarak, daha çok özgürlükçü İngiliz düşüncesine yakın olmuştur.

Demokratikve liberal hukukçu yaklaşımı Esmein'in, parlamento-anayasa-halk üçgeni içindeki ilişkileri ele alış biçiminde de kendini göstermektedir. Bu, parlamentonun mutlak egemenliğini reddeden, onu egemenliğin tek temsilcisi ve mutlak hakimi sayan görüşlere karşıt bir yaklaşımdır. Bu görüş, 1958 Fransız Anayasası'nda somutlaşacaktır. Buna göre, "Meclislerin gücü (iktidarı), bunlara tanınmış özel bir hak değil, anayasanın kendilerine, keyfi olarak değil fakat anayasal ilke ve esaslara uygun bir şekilde kullanmak üzere emanet ettiği bir işlevdir. Yasama gücü egemen güç değil, sadece bunun bir delegesidir".

Böylece bireyci-liberal ve demokratik düşünceleriyle Esmein, çağının hukuki pozitivizm, realizm, vb. akımlarından ayrılmaktadır. Savunuculuğunu yaptığı hukuk görüşü, Batı liberal hareketlerinin ve özellikle Fransız Devrimi'nin yaydığı özgürlükçü düşüncelere dayanmakta, devletin kaynağı olarak toplumu kabul etmekte, egemenlik gücünü sadece topluma ait bir hak ve yetki saymaktadır. Bu güç, toplumun yine toplum tarafından seçilmiş temsilcileri tarafından kullanılacak, kişilerin bireysel ve doğal haklarına dokunulmayacak, devlet toplumdan üstün bir varlık haline gelmeyecek ve hukukla sınırlanacaktır.

19.yy'dan 20.yy'a geçişte en büyük savunucusunu Esmein'in kişiliğinde bulan bu görüşler, daha sonra Joseph-Barthélemy gibi Fransız, Preuss, Anschütz ve Thomas gibi Alman, belli bir ölçüde de H.Laski gibi İngiliz hukukçularınca dasavunulmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Histoire de la procédure criminelle en France*, 1881, ("Fransız Ceza Usulü Tarihi"); *Études sur les contrats dans le très ancien droit français*, 1883, ("Çok Eski Fransız Hukukunda Mukaveleler Üzerine İncelemeler"); *Études sur la condition privée de la femme*, 1885, ("Kadının Özel Durumu Üzerine İncelemeler"); *Mélanges d'histoire du droit et de critique*, 1886, ("Hukuk ve Eleştiri Tarihi ile İlgili Seçmeler"); *Études sur l'histoire de droit canonique privé*, 1891, ("Özel Kilise Hukuku Tarihi Üzerine İncelemeler"); *Éléments de droit constitutionnel français et comparé*, 1895, ("Fransız ve Karşılaştırmalı Anayasa Hukukunun Esasları"); *Gouverneur Morris*, 1906, ("Genel Vali Morris"); *Cours élémentaires d'histoire droit français*, 1892, ("Fransız Hukuk Tarihine Giriş"); *Precis élémentaire de l'histoire du droit français de 1789 à 1814*, 1923, ("1789-1814 Arasında Fransız Hukuk Tarihi Elkitabı").

• **BAKINIZ:** CARRÉ DE MALBERG, DUGUIT, HAU-RIOU.

ESNAULT-PELTERIE, Robert (1881-1957)

Fransız, mühendis. Havacılık teknolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuş, kuramsal çalışmalarıyla uzay uçuşlarının yapılabilirliğini ortaya koymuştur.

8 Kasım 1881'de Paris'te doğdu, 1957'de Nice'te öldü. Sorbonne'da mühendislik öğrenimini tamamladıktan sonra, öncelikle değin teknik uzman, deneme pilotu ve uçuş kuramcısı olarak ilgisini sürdüreceği havacılık teknikleri üzerinde çalışmaya başladı. Önce, motorsuz uçuş koşullarını incelemek amacıyla Wright kardeşlerinkine benzer bir planör yaptı. Daha sonra, uçak motorlarında kullanılabilecek hafif türbinler geliştirmek üzere çalışmalarını motorlu uçuş teknikleri üzerinde yoğunlaştırdı ve 1906'da ilk motorlu uçağını gerçekleştirdi. Fransa'da ve tüm Avrupa'da ilk uzun uçuşların yapılabilmesini ve düzenli hava seferlerinin başlamasını sağlayan bu uçaktan sonra, yeni tasarımı ve buluşlarıyla uçak teknolojisini geliştirirken, bir yandan da roketler üzerinde kuramsal çalışmalarını sürdüren Esnault-Pelterie 1931'de Fransız Bilimler Akademisi'ne seçildi.

Esnault-Pelterie'nin 1906'da tasarladığı uçak motoru, karterin çevresinde yıldız biçiminde yerleştirilmiş tek sayıda silindirden oluşan bir radyal motordur. Genellikle 7 silindirden oluşan bu motor tipi uçaklarda çok uzun yıllar kullanıldı. Silindir sayısını azaltmadan daha hafif motorlar geliştirmek amacıyla çalışmalarını sürdürürken, uçağın manevra yeteneğini artırmak için de yeni olanaklar arayan Esnault-Pelterie, çağdaş uçak donanımına çok şey kazandırmıştır. Planörlerde ve ilk uçaklarda, aracın yatay doğrultudaki manevraları için kuyruk dümeninin yeterli olmadığını görerek kanadın arka kenarına eklediği hareketli kanatçıklar, bu kanatçıklara ve düşey manevra dümenine kumanda eden kaldıraçlı düzeneğin onun tasarımıdır.

Savaş silahı olarak tasarlanan katı ve sıvı yakıtlı roketlerin menzili daha umut verici düzeye bile ulaşmamışken, atmosferin yüksek katmanlarına çıkabilecek roketlerden ve gezegenlerarası uzay uçuşlarından söz eden, 1927'de ilk kez "astronotik" terimini kullanan Esnault-Pelterie, Tsiolkovski, Goddard ve Oberth ile birlikte astronotiğin kuramsal öncülerinden sayılır. Fizik bilgileri daha atomu bile parçalamamışken uzay taşıtlarının bir gün nükleer enerjiyle çalışacağını öne süren ve roketlerin yerçekimi etkisinden kurtulabilecek hızlara ulaşabilmesi için gerekli koşulları araştıran Esnault-Pelterie'nin ve öbür kuramcılarının çalışmaları, von Braun'nın uygulamalarına esin kaynağı olmuştur.

- BAKINIZ: W.BRAUN, GODDARD, OBERTH, TSIOLKOVSKI.

ESRAR DEDE (? -1796)

Osmanlı Divan şairi ve tezkire yazarı. Mevlevi şairlerinin yaşamöykülerini anlatan bir tezkire yazmıştır.

Mehmed Esrar Dede İstanbul'da doğdu, orada öldü. Babasının adı Ahmed Bizeban'dır. İyi bir öğrenim gördü. Arapça, Farsça'nın yanında Latince ve İtalyanca öğrendiği de söylenir. Mevlevi tarikatına girdi. Galata Mevlevihanesi'nde çile süresini doldurup şair Şeyh Galib'e mürid oldu. Mevlevihanenin Kazancı dedeliğine dek yükseldi. Şeyh Galip çok sevdiği Esrar Dede'nin ölümüne dokunaklı bir mersiyeye yazmıştır.

Mevlevi gelenek ve terbiyesiyle yetişen Esrar Dede'nin şiirlerinde tasavvufun etkisi büyüktür. Duygularını dönemine göre yalın bir Türkçe'yle dile getirmiştir. Şeyh Galib, Nabi, Fehim ve Sabit gibi şairlerin etkisi altında kalmıştır. Basılı *Divan*'ında az sayıda Arapça ve Farsça şiirlerinin yanında yazma nüshalarda bulunmayan *Mübareknâme-i Esrar* ve *Fütüvvetnâme-i Esrar* adlı iki manzumesi vardır. Bunlarla Halife Ali'ye olan sevgisini başarılı bir şekilde işlemiştir. *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye* adlı ünlü yapıtı Mevlevi şairlerin yaşamöykülerini ve şiirlerinden seçme örnekleri içerir. Kitabını hazırlarken büyük ölçüde Sakıp Dede'nin *Sefine-i Mevleviyye* adlı yapıtından yararlanmışır. Yapıt Ali Enver tarafından *Semahane-i Edeb* adıyla kısaltılıp 1891'de yayımlanmıştır. *Lügat-i Tiliyan*, Rumca-İtalyanca bir sözlük ve gramer olup, Hüseyin Said Çelebi tarafından *Peyam-ı Sabah* gazetesinin edebi nüshasında (No.32) tanıtılmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Belağat Ünvan-ı Esrar Dede Efendi*, (ö.s.), 1841; *Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi bölümü No. 109).

- BAKINIZ: ŞEYH GALİB.

ESSLIN, Martin (1918)

Macar asıllı İngiliz tiyatro eleştirmeni ve radyo prodüktörü. Modern tiyatro konusundaki kitaplarıyla öncü yazarların daha iyi tanınmasını sağlamıştır.

8 Haziran 1918'de Macaristan'ın Budapeşte kentinde doğdu. Babası Paul Pereszlenyi gazeteciydi. 1936-1938 arasında Viyana Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı ve felsefe okuyan Martin Esslin, bir yandan da Reinhardt Dramatik Sanatlar Semineri'ne katılarak yönetmenlik eğitimi yaptı. 1938'de ilk tiyatro çalışmaları Naziler'in Viyana'ya girmesi üzerine yarıda kalınca Brüksel'e gitti. Bir yıl sonra da Londra'ya yerleşti. 1940'ta BBC Avrupa Yayınları Bölümü'nde

prodüktör ve metin yazarı olarak çalıştı. 1963'ten 1966'ya değin BBC Radyo Tiyatrosu Bölümü'nün yönetmenliğini yaptı. 1967'de Avusturya devlet başkanı tarafından kendisine profesörlük unvanı verildi. ABD'de önce Stanford Üniversitesi'nde, 1969'dan sonra da Florida Eyalet Üniversitesi'nde tiyatro dersleri verdi. 1972'de Büyük Britanya İmparatorluk Nişanı ile onurlandırıldı. *Drama, Plays and Players* adlı tiyatro dergisinde makaleleri yayımlandı. 1976'da Büyük Britanya Sanat Konseyi üyesi ve Tiyatro Paneli sekreteri oldu.

Esslin yazdığı kitaplar, makaleler, hazırladığı radyo ve televizyon programlarıyla çağdaş tiyatroya, özellikle de Uyumsuzluk tiyatrosu yazarlarının daha iyi tanınmalarına ve değerlendirilmelerine katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Theatre of the Absurd*, 1962, ("Uyumsuz Tiyatro"); *Bertolt Brecht*, 1969; *The Peopled Wound: The Work of Pinter*, 1970, ("İnsan Dolu Yara: Pinter'in Yapıtları"); *Brecht: The Man and His Work*, 1971, ("Brecht: Kişiliği ve Yapıtları").

ESTRADA PALMA, Tomás (1835-1908)

Kübalı devlet adamı. Küba'nın ilk devlet başkanıdır.

9 Temmuz 1835'te Oriente Eyaleti'ne bağlı Bayamo'da doğdu, 4 Kasım 1908'de aynı yerde öldü. İlk ve ortaöğrenimini Havana'daki okullarda yapan Estrada Palma daha sonra İspanya'da Sevilla Üniversitesi'ne devam etti. Ancak, ailevi nedenler yüzünden öğrenimini yarıda bırakarak yeniden Küba'ya döndü.

Küba'nın bağımsızlık için İspanya'ya karşı başlattığı On Yıl Savaşı'nda (1868-1878) bağımsızlık güçleri arasında yer aldı. 1876'da geçici hükümete başkan seçildi. 1877'de İspanyol güçleri tarafından tutuklanarak İspanya'ya sürgüne gönderilen Estrada Palma savaşın bitimine kadar burada kaldı. Serbest bırakıldıktan sonra New York'a gitti ve Orange ilçesinde özel bir okul kurdu.

1895'te bağımsızlık önderi José Martí'nin Küba'da öldürülmesinden sonra, New York'taki Bağımsızlık Komitesi'nin başına geçti. 1898'de ABD ile İspanya arasındaki savaştan sonra imzalanan Paris Antlaşması'yla İspanya'nın Küba üzerindeki egemenliğine son verildi. ABD işgali altına giren Küba, ABD ordusundan bir general tarafından yönetilmeye başlandı. Bayındırlık ve sağlık işleriyle uğraşan ABD yönetimi Zenci-Kübalılar'ı siyasi katılımdan uzak tutmayı amaçlayan bir de seçim sistemi hazırladı. Yerel seçimlerden sonra 1901'de toplanan Kurucu Meclis bir anayasa kabul etti. Ancak ABD yönetiminin dayatılan bazı değişikliklerle ABD'ye Küba'nın denizaşırı ilişkilerinde söz sahibi olma, ülke ekonomisini denetleme ve Guantánamo'da bir denizüssü açma hakkı tanındı.

20 Mayıs 1902'de Estrada Palma cumhuriyet yönetiminin ilk devlet başkanı seçildi. Yönetimi sırasında yabancı yatırımları destekledi, yeni kamu

projelerini yürürlüğe koydu. 1903'te ABD ile ülkesi arasındaki ilişkileri düzenleyen bir antlaşma imzaladı. 16 Temmuz 1903'te ABD, Küba'nın Pines Adası üzerindeki hükümrancılığı kabul etti. Buna karşılık Küba, ABD'nin Guantánamo ve Bahia Honda'da deniz üsleri kurmasına izin verdi.

Estrada Palma 1905 seçimleri öncesinde Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti'ye katılarak başkanlık süresi tamamlandığı halde yeniden seçilmek istedi. Liberaller bu durumu protesto ederek seçimleri boykot ettiler. Estrada Palma başkan seçilince de silahlı bir ayaklanma başlatıldı. Estrada Palma'nın çağrısı üzerine Eylül 1906'da ABD askeri müdahalede bulundu. Estrada Palma Muhafazakârlar'la Liberaller arasında uzlaşma sağlanamayınca istifa etti. Küba 1909'a değin sürecek olan ABD yönetimi altına girdi.

- **BAKINIZ:** CESPEDES, M.GOMEZ.

EŞARİ (7.yy)

Arap, vali. Halife Ali ile Muaviye arasında hilafet için hakemlik yapmıştır.

Ebu Musa Abdullah b. Kays el-Eşari, Yemen'in Eş'ar kabilesindendir. Nerede doğduğu bilinmiyor, Kûfe'de öldü. Hicret'ten (622) önce Mekke'ye gidip Müslüman oldu. 628'de Hayber'in fethinden sonra Peygamber tarafından Yemen kıyıları ile Zebid ve Aden valiliğine atandı. Halife Ömer daha sonra onu Mugire b. Şu'be'nin yerine 638'de Basra valiliğine gönderdi.

Eşari'yi 642'de Kûfeliler vali olarak istediler. Halife Ömer bu isteğe uyararak onu Kûfe'ye gönderdi. Ahvaz, İsfahan ve Nusaybin fetihlerinde bulundu. İkinci kez Basra valiliğine atandı. Osman halife olunca 644'te görevinden ayrıldı. Kûfe'ye yerleşti. 655'te yeniden Kûfe valisi oldu. Halife Osman'ın ölümünden (656) sonra Kûfeliler, Ali tarafını tutunca buradan kaçmak zorunda kaldı.

Ali işbaşına geçtikten sonra Muaviye şehit edilen Osman'ın öcünü almak için ortaya çıktı. Iraklılar'dan oluşan Ali'nin ordusu ile Suriyeliler'den oluşan Muaviye'nin ordusu 657'de Siffin Ovası'nda karşılaştı. Ali savaşı kazanırken, Muaviye'nin komutanı Amr b. As *Kuran* yapraklarını mızraklara geçirtti. Bunun üzerine savaş ertelenip hakeme başvuruldu. Eşari Ali'nin, Amr b. As da Muaviye'nin temsilcisi olarak Erzuh'ta bir toplantı düzenlendi.

Eşari, Ali ve Muaviye'nin halifelğe yaraşır olmadıklarını, başka bir halifenin seçilmesi gerektiğini ileri sürdü. Bu yüzden her iki tarafın düşmanlığını kazandı. Başarısızlığını anlayınca, öldürülme korkusuyla Mekke'ye kaçtı. Burada kendisini güven içinde görmeyerek Kûfe'ye döndü. Kaynaklarda tartışmalı olarak geçen 663 tarihinde Kûfe'de öldü.

- **BAKINIZ:** ALİ b. EBU TALİB, MUAVİYE.

EŞ'ARİ, Ebulhasan Ali (873-936)

Arap fıkıh bilgini. Eş'ari mezhebini kurmuştur.

Basra'da doğdu, Bağdat'ta öldü. Gerçek adı Ebu'l-Hasan Ali el-Eş'ari'dir. Önce Mutezile mezhebine bağlı bilgilerden Ebu Ali el-Cubbari'den fıkıh, tanrıbilim, Hadis okudu, bu mezhebin görüşlerini benimsedi, bütün sorunların çözümünde usun temel ilke olduğu görüşünü savundu. Kırk yaşlarına değin benimsediği usçu görüşlerini, 912'de geçirdiği ağır bir bunalım sonucu bıraktı. Yaşamıyla ilgili bilgi veren kaynaklara göre, bir gece düşünde Peygamber'i görmüş, Peygamber kendisine tuttuğu yolun yanlış olduğunu, *Kuran* ve *Sünnet* (Peygamber'in sözleri ve eylemleri) ilkelerini benimsemesi gerektiğini söylemiş, Eş'ari de bu düşün etkisiyle Mutezile inançlarını bırakmıştır.

Tanrı kavramından yola çıkan Eş'ari'ye göre, insanın düşünmesi, anlamaya çalışması gereken ilk varlık Tanrı'dır. Tanrı'yı, somut bir nesneye indirgeme olanağı bulunmadığından, yalnız düşünmekle yetinilebilir. İnsanın Tanrı'yı düşünebilmesi için, önce kendi varlığını kavraması, geçirdiği gelişim aşamalarını bilmesi gerekir. İnsanda çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık gibi değişik gelişim aşamaları vardır. Çocukluk, bütün bilgilerin, bilinçli davranışların kesinlikle kavranamayacağı bir çağdır. Bu çağda kişi kendi kendini yeterince bilemez, bütün eylemlerini bilinçli olarak anlayamaz. Öyleyse, bu çağın bir yaratıcısı vardır, çocukluk çağının yaratıcısı çocuk olamaz. Çocukluk çağının arkasından, biraz daha ileri aşamada olan, gençlik çağı gelir. Bu çağda kişi bilinçlenme, davranışlarını, eylemlerini kavrayabilecek yeteneğe kavuşma yolundadır; bu nedenle onda bir yükselme vardır. Bu çağın yaratıcısı da, kişinin kendisi olamaz; gerçek yaratıcı gelişmekte olan kişinin dışındadır. Olgunluk çağı, kişinin bilinç bakımından en yüksek aşamada bulunduğu çağdır. Burada gelişme son aşamaya varmıştır. Kişi bütün eylemlerinin, davranışlarının bilincindedir. İlk iki çağın, gelişme sürecinde bir sonucu olan bu çağı da kişi yaratamaz; yaratıcı, kişinin üstünde bir varlıktır. Yaşlılık çağı ise son dönemdir, ilk üç aşamadan geçmeden buraya varılamaz. Bu dönemin de yaratıcısı kişinin kendi değildir. Öyleyse, kişi kendi gelişim aşamalarını başlangıçtan sonuna değin düşünmeyi başarır, kendi dışında yüce bir yaratıcının bulunduğu kanısına varır; onun usu, bilinci bunu gerektirir. Bu yaratıcı da Tanrı'dır.

Tanrı düşünülebilir varlıklara benzemez. Onun nitelikleri de tanrısal olduğundan insanın kavrayış gücünü, varlıkları birbirine benzetme yoluyla, anlama yetisini aşar. Tanrı birdir, bu birlik onun özü gereğidir. En yetkin, en yüce, en olgun, en ilgin, en güçlü bir varlık an Tanrı'nın bir benzeri ya da bir eşi olsa evrende uyum sağlanamaz. Çünkü en yetkin, en yüce olan iki değil bir tek olabilir. Tanrı düşünülebilir bütün niteliklerden üstün olduğuna göre tek olması gereklidir. Varlık kavramının içerdiği ne varsa hepsini Tanrı yaratmıştır, bu nedenle insan da yaratıl-

mıştır. Yaratılan insan, ruhun gövdeden ayrılmasıyla ölecek, ancak kalkım günü (kıyamet) yeniden diriltilip yargılanacaktır. Bu olay Tanrı'nın engin gücü, yüce erki gereğidir. Tanrı, bilgisinin sınırı bulunmayan, en yüce bilgidir. Onun bilgisinin bir başlangıcı olmadığı gibi sonu da yoktur. Bilgin olmak, bilmek Tanrı'nın özü gereğidir. O özüyle bilir, özüyle buyurur. Bu yüzden Tanrı varlığı ile bilgi özdeştir. Tanrı salt bilimdir, salt ustur, salt istençtir. Bütün yaratıklarını bilerek, özgür istenci gereği, isteyerek yaratmıştır. Tanrısal eylemlerde bilinçsizlik söz konusu olamaz.

Eş'ari'nin üzerinde durduğu sorunlardan biri de yazgıdır (kader). Ona göre iyilik ve kötülük (hayr ve şer) Tanrı'dan gelir, çünkü Tanrı bütün eylemlerin yaratıcısıdır. İnsanın gerçekleştirdiği bütün eylemleri, Tanrı önceden yaratmıştır, insanın yaptığı bunları görünür duruma getirmek, yaratılanı kazanmaktır. Eş'ari'nin bu konuda dayanağı *Kuran*'da geçen "Tanrı sizi ve yaptıklarınızı yaratır" sözleridir. İnan sorununu Eş'ari "gönülden onaylama" biçiminde tanımlar. İnan ile eylem bir değildir, inanı eksiksiz olan bir kimsenin eylemi suç olabilir. Eylemin suç sayılması da inanı ortadan kaldırmaz.

Eş'ari'ye göre peygamberlik (nübüvvet) ile elçilik (risalet) ayrıdır. Tanrı'nın bir melek aracılığıyla "vahiy" gönderdiği kimse peygamberdir. Oysa peygamberliği gerektiren niteliklerin dışında yeni bir din yasası (Şeriat) getiren ya da eski din yasasının kimi bölümlerini kaldırıp yerine yenilerini koyma yetkisi bulunan kimse elçidir (resul). Böylece peygamberlik vahiy, elçilik ise vahiy ve yeni yasa koymakla bağlantılıdır. Her peygamber, Tanrı'nın kendisine verdiği olağanüstü yeteneklerle mucize gösterebilir. Ancak, Tanrı katında üstün sayılan kimselerin, ermişlerin (veliler) gösterdikleri olağanüstü başarılar mucize değil "keramet" sayılır.

İslam dininin genel kuralları konusunda Eş'ari *Kuran* ve *Sünnet*'e uymayı gerekli görür. Ona göre İslam'ın beş koşulu vardır, bunlar da: namaz, oruç, zekât, hac, kelime-i şahadet'tir (Tanrı'nın birliğine inanma). Bunlardan birini geçersiz sayan kimse ağır bir suç işlemiştir (kâfir) olur.

Toplum yönetiminde, Eş'ari seçim yolunu benimser. Ona göre yönetimi elinde bulunduracak kimsenin (imam), İslam dininin genel kurallarına uyarak, yeni yargılar verme yetkisi taşıyanlarca (icthad yapabilenler) seçilmesi gerekir. İmam olacak kimsede üç nitelik bulunmalıdır: bilim, doğruluk (adalet), başkalarını yönetme yeteneği (siyaset). İmam, din yasası (Şeriat) konularında yeni yargılar verebilecek yeterlikte olmalıdır. İmam, belli bir topluluk için değil, bütün Müslümanlar için seçilmelidir.

Eş'ari'nin açtığı çığır yalnız din değil, felsefe, tasavvuf ve yazın alanlarında da etkili olmuştur. Özellikle felsefede usçuluğa karşı inanın egemenliğini savunanlar Eş'ari'nin görüşlerine dayanırlar. İslam hukukunda Eş'ari mezhebine bağlı bir akım doğmuş, toplum sorunlarına *Kuran* ve *Sünnet* ilkelerine göre çözüm arama kuralını geliştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *El-ibâne an Usulü'd-Diyâne*, (ö.s.), 1925, ("Din Yönetiminde Kılavuz"); *Makalâtü'l-İslamiyyin*, (ö.s.), 1950, ("İslamlarla İlgili Yazılar"); *Risâletü'l-İmân*, ("İnan Konusunda Kitapçık"), yazma.

**Eylem
ve inan**

**Gelişim
aşamaları**

**Yönetim
ve
seçim**

**Yetkin
varlık ve
uyum**

- KAYNAKLAR: H. Corbin, *Histoire de la philosophie islamique*, 1964; N. Çağatay-İ.A. Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 1976; L. Doğan, *Ehl-i Sünnet Kelâmında Eş'ari Mektebi*, 1961.

- BAKINIZ: EBU HANİFE.

EŞREF

(1847-1912)

Osmanlı şair. Son dönem Osmanlı hiciv şiirinin en ünlü temsilcisidir.

Mehmed Eşref 1847'de Manisa'nın Kırkağaç ilçesine bağlı Gelenbe kasabasında doğdu, 22 Mayıs 1912'de Kırkağaç'ta öldü. Usulizâde Hafız Mustafa Efendi'nin oğludur. İlk öğrenimini kasabasındaki Sıbyan mektebinde yaptı. Manisa Hatuniye medresesinde okudu, Arapça-Farsça öğrendi.

1870'te Manisa Vilayeti Tahrirat Kalemî'nde (Yazı İşleri) görev aldı. Turgutlu, Akçahisar, Alaşehir malmüdürlüklerinde bulundu. 1878'de görevinden ayrılarak İstanbul'a geldi. Sınavla Fatsa kaymakamlığına atandı. Adı, göçmen işlerinde bir yolsuzluğa karıştığı için görevden alındı. Aklandıktan sonra Çapakçur, Hizan, Ünye, Tirebolu, Garzan, Garbikarağaç (Acıpayam), Buldan, Kula, Kırkağaç, Daday kaymakamlıklarında bulundu.

Gördes kaymakamı iken zamanın yolsuzluklarını dile getiren şerhlerinden ötürü İzmir'deki evi aranıp yazılarına el kondu. Tevfik Nevzad ve Hafız İsmail gibi dönemin aydınları ile birlikte İstanbul'a getirilerek tutuklandı. Yapılan yargılama sonucu bir yıl hapse mahkûm oldu. Süresi dolunca İzmir'e gönderilip gözetim altında tutuldu. 1903'te Mısır'a kaçtı. Bir süre Paris, İsviçre ve Kıbrıs'ta kaldı, sonra yine Mısır'a döndü. Mısır'da bulunduğu sırada *Curcuna* adlı mizah gazetesine yazılar yazdı. *Deccal*, *İstimdâd*, *Hasbihâl*, *Şah ve Padişah*, *İran'da Yangın Var* adlı yapıtlarını yayımladı. II. Abdülhamid'e karşı mücadeleye girdi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a döndü. *Eşref* ve *Musavver Eşref* adlı haftalık mizah gazetelerinde başyazarlık yaptı. İzmir'de çıkan mizah gazeti *Edeb yahı* gazetesinde yazıları çıktı. Adana vali yardımcılığında bulundu. Emekliye ayrılınca Kırkağaç'a yerleşti.

Divan şiirinde "hicviye" adı verilen yergi, hoşlanılmayan, sevilmeyen herhangi bir kişiyi, kişisel kınınlıklardan ötürü küçültmek amacı ile yazılırdı. Eşref bu türün ustalarından Nefi, Kâni, Mantiki gibi şairlerin yolundan gitmemiş, daha çok toplumsal konulara yönelmiştir. Kim yaparsa yapsın, halka zararı dokunan her çeşit yolsuz, haksız, uygunsuz davranışlara karşı çekinmeden mücadele etmiştir. Kaside, gazel, muhammes ve özellikle kıta biçiminde hiciv şiirleri yazmıştır. Yapıtlarında yer yer kısa düz yazılar da vardır. Oldukça yalın bir dil kullanmıştır. Divan şiirinde kusur sayılan imale ve zihaf lar fazladır.

- YAPITLAR (başlıca): *Deccal*, 2 cilt, 1904-1907; *İstimdâd*, 1905; *Şah ve Padişah*, 1906; *Hasbihâl Yahut Eşref ve Kemal*, 1908; *İran'da Yangın Var*, 1908; *Sultan Abdülhamid'in Devr-i Evâil'i Saltanatı*, 1908; *Şair Eşref'in Külli-yatı*, (ö.s.), Hüseyin Rifat (haz.), 1928.

EŞREFOĞLU

(1353-1469)

Türk, mutasavvıf, şair. Kadiriye tarikatının Eşrefiye kolunu kurmuştur.

Eşrefzâde ya da Eşref-i Rumî diye de tanınan Şeyh Abdullah Rumî İznik'te doğdu, orada öldü. Öğrenimine İznik'te başladı. Daha sonra Bursa'ya gitti. Çelebi Sultan medresesinde fıkıh bilgini Alaeddin Ali'ye öğrenci oldu. Derslerin yanı sıra tasavvuf ilgilendi. Abdal Mehmed'in yardımı ile Emir Sultan ile tanıştı. Emir Sultan'ın önerisi üzerine Ankara'ya gidip Hacı Bayram Veli'ye bağlandı. On bir yıl tekkede hizmet etti. Şeyhin kızı ile evlenip İznik'e döndü. Burada Bayrami tarikatını tanıtmaya ve yaymaya başladı. Kısa bir süre sonra Hacı Bayram Veli onu yaya olarak Suriye'de Hama'ya tarikat terbiyesini öğrenmek için, Şeyh Abdülkadir Geylanî'nin torunu Hüseyin Hamavî'nin yanına gönderdi. Ondan tarikat kurma yetkisi alarak İznik'e döndü. Pınarbaşı'nda tarikatın Eşrefiye kolunu kurdu. Ünu hızla yayıldı. Büyük bir olasılıkla 1469'da İznik'te öldü. Yerine damadı Abdürrahim Tırsî geçti.

Eşrefiye kolu, Kadiri ve Bayrami tarikatleri ile Emir Sultan'ın düşüncelerinin kaynaşmasından doğmuştur. Eşrefoğlu tarikata ayrıca halk ile ilişkiyi kesmek, erbain çıkarmak (kırk günlük ibadet ve oruç), isteğe göre altı yıllık Davudî oruç tutmak (bir gün oruç tutmak bir gün yemek yemek) gibi kurallar getirmiştir. Dervişleri başlarına keçeden, tepesine on sekiz köşeli mühür işlenmiş, yedi dilimli yeşil taç giyerlerdi.

Eşrefoğlu, 15. yy'ın en ünlü tasavvuf şairlerinden biridir. Aruz ve hece vezinleri ile yazdığı şiirleri *Divan*'ında toplanmıştır. Hecede Yunus Emre'nin, aruzda Âşık Paşa'nın etkisi görülür. Hecede daha başarılıdır. Yalın bir Türkçe kullanmakla birlikte yer yer Arapça ve Farsça sözcüklere de yer vermiştir. *Müzekki'n-Nüfûs*, yalın bir Türkçe ve zengin bir halk diliyle yazılmıştır. Tasavvuf sistemini, düşüncelerini ayrıntılı olarak anlatır. Eşrefoğlu 1484'te yazdığı bu yapıtta Tanrı aşkını, nefisle savaşmayı açıklar. Ona göre nefsi arıtmanın başlıca üç koşulu az yemek, az söylemek, az uyumaktır. Ayrıca tasavvuf ilgilili *Tarikatnâme*, *Sırrü'l-Deveran*, *Fütüvvetnâme*, *İbretnâme*, *Elestnâme*, *Hayratnâme*, *Ma'ziretnâme*, *Esrarü't-Talibin* adlı yazma halinde yapıtları vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Eşrefoğlu Rumî*, (ö.s.), 1869, (yeni harflerle *Eşrefoğlu Divanı*, 1944); *Müzekki'n-Nüfûs*, (ö.s.), 1847, (yeni harflerle birçok basımı vardır); *Tarikatnâme*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Ağa bölümü, No.4667); *Sırrü'l-Deveran*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü, No.1482); *Fütüvvetnâme*, (Yazma); *İbretnâme*, (Yazma); *Elestnâme*, (Yazma); *Hayratnâme*, *Ma'ziretnâme*, *Esrarü't-Talibin*, (Yazma).

EŞREF RUŞEN

(1865-1919)

Osmanlı deri ve zührevi hastalıklar hekimi. Türkiye’de frengi araştırma-larını başlatan ilk hekimlerdendir.

Bosna’da (bugün Yugoslavya’da) doğdu, İstanbul’da öldü. Yazar Ruşen Eşref Ünaydın’ın (1892-1959) babasıdır. 1871’de ailesiyle birlikte İstanbul’a yerleşti. 1893’te yüzbaşı rütbesiyle Askeri Tıbbiye’yi bitirip, deri ve zührevi hastalıklar alanında uzmanlık öğrenimi için Berlin’e gönderildi. Türkiye’ye dön-dükten sonra, bir süre Gülhane Askeri Hastanesi’nde Wieting Paşa’nın yardımcısı olarak çalıştı. Daha sonra deri ve zührevi hastalıklar kürsüsüne profesör atandı ve Balkan Savaşı başlayınca değin bu görevde kaldı.

Balkan ve I. Dünya Savaşı sırasında çeşitli askeri hastanelerde başhekimlik görevini üstlenen Eşref Ruşen, savaştan sonra Haydarpaşa Hastanesi’nde çalışmaya başladıysa da, erken ölümü nedeniyle bu görevi ancak bir yıl sürdü.

Frengi, belsoğukluğu gibi cinsel ilişki yoluyla bulaşan (zührevi) hastalıklar 19. yy’da, Batı ile ilişkilerin sıklaşmasından sonra Türkiye’nin büyük kentlerinde, özellikle İstanbul’da görülmeye başlamış ve 1854 Kırım, 1876 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Devletin, özel yasalar çıkartarak ve uzmanlık hastaneleri açarak önemle ele aldığı frengi savaşında etkili rol oynayan ilk hekimler-den biri Eşref Ruşen’dir. Almanya’daki öğrenim yıllarından başlayarak bu hastalığın tanısı ve tedavi yöntemlerini araştırarak, bulgu ve gözlemlerini *Frengi-nin Tecelliyat-ı Harikası* ve *Frengi Atlası* adlı kitapla-rında derleyen Eşref Ruşen, savaş yıllarında da askeri hastanelerde görev alarak erler arasında yaygın olan frenginin tedavisi ve önlenmesi yolunda doğrudan etkili olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Frenginin Tecelliyat-ı Harikası*, (ty), *Frengi Atlası*, (ty).

• BAKINIZ: BEHÇET, WASSERMANN.

EŞTER

(. ? -658)

Arap, komutan. Siffin Savaşı’nda bü-yük başarı göstermiştir.

Malik b. Hâris el-Eşter, Halife Ali’nin yakın arkadaşı ve komutanlarından biridir. Nerede doğdu-ğu bilinmiyor, Kulzum’da öldü.

Suriye’nin kuzeyinde Bizanslılar’a karşı yapılan sefere katıldı. Halife Osman’ın 656’da öldürülmesiyle ilgili 200 kişiyi Medine’ye götürdü. Ali’ye bağlılık yemini etmeleri için bazı kişileri zorladı. Ali’ye karşı çıkan Kûfeliler’i onun yanına çekmeye çalıştı. Basra’ da çıkan ayaklanmaları bastırmak için oraya giden Ali’ye destek güçler yolladı. 656’da Cemal Savaşı’nda Abdullah b. Zübeyr ile bir kaynağa göre de Abdur-

rahman b. Attab ile teke tek vuruştı. 657’de Siffin Savaşı’nda 4000 kişilik atlı ve yaya askere komuta etti. Büyük başarı gösterdiği savaş zafere ulaşırken, Mua-viye’nin askerleri *Kuran* yapraklarını mızraklara geçi-rince Ali savaşı terketmek istedi, Eşter’i geri çağırdı. Ali tarafından kendi adına hakem yollandı ancak kabul edilmedi. Daha sonra Mısır valiliğine atandı. Muaviye’nin kışkırtmasıyla bir vergi toplayıcısı tara-fından zehirlenerek öldürüldü.

ETHEM NEJAT

(1887-1921)

Türk, eğitimci. II. Meşrutiyet dö-ne-minde eğitimin çağdaştırılması ça-lışmalarına katkıda bulunmuştur.

İstanbul’da doğdu, 28-29 Ocak 1921’de Trabzon yakınlarında öldü. II. Abdülhamid döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişki kurdu. Baskı nedeniyle yurt dışına kaçmak zorunda kaldı. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra İstanbul’a döndü. Manastır, Bursa ve İzmir öğretmen okullarında müdürlük ve maarif müdürlüğü yaptı. Türkçülük görüşünü benimsediği bu dönemde *Türkçülük Nedir ve Terbiye Yolları* adlı bir kitap yazdı. *Şurâ-yı Ümmet*, *Siper-i Saika*, *Ulûm-ı İctimaiye ve İktisadiye*, *Say ve Amel ve Türk Yurdu* dergilerinde sosyoloji, eğitim, öğretmeni yetiştirme ve ilköğretimin yeniden düzenlenmesi konularında yazı-lar yazdı. Aynı dönemde *Terbiyevi Yeni Fikir* adlı bir pedagoji dergisi çıkardı. Ethem Nejat’ın 1913’te yayımlanan *Tekamül ve Kanunları* adlı kitabı, Türki-ye’de yayımlanan ilk sosyoloji kitaplarından biridir.

I. Dünya Savaşı sırasında Eskişehir maarif mü-dürlüğü görevinde bulunan Ethem Nejat, savaşta gönüllü olarak askerlik yaptı. Eylül 1918’de Maarif Nezareti tarafından incelemeler yapmak üzere Al-manya’ya gönderildi. Berlin’de, Türkiye İşçi ve Çiftçi Fırkası’nı kuran ve *Kurtuluş* dergisini çıkaran Türk aydınlarıyla tanışarak sosyalizm düşüncesini benim-sedi. Spartakistler’in önderliğindeki işçi eylemlerine katıldı. 1919’da İstanbul’a dönen Ethem Nejat, aynı yıl kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi’ne girdi. 1919 seçimlerinde partinin İstanbul adayı oldu.

Ethem Nejat bir süre sonra Türkiye Komünist Fırkası’na girdi. Komintern’in Eylül 1920’de Bakü’de düzenlediği Şark Milletleri Kurultayı’na katıldı. Aynı tarihte Bakü’de toplanan Türkiye Komünist Partisi (TKP) I. Kongresi’ne delege seçildi. Hilmi oğlu Hakkı ile birlikte kongreye sunduğu, Türkiye’deki tüm sosyalist grupların tek bir partide birleşmesi önerisi kabul edildi. Ethem Nejat aynı kongrede, TKP Merkez Komitesi üyesi ve parti genel sekreteri seçildi. Anadolu’da sürmekte olan Kurtuluş Savaşı’nı desteklemek ve TKP’nin Türkiye örgütlenmesini gerçekleştirmek için görüşmeler yapmak üzere TKP genel başkanı Mustafa Suphi ve diğer arkadaşlarıyla birlikte, kısa bir süre sonra Kars’a gitti. Ankara’ya geçmesi engellenince, arkadaşlarıyla birlikte Trab-zon’a geçti. Bakü’ya dönmek üzere bindiği motorda,

aralarında Mustafa Suphi'nin de bulunduğu 14 arkadaşıyla birlikte öldürüldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tekamül ve Kanunları*, 1913; *Terbiye-i İptidaiye İslahatı*, 1915; *Türklük Nedir ve Terbiye Yolları*, (ty).
- **BAKINIZ:** EMRULLAH EFENDİ, MUSTAFA SUPHI, SATI BEY.

ETHEM PERTEV (1873-1927)

Türk, eczacı. Hazır ilaç yapımını ve kozmetik üretimini başlatan ilk eczacılardandır.

Bulgaristan'ın Tırnova kentinde doğdu, 14 Haziran 1927'de İstanbul'da öldü. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında ailesiyle birlikte Türkiye'ye göç ederek İstanbul'a yerleşti. 1891'de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'den eczacılık diplomasını alıp birkaç yıl devlet hizmetinde çalıştıktan sonra, 1895'te bir eczane açtı. Küçük bir laboratuvar kurarak, krem, pudra, kolonya gibi kozmetik ürünlerinin yanı sıra, Türkiye'de ilk kez kinin komprimesi, aspirin, kuvvet şurubu gibi ilaçların yapımına başladı.

19. yy'ın sonlarında eczacılık azınlığın tekelineydi ve çoğu hekim olan eczacılar her hastanın gereksinimine göre ilacı da kendisi hazırlıyordu. Ahmet Hamdi Bey'den sonra eczanesini açarak, yetiştirdiği çıraklarla bu mesleğin Türkler arasında yaygınlaşmasını sağlayan Ethem Pertev, aspirin, kinin gibi temel ilaçları laboratuvarında üretilip kullanıma hazır biçimde tüketime sunarak Türkiye'de ilaç sanayiinin doğuşunu hazırlamıştır.

- **BAKINIZ:** S.F. ECZACIBAŞI, PISAK, ULAGAY.

ETHEREGE, George (1634-1691)

İngiliz oyun yazarı. Restorasyon dönemi İngiliz tiyatrosunun, Saray çevresini anlatan oyunları ile tanınan tipik sanatçılarından.

Oxfordshire'da doğdu, Paris'te öldü. Yaşamı üstüne edinilen ilk bilgi, üç komedisinden birincisi olan *Comical Revenge or Love in a Tub*'in ("Gülünç İntikam ya da Küvette Aşk") 1664'te Londra'da sahnelendiğidir. Etherege, bu dönemde kısa bir süre Cambridge'de kaldı. Avrupa'yı gezdikten sonra Londra'daki resmi öğrenci yurtlarından birine yerleşti. İlk oyunu ona büyük başarı ve ün sağladı. Böylece, oldukça rahat yaşama olanağı buldu. 1668'de *She Would If She Could* ("Yapabilse Yapardı") adlı ikinci, 1676'da da *The Man of Mode or Sir Fopling Flutter* ("Prensip Sahibi ya da Sir Fopling Flutter") adlı

üçüncü ve son komedisini yazdı. Aynı yıl yaşamını tehlikeye sokan bir çatışmadan kurtulmak için İngiltere'den kaçtı. 1685'te, Hollanda'da La Haye'de Kral II. Charles'ın temsilciliğini yaparak diplomatik alanda adını duyurdu. Onun ölümünün ardından tahta çıkaran II. James'e hizmet için 1688'e değin Almanya'da Ratisbon'da (Regensburg) kaldı. Mektuplarında yer alan saray dedikoduları ve tiyatroya ilişkin tartışmalardan da anlaşıldığına göre sonraki yıllarda da soylular arasında yaşamayı sürdürdü. Ancak, II. James'in düşmesiyle Paris'e gitmek zorunda kaldı ve yaşamının geri kalan bölümünü orada geçirdi.

Etherege, Kral II. Charles'ın sarayında, tiyatroya büyük ilgi gördüğü bir dönemde ve çevrede yetişti. Elizabeth döneminde ortaya çıkan *comedy of manners* (tavırlar komedisi) tarzındaki oyunları saraya o tanıttı. Restorasyon döneminin en önemli temsilcilerinden sayılan Etherege, bu oyunları, zamanın toplumsal yaşamının en ince ayrıntılarının sergilendiği örnekler haline getirdi. Oyunlarında ele aldığı çevreyle aynı ahlak değerlerini paylaşması, bakış açısını etkilemiştir. Saraydaki cinsel yozlaşmayı, acımasız, bencil ve züppece yaşamı yansıtmış, ancak bu yaşantıya temel bir eleştiri getirmemiştir. Karakterlerini, gerçekçi çizilmiş saraylılar oluşturur. Gene de, bu yaşantının ve kişilerin saçma yanlarını bir güldürü ögesi olarak kullanır. Oyunları hem tarih, hem de tiyatro açısından çok önemli belgeler olarak görülür. Eleştirmenlerce ahlaksızlık olarak değerlendirilmelerine karşın, bu özellik aynı zamanda çağın yaşam biçimini de yansıtır.

Etherege'nin üç oyunu, ahlak anlayışlarıyla değil, parlak ve ince bir zekânın ürünü olmaları ve oyun kişilerinin gerçekliği, canlılığı nedeniyle sevilmiş ve birçok kez sahnelenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Comical Revenge or Love in a Tub*, 1664, ("Gülünç İntikam ya da Küvette Aşk"); *She Would If She Could*, 1668, ("Yapabilse Yapardı"); *The Man Of Mode or Sir Fopling Flutter*, 1676, ("Prensip Sahibi ya da Sir Fopling Flutter").

EUDOKSOS [Knidoslu] (İÖ ykş 390-337)

Eski Yunanlı matematik ve astronomi bilgini. Gerçek sayılar kuramının ve analizin temellerini atmıştır.

Anadolu'nun güneybatısındaki Knidos'ta doğan Eudoksos'un doğumu, çeşitli kaynaklarda İÖ 408 ile 390, ölümü ise İÖ 355 ile 337 arasındaki değişik tarihlerle belirtilir. Eski kaynakları titizlikle inceleyen bilim tarihçisi Giorgio de Santillana İÖ 390-337 tarihlerini önermiştir. Tarentumlu Arkhitas'tan matematik, Philiston'dan tıp bilgileri alan, daha sonra Atina'ya giderek Platon'un Akademisi'nde öğrenim gören Eudoksos'un bir ara Mısır'daki Heliopolis kentinde bulunduğu ve Anadolu'ya dönüşünde Kyzikos'a yerleşerek kendi okulunu kurduğu bilinmektedir.

Eudoksos'un yaşamına ve yapıtlarına ilişkin bil-

gilerin kaynağı olan Proklos ve Arkhimeses'e göre, Eukleides'in *Stoikheia* ("Elemanlar") adlı 13 kitaplık yapısının V. ve XII. kitaplarının tümü, VI, X ve XI. kitaplarının da birçok bölümü Eudoksos'un çalışmalarıyla kaynaklanmıştır. Eukleides'in kullandığı aksiyomatik yapının da Eudoksos tarafından geliştirildiği sanılmaktadır.

Eudoksos'un gerçek sayılar kuramının kurucusu olarak kabul edilmesinin dayanağı *Stoikheia*'nın V. kitabına konu olan ve 19. yy'da Weierstrass ile Dedekind tarafından hemen hemen aynı biçimde kullanılan eşit oranlar tanımıdır. Eudoksos eşit oranlar tanımını, kenarı 1 olan karenin köşegen uzunluğu gibi orandışı sayıların, bir başka deyişle, iki tamsayının oranı olarak yazılamayan nicelikleri belirleyen sayıların tanımlanmasında başarıyla kullanmıştır. Çağdaş gösterimle " m ve n birer doğal sayı olmak koşuluyla, na ve nc , mb ve md ile karşılaştırıldığında birlikte büyük ($na > mb$ ve $nc > md$), eşit ya da küçük olurlarsa a 'nın b 'ye oranı, c 'nin d 'ye oranına eşittir" biçiminde anlatılabilecek olan bu tanım, Pythagoras geometrisindeki önemli bir boşluğu doldurmuştu. Eudoksos, orandışı niceliklerin değerini veren ve sonradan akıldışı anlamında "irrasyonel" terimiyle adlandırılan bu sayıları tanımladıktan sonra, uzunluğu irrasyonel sayılarla belirtilen doğru parçalarının sınırlandırdığı bölgelerin alanını hesaplamak için, bu sayılara yakın değerler taşıyan oranlar elde etmiştir.

Eğrilerle sınırlanmış bölgelerin alanını hesaplamak için, sonradan "tüketme yöntemi" adı verilen bir yaklaşım yöntemini de ilk kez Eudoksos kullanmıştır. Bu yöntem, alanı hesaplanacak alandan daha büyük ve daha küçük olacak biçimde seçilen dikdörtgenlerin alanları arasındaki farkın azaltılması ve giderek sıfıra yaklaştırılması ilkesine dayanır. Bu yöntem yardımıyla, dairenin alanının yarıçapının karesiyle orantılı olduğunu gösteren Eudoksos, aynı yöntemi eğri yüzeylerle sınırlı hacimlere de uygulayarak, koni ve piramidin hacimlerinin taban alanıyla yüksekliğin çarpımının üçte biri kadar olduğunu kanıtlamıştır. Tüketme yöntemi integral hesabın ilk örneği olduğu kadar, sonsuzküçük nicelikler yerine istenilen küçük-
lükte niceliklerin alınabileceğini göstermiş, bu nedenle Eudoksos matematiksel analiz kurucusu olarak anılmaktadır.

Eudoksos'un, geometrik büyüklükler için kullandığı, " a ve b pozitif sayıları arasında $a > b$ bağıntısı varsa, mutlaka $nb > a$ olacak biçimde bir n doğal sayısı vardır" savını getiren bir aksiyomu da çağdaş matematikte önemli bir yer tutar. 19. yy'da Veronese, bu aksiyomun yanlış olduğu kabul edildiğinde son derece ilginç özellikler taşıyan yeni geometrilerin kurulabileceğini göstermiştir.

Matematiğe katkılarının yanı sıra astronomi kuramcısı olarak da uzun süre etkili olan Eudoksos, sekiz yıllık bir takvim sistemi öneren *Oktateris* adında bir kitap yazmış ve gök cisimlerinin devinimlerini açıklamak için oldukça başarılı bir yer merkezli sistem tasarlamıştır. Küresel geometriyi astronomiye uygulayarak geliştirdiği bu sistemde, tüm gök cisimleri, merkezleri Yer'in merkezleriyle çakışan 27 sanal küre üzerinde dolanırlar. Sabit yıldızların tümü doğudan batıya doğru dönen tek bir küre üzerinde yer alırken, Ay ve Güneş için iç içe geçmiş üçer küre, gezegenler

için de dörder küre tasarlanmıştır. Dönme eksenleri ve açılal hızları değişik olan bu küreler Mars ve Venüs bir yana bırakılırsa, gök cisimlerinin o güne değin gözlenebilmiş devinimlerini açıklamakta oldukça başarılıydı. Eudoksos'un sistemi daha sonra Aristoteles tarafından yeni küreler eklenerek geliştirilmiş, ancak gök cisimlerinin kimi kez parlak, kimi kez sönük görünmesine, bir başka deyişle Yer'e olan uzaklıklarının değişmesine hiçbir açıklama getiremediği için bir süre sonra yerini Ptolemaios'un "ilmek" kuramına bırakmıştır.

Eudoksos, *Ges periodos* ("Dünya Turu") adlı bir de coğrafya kitabı yazmıştır. Asya ve Kuzey Afrika ülkelerini siyasal, tarihsel ve etnografik özellikleriyle anlatan bu kitabın ancak yüz kadar parçası bulunabilmektedir.

Eudoksos, gerek matematiğe getirdiği tanım, kavram ve yöntemlerle, gerek tanım ve kanıtlamalarındaki açıklık ve kesinlikle Apollonios ve Arkhimeses ile birlikte Eski Çağ'ın en önemli üç matematikçisinden biridir.

- **KAYNAKLAR:** H.Künsberg, *Der Astronom, Mathematiker und Geograph Eudoxos von Knidos*, 2 cilt, 1888-1890; F. Lasserre, *Die Fragmente des Eudoxos von Knidos*, 1966.
- **BAKINIZ:** APOLLONİOS [Pergeli], ARİSTARKHOS, ARİSTOTELES, ARKHİMEDES, ARKHİTAS, DEDEKIND, EUKLEİDES, PTOLEMAİOS, PYTHAGORAS, WEIERSTRASS.

EUGÈNE .[Savoie'lı] (1663-1736)

Fransız asıllı Avusturyalı general. Kazandığı askeri zaferle Avusturya'nın Orta Avrupa'da güçlenmesini sağlamıştır.

Savoie'lı Prens Eugène 18 Ekim 1663'te Paris'te doğdu, 21 Nisan 1736'da Viyana'da öldü. Soissons Kontu Eugène Maurice ile Kardinal Mazarin'in yeğeni Olympia Mancini'nin oğludur. Askeri konular, kendisi için öngörülen dini eğitimden daha çok ilgisini çekti. 20 yaşında, Fransa Kralı XIV. Louis'den istediği alay komutanlığının verilmemesi üzerine ülkesini terketti ve Osmanlılar'la savaşmakta olan Avusturya İmparatoru I. Leopold'un ordusuna girdi.

Macaristan'da Osmanlılar'la yapılan savaşta, özellikle Viyana kuşatması sırasında gösterdiği başarılar nedeniyle 1685'te albaylıktan tümgeneralliğe, 1687'de korgeneralliğe yükseltildi. 1688'de Belgrad'da, ertesi yıl Mainz'de yaralandı. 1693'te mareşal oldu. 1697'de Macaristan'daki askeri güçlerin komutasına getirildi ve Osmanlılar'ı Zenta'da yenilgiye uğrattı. 1701-1714 İspanya Veraset Savaşları'nda Fransızlar'a yenilince, 1704'te Güney Almanya'da Dük Marlborough'nun güçlerine katıldı. Birlikte Fransız ve Bavyera ordularını Blenheim'de bozguna uğrattılar.

Eugène, Avusturya'nın istilası tehlikesinin ortadan kalkmasıyla İtalya'ya geçti. 1706'da Turin'i Fran-

sızlar'dan kurtardı. Marlborough ile birlikte 1708'de Qudenarde ve 1709'da Malplaquet'de kazandıkları zafer önemli başarı olarak tarihe geçmiştir.

I. Leopold'un yerine geçen I. Joseph'in ani ölümü ve VI. Karl'ın başa geçmesiyle Avrupa'daki güçler dengesi değişti. İngiltere-Fransa ile barış imzalayınca, 1714'te Fransa ve Avusturya arasında da savaşı sona erdiren Rastatt antlaşması imzalandı. 1716'da Osmanlılar'la yapılan savaşta Petervaradan'da kazandığı zaferle Tamişvar ve Belgrad'ı geri aldı. Zafer, Avrupa'daki Osmanlı egemenliğine son veren 1718 Pasarofça Antlaşması ile sonuçlandı.

Barışı izleyen yıllarda Eugène'in siyasi etkisi azaldı. 1734'te Fransa'ya açılan savaşta görev almakla birlikte başarılı olamadı ve 1735 sonlarında Viyana'ya dönerek yaşamının son günlerini orada geçirdi.

• BAKINIZ: LEOPOLD I, LOUIS XIV.

Eukleides

►
Eukleides
geometrisinin
aksiyom ve
postulatları

EUKLEİDES

(İÖ 4-3. yy)

Eski Yunanlı matematikçi. 19.yy'a değin tartışmasız benimsenen, aksiyomlar ve postulatlar üzerine kurulu bir geometrinin temellerini atmıştır.

İÖ ykş 300 yıllarında adını duyurduğu ve İskenderiye'de bir okul kurduğu dışında, yaşamına ilişkin bilgilerin hemen hiçbiri kesin değildir. Yaşadığı yıllar tarihlendirilemediği gibi, hiçbir kaynaktan doğum yerini belirten bir bilgiye de rastlanmaz. Buna karşılık, Atina'daki Akademia'da Platon'un öğrencilerinden ders aldığı, 384-205 arası Mısır kralı olan I. Ptolemaios zamanında İskenderiye'de bulunduğu, uzun yıllar Pergeli Apollonios'a öğretmenlik ettiği ve büyük bir olasılıkla İskenderiye'de öldüğü sanılıyor.

Eukleides matematik tarihine, *Stoikheia* ("Elc-

manlar") adlı yapıtın yazarı olarak geçmiştir. Bu yapıt yalnızca Eukleides geometrisinin 2000 yıllık egemenliğinin başlangıcı olarak değil, tümdengelim yönteminin en güçlü kanıtı olarak binlerce yıldır insan düşüncesini etkileyen ve çağlar boyunca en çok çevrilip, en çok yayımlanan kitaplardan biri olarak da anılmaya değer. Eukleides öncesi çalışmaların bir sentezi olan ve büyük ölçüde Knidoslu Eudoksos ile Theaitetos'un çalışmalarını derleyen *Elemanlar*'a ilişkin en eski bilgilerin kaynağı, İskenderiyeli Pappos ve Heron ile Proklos ve Simplikios'un yorum ve derlemeleridir. Eukleides'in yaşamına ilişkin çok az bilgi olması, kendisinden bir yüzyıl önce yaşamış Megaralı Eukleides ile sık sık karıştırılması ve *Elemanlar*'ın daha çok bir derleme niteliği taşıması, bazı bilim tarihçilerini, *Elemanlar*'ın, Eukleides adı altında yapıt veren İskenderiyeli bir geometriciler okulunun ortak çalışması olduğu düşüncesine itmiştir. *Elemanlar*'ın bugüne ulaşması, İS 4.yy'da Eukleides'in yapıtını bazı değişiklikler, açıklama ve eklemelerle kaleme alan İskenderiyeli Theon aracılığıyla olmuş, bu kopya 8.yy'da ilkin Abbasi Halifesi Harun Reşid zamanında Haccac b. Yusuf b. Matar eliyle Arapça'ya çevrilmiş, 12.yy'da da Arapça kopyalardan yapılan Latince çevirilerle yapıt Batı dünyasına tanıtılmıştır. 19.yy'da Vatikan kütüphanelerinde, Theon'unkinden daha eski ve özgün bir Yunanca metin bulununca, *Elemanlar*'ın değişikliğe uğramamış yeni çevirilerini yapma olanağı doğmuştur. Huneyn b. İshak (9.yy), Nâsirreddin Tusi (13.yy) gibi ünlü İslam bilginlerince ve birçok kez Arapça'ya çevrilen *Elemanlar*'m Türkçe çevirisi bugüne değin yapılmamıştır.

13 kitaptan oluşan *Elemanlar*, içerdiği geniş geometri ve sayıbilgisinin yanı sıra, ilksavlı ve önermeli tümdengelim yönteminin de ilk örneğidir. Yapıtına tanımlar, aksiyomlar ve genel kavramlar sunmakla başlayan Eukleides, verilen iki noktayı birleştiren bir aralık bulunduğunu, bir aralığın her iki ucundan sonsuza dek uzatılabileceğini, merkezi ve bir noktası verilen çemberin çizilebileceğini, tüm dik açılardan eşit olduğunu ve verilen bir noktadan verilen bir doğruya yalnız ve yalnız bir paralel doğru çizilebileceğini savlayan beş aksiyomun yanında beş de genel kavram kullanmıştır. Bu genel kavramlar da sırasıyla, aynı şeye eşit olan şeylerin birbirlerine de eşit olacaklarını, eşit şeylere eşit şeyler eklenirse toplamaları da eşit olacağını, eşit şeylerden eşit şeyler çıkarılırsa kalanların da eşit olacağını, çakışan şeylerin eşit olduğunu ve bütünün parçalarından büyük olduğunu savlayan önermelerdir.

Sonraları Eukleides'in genel kavramları aksiyom, aksiyomları da postulat olarak kabul edilmiş ve yüzyıllar boyu pek çok matematikçi bu postulatları kanıtlamaya çalışmıştır. Özellikle, Eukleides'in "V.postulatı" olarak anılan "paralellik aksiyomu", matematikçilerin yoğun çabalarına karşın kanıtlanamamış, ancak 19.yy'da Gauss, Bolyai ve Lobaçevski bu postulatın yanlış olduğu varsayıldığında çok ilginç özellikler taşıyan yeni geometrilerin kurulabileceğini göstererek, önce Bolyai ve Lobaçevski'nin "hiperbolik geometri"si daha sonra Riemann'ın "eliptik geometri"si gibi Eukleides dışı geometrilerin doğuşunu hazırlamışlardır.

Elemanlar, içeriği açısından, Eukleides'den çok

► Eudoksos ve Theaitetos'a aittir denebilir. Proklos, Pappos ve Arkhimedes'den kaynaklanan bilgilere göre, *Elemanlar*'ın en önemli iki kitabı olan V. ve XII. kitaplar Eudoksos'un, X. ve XIII. kitaplar ise Theaitetos'un çalışmalarını kapsar. Öbür kitaplarının birçoğunda da, bu matematikçilerin yanı sıra Pythagoras ve öğrencilerinin çalışmalarından yararlanan Eukleides'in önemi, yeni teoremler bulmasında ve yeni çözümler geliştirmesinde değil, kendisinden önce yapılmış çalışmaları benzersiz bir ustalıkla derleyip son derece sağlam bir mantıksal yapı içinde yeniden düzenlemesinde yatar. Özgün çözüm ve kanıtlarda, yalnızca kullandığı aksiyomatik yapıya uygunluk sağlamak gerektiği zaman değişiklikler yapan Eukleides, önermelerini sunuştan sonuca kadar süren belirli aşamalardan geçirmiştir. Önermenin sunulması, ayırtılabilirliği, kanıtlamada kullanılacak araçların tanıtılması, kanıtları ve genel sonuca varılması biçiminde özetlenebilecek olan bu aşamalar kendisinden sonraki tüm çalışmalara örnek olmuştur.

Elemanlar'ın ilk kitabında, tanım, aksiyom ve genel kavramların tanıtıldığı bölümden sonra benzer üçgenler, kesişen doğrular, bir açının iki eşit parçaya bölünmesi, verilen bir noktadan verilen bir doğruya dikme çizilmesine ilişkin problem ve teoremlerle, bir üçgenin iç açılarının toplamının iki dik açıya eşit olduğunun kanıtlanması yer alır. Üçgen, kare ve paralelkenarların alanlarının karşılaştırılması ile ünlü Pythagoras teoreminin kanıtı da bu kitaptadır. II. kitapta dikdörtgenin tanımı, bazı cebirsel özdeşliklerin kanıtı ve $x+y=a$, $xy=b^2$ türünden iki bilinmeyenli cebirsel denklem sistemlerinin çözümleri verilmiştir. III. ve IV. kitaplar çember, kiriş ve teğete ilişkin, bugün de kullanılan teorem ve problemlere ayrılmıştır.

Elemanlar'ın en önemli kitabı olarak kabul edilen V. kitapta ise Eudoksos'un, çağdaş terimlerle " m ve n birer doğal sayı olmak koşuluyla, na ve nc , mb ve md ile karşılaştırıldığında birlikte büyük ($na>mb$ ve $nc>md$), eşit ya da küçük oluyorsa, a , b , c , d sayıları orantılıdır" biçiminde anlatılabilecek olan eşit oranlar tanımı ve bu tanım yardımıyla elde edilebilen pek çok teorem ele alınmıştır. 19.yy'da Weierstrass ve Dedekind tarafından kurulan gerçek sayılar kuramının, bu kitabın çağdaş bir yinelemesi olduğu söylenebilir. VI. kitapta oranlar kuramı düzlem geometriye uygulanmış ve "benzerlik" kavramı geliştirilmiştir.

Sayıbilgisine ayrılan VII., VIII., IX. kitaplarda teklik, çiftlik, asalılık ve aralarında asalılık gibi kavramlar, kare, küp ve yetkin sayı tanımları ile Eukleides algoritması olarak bilinen, verilen iki tamsayının ortak bölenlerinin en büyüğünün bulunmasını sağlayan yöntem tanıtılmıştır. İrrasyonel sayılarla ilgili olan X. kitapta 1. teorem olarak verilen Eudoksos'un "tüketme" yöntemi, XI. ve XII. kitapların da konusunu oluşturur. İntegral hesabın ilk örneği olarak kabul edilen ve eğrilerle sınırlı alanları, eğri yüzeylerle sınırlı hacimleri hesaplamakta kullanılan "tüketme" yöntemine sık sık başvuran XII. kitap analizin başlangıcı sayılmıştır. XIII. kitapta ise, düzgün dörtyüzlü, küp, düzgün sekizyüzlü, düzgün yirmiyüzlü gibi üç boyutlu katı cisimlere ilişkin ve çoğu Theaitetos'a ait olan problemler yer alır.

Eukleides'in, *Elemanlar*'ın tamamlayıcı kitabı niteliğinde olan *Dedomena* ("Veriler"), anarmonik oranlar ve homografik bölümler gibi birçok çağdaş kuramın temelinde yatan bilgileri içerdiği ileri sürülen *Porismata* ("Porizmalar"), ikinci dereceden konik yüzeyleri konu aldığı bilinen *Topoi pras piphaneia* ("Yüzeylerin Geometrik Yerleri"), aksiyomatik bir yöntemle kaleme aldığı ve ışık ışınlarının bir doğru çizgi boyunca yayıldığını ileri sürdüğü *Optika* ("Optik"), aynalara ilişkin *Katoptriika* ve evreni bir küre kabul ederek gökcisimlerinin dönme hareketini geometri yasalarıyla açıklayabilecek önermeler getiren *Phainomena* ("Doğa Olayları") adlı yapıtlarına ilişkin bilgiler de gene Pappos ve Proklos aracılığıyla bugüne ulaşmıştır. Ancak çoğu kayıp olan bu yapıtların tümünün Eukleides'e ait olmasını bilim tarihçileri kuşkuyla karşılar.

19.yy'da Eukleides dışı geometrilerin geliştirilmiş olmasına karşın, bugün bile ortaöğretimde Eukleides geometrisinin temel alınması, Eukleides'in ve yapıtlarının önemini ortaya koyan en güçlü kanıttır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Euclidis opera omnia*, 8 cilt, J.L.Heiberg ve M.Menge (der), 1883-1916, ("Eukleides'in Toplu Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** E.A.De Lacy, *Euclid and Geometry*, 1965; E.J. Dijksterhuis, *De Elementen van Euclides*, 2 cilt, 1929-1930; P. ver Eecke, *Pappus d'Alexandrie: La Collection mathématique*, 2 cilt, 1933; T.L.Heath, *A History of Greek Mathematics*, 1921; J.Itard, *Les Livres arithmétiques d'Euclide*, 1961; G.R.Morrow, *Proclus. A Commentary on the First Book of Euclid's Elements*, 1970.

• **BAKINIZ:** APOLLONİOS [Pergeli], ARKHİMEDES, BOLYAI, EUDOKSOS [Knidoslu], GAUSS, HILBERT, LOBAÇEVSKI, PAPPOS, PROKLOS, PYTHAGORAS, RIEMANN, THALES.

EUKLEİDES [Megaralı] (İÖ 440-360)

Yunanlı filozof. Elea Okulu'yla Sokrates'in görüşlerini bağdaştırmaya çalışmıştır.

Megara'da doğdu, Atina'da öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. İlk Parmenides'in yanında öğrenim gördü. Sonra Megara'dan Atina'ya giderek Sokrates'in derslerini izledi; hocası ölüm yargısına çarptırılınca, onun son konuşmalarını derledi.

Eukleides, Sokrates'in öğrencisi olmasına ve onun tartışma yönteminden etkilenmesine karşın, Elea Okulu'na bağlı kalmıştır. Bu görüşler doğrultusunda Megara'da açtığı okula, 399'da Sokrates'in ölümünden sonra Atina'dan kaçan öğrenciler sığınmıştır. Platon'un da aralarında bulunduğu bu öğrencilerin katılmasıyla Eukleides'in okulu, yeni bir düşünce odağı durumuna gelmiştir.

Eukleides ve öğrencileri, daha sonra Stoacılar'ı etkileyecek olan bir mantık geleneği kurdular. Elea'lı Zenon'un biçimlendirdiği diyalektik yöntemi uygulayarak paradokslara dayalı bir mantıksal irdeleme ve

◀ *Elemanlar*'ın
13 kitabı

*Eukleides'in
diğer
yapıtları*

oru-yanıt türünden bir tartışma yöntemi geliştirdiler. Bu yöntemde, Sokrates gibi, öncüllere değil, sonuçlara saldırmayı savundular. Eukleides'e göre, karşılaştırılan iki nesne, birbirine benzer değilse, karşılaştırılmamalıdır. Benzerse, benzerlikleri değil, nesnelerin kendileri irdelenmelidir.

Felsefeye, Elea Okulu'nun varlık tektir ilkesini benimseyerek giren Eukleides, bu devinimsiz ve sonsuz birliğin "iyilik" olduğunu öne sürdü. Bunun karşısı olan değişkenlik ve kötülük ise varlıkla ilgili değildir. İyilik, değişimsiz olmasına karşın, türlü biçimlerde görülebilir, türlü adlar alabilir: Tanrı, bilgelik, us, erdem.

Görüşlerinde Parmenides'in varlığın birliği, Sokrates'in us görüşü, Platon'un idealar kuramının izleri bulunan Eukleides, Aristoteles felsefesinde önemli yer tutan üç-edim ayrımını şöyle yorumlamıştır: Gücün olduğu yerde edim yoktur. Bunlar bir nesnenin iki ayrı adıdır. Var olan değişmez, olmayan ise var olamaz. Eukleides, yalnızca düşüncelerin gerçek olduğunu savunur, insan ise görüntüdür. Bu yüzden, kimsenin görüşü tümüyle doğru olamaz.

Eukleides, geliştirdiği tartışma yöntemini araçtan çok amaç durumuna getirdiği için, soyut safsatacı olmakla suçlanmıştır. Ardıllarınca kavgacı (*eristikon*) olarak adlandırılmıştır. Platon, *Theaetetos* diyalogunda Eukleides'i konuşturarak onun Sokrates'den etkilendiğini göstermeye çalışmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Altı Diyalog* (Lamprios, Aischines, Phoinix "Anka Kuşu", Kriton, Alkibiades, Erotikos "Aşk Üzerine"), (ty).
- **KAYNAKLAR**: A.H. Armstrong, *An Introduction to Ancient Philosophy*, 1949; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, (Almanca), 1967. E.Zeller, *Die Philosophie der Griechen*, 1922.
- **BAKINIZ**: ARİSTOTELES, PARMENİDES, PLATON, SOKRATES, ZENON [Elea'lı].

EULER, Leonhard (1707-1783)

Berlin
Akademisi'nde ki
yılları

İsviçreli matematik bilgini. Yeni kavram ve yöntemlerle zenginleştirdiği matematik bilimini bütünlüğe kavuşturan çalışmalarıyla, 18.yy'ın en büyük matematikçisi olarak kabul edilir.

15 Nisan 1707'de Basel'de doğdu, 18 Eylül 1783'te Rusya'nın Petersburg (bugün Leningrad) kentinde öldü. Jacques Bernoulli'nin Basel Üniversitesi'ndeki derslerini izlemiş bir din adamı olan babasının da yönlendirmesiyle küçük yaşta matematiğe ilgi duydu. 1720'de girdiği Basel Üniversitesi'nde, tanrı-bilim, felsefe, matematik, dil ve edebiyat derslerine ağırlık veren klasik eğitim programını sürdürürken, üniversitenin matematik profesörü Jean Bernoulli'ye sık sık danışarak kendi kendine matematik bilgisini geliştirdi. 1722'de üniversite öğrenimini, ertesi yıl felsefe dalında yüksek lisans öğrenimini tamamlayan Euler, matematik çalışmalarının ürünü olan ilk maka-

Leonhard Euler

lesi yayımlandığında 19, Paris Bilimler Akademisi'nin açtığı bir yarışmada gemi direklerinin dengeli düzenlenmesine ilişkin bir incelemesiyle derece aldığı 20 yaşındaydı. O yıllarda, Basel Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olmak dileğiyle yaptığı başvuru, boşalan kürsülerden birine atanmayı bekleyen adayların çokluğu ve Euler'in yaşının küçüklüğü nedeniyle geri çevrilince, yeni kurulan Petersburg Bilimler Akademisi'nin çağrısını kabul ederek 1727'de Rusya'ya gitti.

Öğretmeni Jean Bernoulli'nin oğlu olan ve kendisini Akademi'ye öneren Daniel Bernoulli'den başka Jacob Hermann, Joseph-Nicolas Delisle, Goldbach gibi değerli bilim adamlarını çatısı altında toplayan bu yeni bilim kuruluşunda elverişli bir çalışma ortamı bulan Euler, hiçbir zaman İsviçre'ye dönmedi. 1731'de fizik profesörlüğüne, iki yıl sonra Daniel Bernoulli'nin Basel'e dönmesi üzerine matematik profesörlüğüne atandı ve Rusya'da yaşadığı on dört yıl boyunca Akademi'deki kuramsal matematik çalışmalarının yanı sıra, haritacılık, gemi yapımcılığı, deniz ulaşımı gibi teknik sorunlarla da ilgilendi.

1740'ta tahta çıkan ve Berlin'in bilim yaşamını canlandırmayı amaçlayan Prusya Kralı II. Friedrich, bu amaçla Euler'i de Berlin'e çağırması. 1741'den 1766'ya değin yaşamının yirmi beş yılını Berlin'de geçiren Euler, kuruluşunda görev aldığı Berlin Krallık Akademisi'nin matematik bölümü yöneticiliğini sürdürürken, su kanallarının yapımı, para basımı, sigorta sisteminin kurulması, savaş toplanın geliştirilmesi gibi konulara da el attı ve Petersburg Akademisi ile bağlarını hiçbir zaman koparmadı. Petersburg ve Berlin akademilerindeki etkin üyeliği sürerken, 1749'da Londra'daki Royal Society'nin, 1753'te Basel'deki Fizik ve Matematik Derneği'nin, 1755'te Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçildi. Bir yandan, akademinin yönetimi konusunda II. Friedrich ile aralarındaki anlaşmazlığın giderek büyümesi, öte yandan kendisini yeniden kazanmak isteyen Petersburg Akademisi'nin ısrarları karşısında, Berlin Akademisi'ndeki görevinden ayrılarak 1766'da Rusya'ya döndü. 1738'den beri sağ gözü görmeyen Euler, Petersburg'a döndükten kısa bir süre sonra görme duyusunu tümüyle yitirmesine karşın, olağanüstü güçlü belleği ve akıldan işlem yapma konusundaki inanılmaz yeteneğiyle, ölünceye değin çalışmalarını

aralıksız sürdürdü. Matematik tarihinde eşine az rastlanır bir üretkenlik örneğiyle yaşamı boyunca 500'ü aşkın kitap ve makale yayımlayan Euler, ardında, ölümünden yirmi yıl sonrasına değin Petersburg Akademisi dergilerinin sayfalarını dolduracak çoklukta yayımlanmamış yapıt bırakmıştı.

Euler'in önemi, bir bakıma, kendisinden önce ortaya atılmış bütün teoremleri ve varılmış sonuçları sistemli bir biçimde elden geçirerek bir bütünlüğe kavuşturmasından gelir. Bir yandan matematikte sentetik yöntemler yerine analitik yöntemlerin yerleşmesini sağlarken, bir yandan da bu bilim dalını yeni kavram ve tekniklerle zenginleştirmiştir. Doğal logaritmanın tabanı için e , dairenin çevresinin çapına oranı için π , -1 'in karekökü için i , toplam için Σ , fonksiyon için f , sonlu farklar için Δy , $\Delta^2 y$ gibi pek çok matematiksel simge ilk kez Euler tarafından kullanılmıştır. Uğraştığı her problemi yalnızca matematik açısından inceleyen, fizik problemlerinde bile matematiksel bir anlatım yakaladığı anda konuyu fiziksel temellerinden soyutlayıp bir matematik problemine dönüştürmekten kaçınmayan Euler, zaman zaman çalışmalarının kesinlikten uzak olması nedeniyle eleştirilmiştir.

Euler matematiğin hemen her dalıyla ilgilenmiş de, ölümünden sonra 29 ciltte toplanan matematik yapıtlarının yarısından çoğunun analize ayrılmış olmasından da anlaşılacağı gibi, ilgisini daha çok analiz üzerinde yoğunlaştırmıştır. Analiz konusunda 18.yy ortalarına değin geliştirilmiş bilgilerin bir özeti olan *Introductio in analysin infinitorum* ("Sonsuzlar Analizine Giriş"), diferansiyel ve integral hesabın temel yapıtları olan *Institutiones calculi differentialis* ("Diferansiyel Hesabın İlkeleri") ve *Institutiones calculi integralis* ("İntegral Hesabın İlkeleri") gibi üç büyük kitabında, birçoğu kendisi tarafından geliştirilen ve bugün de geçerli olan kurallarla teknikleri derleyen Euler, ayrıca diferansiyel denklemlerin çözümünde basamak derecesinin düşürülmesi ve sonsuz serilerin kullanılması gibi yenilikler de getirmiştir. Bugün "beta ve gamma fonksiyonları" diye adlandırılan "birinci ve ikinci Euler integralleri", eliptik integraller kuramının temel taşlarından olan genel toplama teoremi ve çift katlı integraller, Euler'in integral hesabına kazandırdığı en önemli yeniliklerdir.

Jean ve Jacques Bernoulli'nin bazı problemlerden yola çıkarak,

$$\int_a^b F(x, y, y') dx$$

biçimindeki integralleri maksimuma ulaştıran $y=y(x)$ fonksiyonunu bulmak için bir yöntem geliştiren ve bu yöntemi, y 'nin üst basamaklı türevlerini kapsayan $F(x, y, y', y'', \dots, y^{(n)})$ gibi fonksiyonlar için de geçerli olacak biçimde genelleştiren Euler, bu fonksiyonun sağladığı diferansiyel denklemle de "değişimler" (varyasyonlar) hesabına katkıda bulunmuştur.

Euler'in sonsuz serilerle ilgili işlemleri ve ileri sürdüğü savlar, sonradan sonsuz seriler için yeni toplama yöntemlerinin geliştirilmesini sağlamış ve ıraksak seriler kuramına öncülük etmiştir. Euler, k tamsayı ve a_{2k} rasyonel sayı olmak koşuluyla,

$$\sum_{n=1}^{\infty} 1/n^{2k} = a_{2k} \pi^{2k}$$

özdeşliğini, $\sum_{n=1}^N a_n$ biçimindeki sonlu bir serinin toplamını veren ve bugün Euler-Maclaurin formülü olarak anılan anlatımı bulmuş,

$$\lim_{N \rightarrow \infty} \left\{ \sum_{n=1}^N 1/n - \log N \right\} = \gamma$$

eşitliğindeki γ sabitinin ("Euler sabiti") değerini 0,5772156649015328 olarak hesaplamıştır.

O güne değin geometrik uzunluklar olarak tanımlanan trigonometrik fonksiyonları sayısal oran olarak değerlendiren ve böylece trigonometriye yeni olanaklar kazandıran Euler, $e^{\pm ix} = \cos x \pm i \sin x$ eşitliğiyle de, trigonometrik fonksiyonların, karmaşık değişkenli fonksiyonlar kuramının önemli araçlarından biri olmasını sağlamıştır.

Analizin yanı sıra sayılar kuramıyla da ilgilenen Euler, analitik yöntemleri bu alana da uygulayarak konuya sistemli bir yapı kazandıran ilk matematikçidir. Öncelikle, tamsayıların bölünebilirliğine ilişkin savlarla uğraşmış, Fermat'ın bazı teoremlerini yeniden kanıtlamış ve yeni bölünebilirlik koşulları bulmuştur. $x^a - a$ biçimindeki anlatımların verilen bir asal sayıya bölünebilmesinin koşullarını ararken, bugün sayılar kuramının temel taşlarından biri olan kuadratik resiprosite yasasını bulmuş, ancak kanıtlamayı başaramamıştır. Diophantos denklemlerinden bazılarının çözümlerini vermiş, bazılarının ise belirli koşullarla çözülemeyeceğini göstermiştir. Analitik yöntemleri sayılar kuramına uygulayarak elde ettiği, p asal sayı olmak koşuluyla,

$$\sum_{n=1}^{\infty} 1/n^s = \frac{\pi}{p} \left\{ 1/1 - p^{-s} \right\}$$

eşitliği, sonradan Riemann tarafından tanımlanan ve analitik sayılar kuramının en değerli araçlarından biri olan zeta fonksiyonunu vermesi açısından önemlidir.

Euler'in geometriye katkıları arasında, üçgenin yüksekliklerinin kesiştiği nokta, çevrel çemberinin merkezi ve ağırlık merkezinden geçen Euler doğrusu ile kenarların orta noktalarıyla yüksekliklerin ayaklarından geçen Euler çemberi gibi temel kavramların yanı sıra, ikinci ve üçüncü basamaktan yüzeyler ile diferansiyel geometri açısından büyük önem taşıyan özel kavramlar da yer alır. Euler'in, bir O noktası çevresinde dönen katı cisimlerin konumunu belirlemede kullandığı açılar bugün de "Euler açıları" olarak anılır.

Euler, bazı problemlerin çözümünde başvurduğu düşünce yöntemiyle, sonradan konum analizi, kombinatuvar topoloji ve çizgeler (graflar) kuramı adı altında dizgeleştirilecek olan yeni matematik dallarının da temellerini atmıştır. 1735'te, Königsberg'teki Pregel Irmağı üzerinde bulunan yedi köprüünün her birinden yalnız bir kez geçmek koşuluyla, köprülerin tümünü aşarak şehir turu yapmanın olanaksız olduğunu gösteren çalışması, Hamilton, Morgan ve Sylvester'in katkılarıyla geliştirilen ve bugün iktisat ve sosyal bilimlerde de önemli bir uygulama alanı bulan

Sayılar
kuramı

Analize
ilişkin
çalışmaları

“çizgeler kuramı”nın başlangıcıdır.

Analiz, cebir, geometri, sayılar kuramı, diferansiyel ve integral hesabı, fonksiyonlar, sonsuz seriler, değişimler (varyasyonlar) hesabı gibi matematiğin hemen her alanına katkıda bulunan Euler, fizik ve astronomi alanında da değerli çalışmalar yapmış, özellikle matematiksel fiziğin gelişmesini büyük ölçüde etkilemiştir. Daha çok sentetik ve geometrik yöntemlere dayanan mekaniğe analitik yöntemleri başarıyla uygulamış, katı cisimlerin hareketine, esneklik kuramına, akışkanlar mekaniğine, manyetizma ve optiğe ilişkin çalışmalarıyla bu bilim dalının matematiksel temeller üzerine oturtulmasında önemli bir rol oynamıştır. Astronomide özellikle gök mekaniğine ağırlık vererek, gezegenlerin hareketini, karşılıklı çekim etkisinden ileri gelen tedirginlikleri incelemiş, kuyruklu yıldız ve gezegenlerin, özellikle Ay'ın yörüngesini çok küçük bir yanılma payıyla hesaplama olanağı veren yöntemin kuramsal temellerini atmıştır.

Kendisinden önceki matematikçilerin çalışmalarını sistemli bir yapıya kavuşturan, kanıtları bugünün ölçülerıyla istenilen kesinlikte olmasa da matematiğin birçok dalına yeni yöntem ve kavramlar getiren Euler, bu yöntemleri öbür bilim dallarına da uygulayarak, 18.yy bilim düşüncesinin boyutlarını çağının ötesine götürmeyi başarmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Mechanica sive motus scientiæ analytice exposita*, 2 cilt, 1736, (“Mekanik ya da Hareket Biliminin Analitik İncelemesi”); *Theoria motuum planetarum et cometarum*, 1744, (“Gezegenlerin ve Kuyruklu Yıldızların Hareket Kuramı”); *Introductio in analysin infinitorum*, 2 cilt, 1748, (“Sonsuzlar Analizine Giriş”); *Institutiones calculi differentialis*, 1755, (“Diferansiyel Hesabın İlkeleri”); *Theoria motus corporum solidorum*, 1765, (“Katı Cisimlerin Hareket Kuramı”); *Institutiones calculi integralis*, 4 cilt, 1768-1794, (“Integral Hesabın İlkeleri”); *Vollständige Anleitung zur Algebra*, 2 cilt, 1770, (“Cebire Ayrıntılı Giriş”); *Leonhardi Euleri Opera omnia: Opera mathematica*, 29 cilt, *Opera mechanica et astronomica*, 31 cilt, *Opera physica, miscellanea, epistolae*, 12 cilt, (ö.s.), 1911-?, (“Leonhard Euler’in Toplu Yapıtları: Matematik, Mekanik ve Astronomi, Fizik, Diğer Konular, Mektuplar”).

• **KAYNAKLAR**: A.M.Deborin, *Leonard Euler*, 1707-1783, 1935; G.Du Pasquier, *Léonard Euler et ses amis*, 1927; N. Fuss, *Eloge de Monsieur Léonard Euler*, 1783; E.Hoppe, *Die Philosophie Leonhard Eulers*, 1904; O.Spiess, *Leonhard Euler*, 1929.

• **BAKINIZ**: d’ALEMBERT, BERNOULLI, BESSEL, DIOPHANTOS, J.B.FOURIER, W.HAMILTON, K.G.JACOBI, LAGRANGE, LE GENDRE, T.H.MORGAN, RIEMANN, SYLVESTER.

EULER, Ulf von

(1905)

İsveçli fizyoloji uzmanı. Sinir sistemi fizyolojisi ve patolojisine ilişkin çalışmalarıyla 1970 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü’nü kazanmıştır.

Ulf Svante von Euler Stockholm’de doğdu. 1929 yılında Nobel Ödülü’nü kazanmış olan biyokimyacı Euler-Chelpin’in oğludur. Karolinska Institut’ta tıp

eğitimi gören Euler, 1930’da mezun olduktan sonra Stockholm Tıp Fakültesi’nde çalışmaya başladı. 1939’da Karolinska Institut’a profesör ve fizyoloji bölümü yöneticisi olarak atandı. Bu kurumdaki araştırmalarının yanı sıra, İsveç Bilimler Akademisi üyesi olarak Nobel ödülleri adaylarının değerlendirilmesinde görev almış, bir süre Nobel Vakfı’nın başkanlığını da yapmıştır.

Euler, araştırmalarını sinir sistemi fizyolojisi ve patolojisi alanlarında yoğunlaştırdı. Adrenalinden sentez yoluyla elde edilen noradrenalinin sempatik sinir sisteminin çalışmasına etkisini ve sinir uçlarına yayılımını ayrıntılı bir biçimde inceledi. Genelde sinir hücreleri ile sinir uçları arasındaki iletimin nasıl gerçekleştiğini araştırdı.

Euler, sinirsel ve zihinsel bozuklukların mekanizmalarına ışık tutan çalışmaları nedeniyle, 1970 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü’nü Bernard Katz ve Julius Axelrod ile paylaşmıştır.

• **BAKINIZ**: AXELROD, DALE.

EULER-CHELPIN, Hans von

(1873-1964)

Alman asıllı İsveçli organik kimyacı. Mayalanma ve enzimlerle ilgili çalışmalarıyla Nobel Kimya Ödülü’nü kazanmıştır.

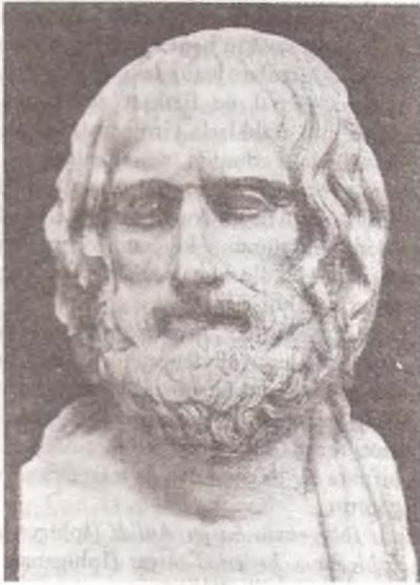
Ünlü Alman matematikçi Leonhard Euler’in soyundan gelen Hans Karl August Simon von Euler-Chelpin 15 Şubat 1873’te Augsburg’da doğdu, 7 Kasım 1964’te Stockholm’de öldü. 1891-1893 arası Münih Resim Akademisi’nde öğrenciyken renk kuramıyla ilgilenip bilimsel konulara yönelince, Berlin Üniversitesi’ne girerek fizik ve kimya eğitimi gördü. 1895’te mezun olduktan sonra bir süre W. Nernst ile Göttingen’de çalıştı ve 1897’de İsveç’e giderek Stockholm’de Arrhenius’un asistanı oldu. 1898’de Stockholm Üniversitesi’nde “Privatdozent” unvanını kazandı. 1906’da da Stockholm Üniversitesi’nde genel ve organik kimya profesörü oldu. 1902’de İsveç uyuşuna geçmesine karşın, I. Dünya Savaşı’nda Alman ordusunda görev aldı. 1916’da cephan ve alkol üretimini hızlandırmak amacıyla askeri görevle bir yıl için Türkiye’ye gönderildi. 1929’da Stockholm Üniversitesi’ne bağlı Biyokimya ve Vitamin Enstitüsü başkanlığına getirilen Euler-Chelpin mayalanma ile ilgili çalışmalarıyla 1929 Nobel Kimya Ödülü’nü Arthur Harden ile paylaştı. 1941 yılında emekli olmasına karşın yaşamının sonuna değin araştırmalarını sürdürdü.

Önceleri inorganik kimyaya ilgi duyan Euler-Chelpin, daha sonra biyokimyaya, özellikle de mayalanma olayı ve bu kimyasal olayda katalizör işlevi gören enzimlere yöneldi. Mayalanma konusunda temel araştırmaları yapan Buchner hücresiz maya suyunun şekeri fermentleştirdiğini bulmuştu. Harden ve Young’ın ultrafiltreden geçirilen maya suyunun iki fraksiyona ayrıldığına ve tek başlarına etkisiz olan bu

fraksiyonların karıştırıldıklarında şekeri yeniden fermentleştirebildiklerine ilişkin gözlemleri Euler-Chelpin'in çıkış noktası oldu. 1923'te kozimaz adı verilen düşük molekül ağırlıklı fraksiyonu incelemeye başlayan Euler-Chelpin, araştırma arkadaşlarıyla birlikte kozimazın mayalanmadaki rolünü açıkladı ve kimyasal özelliklerini araştırdı. Bitkilerde ve hayvansal dokularda yaygın olarak bulunan kozimazın kolaylıkla mayadan elde edilebileceğini buldu. Bir süre sonra da kozimazın difosfopiridin nükleotit (DPN) yapısında olduğunu gösterdi.

Enzimler, A ve B₁ vitaminleriyle nikotinamit üzerine çalışmalar yapan Euler-Chelpin, kanser konusuyla da ilgilenerek nükleik asitlerin tümör oluşumundaki rolünü incelemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Chemie der Hefe und der alkoholischen Gärung*, 1915, ("Mayalar ve Alkolleşme Kimyası"); *Chemie der Enzyme*, 2 cilt, 1920-1927, ("Enzimlerin Kimyası"); *Biochemie der Tumoren*, 1942, ("Tümörlerin Biyokimyası").
- **BAKINIZ:** BUCHNER, HARDEN, KARRER, PASTEUR, WARBURG.

Euripides

EURİPİDES (İÖ 484-406)

Atinalı şair. Tragedyalarında yaşadığı dönemin sorunlarına eleştirel bir biçimde yaklaşmış, kişilerinin, özellikle kadın kahramanlarının davranışlarının ruhsal nedenlerini ele almıştır.

Atina yakınlarında doğdu. Yaşamı konusunda güvenilir bir kaynak sayılan Philokhoros'a göre babası Mnesarkhos (ya da Mnesarkhides) tüccar, annesi Kleito ise soylu bir ailedendi. Gençliğinde iyi bir atlet olarak yarışmalarda ödül kazandığı, bundan

başka bir süre de resimle uğraştığı bilinmektedir. İlk kez İÖ 455'te yirmi dokuz yaşındayken *Peliades* ("Pelias'ın Kızları") adlı, bugün kayıp olan üçlüsüyle Büyük Dionysia Bayramı'nda yarışmalara katılmaya hak kazandı. İlk birincilik ödülünü bugün adı bilinmeyen bir oyunuyla İÖ 442'de aldı. Doksan iki oyun yazmış ve sahneye koymuş olmasına karşın, yaşamı boyunca yalnızca beş kez birincilikle ödüllendirilmesi, oyunlarının ilgi görseler de kamuoyunca onaylanmadıkları konusundaki görüşü destekler. Zamanın ünlü komedyası şairi Aristophanes'in birçok oyununda yergi ve alaya hedef olması da Euripides'in tragedyalarının Atinalılarca kolay benimsenemediğine kanıt sayılır.

Euripides her Atinalı erkek yurttaş gibi altmış yaşına değin askerlik görevini sürdürmüş ama, Aiskhylos ve Sophokles'den farklı olarak, yaşamı boyunca herhangi bir kamu görevinde bulunmamıştır. Yaşlandııkça Atina'ya küskünlüğü artan şair, İÖ 408'de Makedonya Kralı Arkhelaos'un çağrısı üzerine Atina'dan ayrılarak Makedonya'ya gitmiş ve yaşamının son iki yılını orada geçirmiştir. Uç oğlundan birinin şair olduğu, babasının ölümünden sonra, onun son oyunlarından *Bakhai*'yi (Bakkhalar) sahneye koyduğu bilinir.

Euripides'in gençliği Atina'nın kültür yaşamında önemli bir döneme rastlar. İÖ 6.yy'da, Anadolu'nun İzmir dolayları olan İonia bölgesinde doğa bilginlerinin geliştirdikleri felsefe akımı, bu yöre Pers egemenliğine girip de, birçok düşünür özellikle Atina'ya göç edince, Yunanistan'da etkili olur. İÖ 5.yy'ın ikinci yarısında güçlenen Sofizm akımı da bu düşün etkinliğinin ilginç bir uzantısıdır. Özellikle İÖ 431-404 arasındaki Peloponez Savaşı'nın yarattığı çalkantılı ortamda hız kazanan bu akımın öncüleri, sofist adıyla tanınırlar. Sofistler, İoniali düşünürlerin doğayı gözlerken ve incelerken kullandıkları akılcı yöntemi insana ilişkin etkinliklere yöneltmişler, ücret karşılığında verdikleri derslerde Atinalı gençleri, özellikle demokrasi yönetiminin gerektirdiği siyasal-toplumsal yaşama hazırlarken, düşünme ve konuşma (tartışma) sanatını öğretmişlerdir. Aynı zamanda "doğa" ile "töre" arasındaki ayrımı vurgulamışlar, görecilik ve şüphecilik ilkeleri ışığında geleneksel din ve ahlak değerlerini sorgulamışlardır.

Euripides önce, İÖ 460'da İonia'nın Klazomenai kentinden Atina'ya gelen doğa bilgini ve düşünür Anaksagoras'ın öğrencisi olmuş, daha sonra da dil ve felsefe alanında sofistlerin en ünlülerinden olan Protagoras ile dostluk kurmuştur. Daha başka birçok sofistin de öğretilerinden etkilenen Euripides'in kendisinden on beş yaş genç olan Sokrates ile tanışıklığı kesin olmamakla birlikte, zamanın komedyalarından kalan bir parçada "Sokrates'in hazırlamış olduğu ateşi Euripides'in tutuşturduğu" yazılıdır. Yaşamıyla ilgili eski bir kaynakta Euripides'in felsefeden uzaklaşması, hocaları Anaksagoras ve Protagoras'ın düşünce ve yazılarından ötürü dinsizlikle suçlanarak mahkûm edilmelerine ve Atina'dan kaçmak zorunda kalmalarına bağlanır. Nedeni ve tarihi kesin olmamakla birlikte Euripides'in de Atina'nın ünlü demagoglarından Kleon tarafından dinsizlikle suçlanıp kovuşturmayaya uğraması, tutum ve düşüncesi kuşkuyla karşılanan Atinalı ilerici aydınlardan olduğunun bir kanıtıdır.

Çağı
içindeki
yeri

Çok sayıda düşman kazanmış, çoğunlukla yalnızlığı yeğleyerek yaşamıştır. Bununla birlikte bir tragedya şairi olarak veriminden kaybetmemiş, İÖ 455'ten başlayarak yılda yaklaşık dört oyun yazmış, bunlarla tragedya yarışmalarına katılmaktan çekinmemiştir.

Euripides'in oyunlarına konu olarak seçtiği söylenceler kadar bunları işleyiş biçimi de çeşitlilik gösterir. Bu nedenle yapıtları arasında tür açısından bazı ayrılıklar vardır. Oynanış tarihi bilinmemekle birlikte ilk yapıtlarından sayılan *Kyklops*, *satyr* oyunu olarak bilinen türün bu güne kalmış tek eksiksiz örneğidir. Bütün *satyr* oyunları gibi yapısı bir tragedyaninkinin eşi olan *Kyklops*'ta koro, yarı teke, yarı insan olarak düşünülen *satyr*'lerden oluşur. Türüne uygun olarak düşsel ve cinsel öğeler, zaman zaman da kaba güldürü öğeleri içerir.

İlk oyunu

Euripides'in oynanış tarihi kesin olarak bilinen ilk oyunu *Alkestis* (İÖ 439) Büyük Dionysia Bayramı'ndaki yarışmalarda üç tragedyadan sonra oynanması beklenen eğlendirici *satyr* oyununun yerini almak üzere yazılmış bir yapıttır. Oyunda Kral Admetos, kendi yerine ölecek bir yakını bulursa, eceli geldiği halde ölümden kurtulacaktır. Annesi ve babası onun yerine ölmeyi kabul etmemişler, karısı Alkestis ise yaşamını kocası uğruna feda etmiştir. Ölü evine sarhoş olarak gelen yarı tanrı Herakles'in ölümlü görüşmesi ve kaburgalarını kırmak pahasına Alkestis'i onun elinden kurtarması, *satyr* oyunlarında rastlanan türden gülünç bir durumdur. Oyuna derinlik kazandıran özellik ise, Alkestis'in soylu özverisine karşılık, kocası Admetos'un güçsüzlüğünün ve bencilliğinin sergilenmesidir. Euripides'in birçok oyununda olduğu gibi burada da oyunun romantik sayılabilecek özellikleri, kişilerin davranış nedenlerinin acımasızca irdelenmesine engel olmaz.

Medeia

İÖ 431'de oynandığı bilinen *Medeia* ve İÖ 428'de birincilik ödülü kazanan *Hippolytos* ise tüm öğeleriyle tragedya türünden olup, Eski Yunan tiyatro sanatının en güçlü örneklerinden sayılabileceklerdir. Her iki oyun da, kadın kahramanlarının, sevdikleri erkeklerde karşılık bulamayan tutkuları üstüne kuruludur. *Medeia*'da bir karı koca ilişkisi bağlamında işlenen bu tutku, çılgınlığa varan bir öfkeye ve ölme hırsına dönüşür. *Medeia*, kendini Korinthos kralının kızı uğruna bırakan kocası Iason'dan öcünü alabilmek için, onun yeni evlendiği genç kadını zehirli bir giysiyle öldürmekle kalmaz, Iason'dan doğurduğu iki öz oğlunun da canına kıyar. Tragedyanın özünde yatan ve Euripides'in özellikle vurguladığı çatışma, *Medeia*-Iason arasında geçen iki uzun tartışmada ve Korinthoslu kadının kurulu koronun söylediği bazı şarkılarda tüm yalnızlığıyla dile getirilen kadın erkek eşitsizliğidir. Euripides, *Medeia*'yı kadının İÖ 5.yy Yunan toplumundaki ezilmişliğine meydan okuyabilecek bir sözcü olarak kullanmıştır.

Hippolytos

Hippolytos'ta ise Euripides'in yarattığı kadın kahraman Phaidra, tragedyanın olaylar düzeni içinde etkin değil, edilgin durumdadır. Phaidra, kendisini bekâret tanrıçası Artemis'e adanmış olan üvey oğlu genç Hippolytos'a cinsel bir tutkuyla bağlanmış, ancak duygularını açıklamayı onuruna yedirememiş ve üzüntüsünden kendini açlığa mahkûm etmiştir. Bu sırrı öğrenen dadısı, durumu Hippolytos'a açınca, genç adam hem dadıyı, hem Phaidra'yı aşağılayan acı

bir konuşma yapar ve onları, olayı babası Theseus'a anlatmakla tehdit eder. Bu konuşmayı duyan Phaidra onurunu korumak için tek çözümü ölümden bulur. Ancak kendini asmadan önce kocası Theseus'a bıraktığı mektupta Hippolytos'un sarkıntılığına uğradığı için öldüğünü yazar. Babası Theseus tarafından lanetlenerek sürgüne gönderilen Hippolytos da, lanet gereği, atlarının ayakları altında çiğnenerek ölür. *Medeia* gibi güçlü ve etkin olmamasına karşın Phaidra da, aşağılanmış olmanın öcünü Hippolytos'tan almayı başarmıştır. Hippolytos'un Phaidra'yı suçladığı ve ona duyduğu tiksintiyi açıkladığı uzun konuşma ise, yalnızca Phaidra'yı değil, genel olarak kadınları aşağılayan bir tutumu yansıtır. Bu konuşma, Euripides'in *Medeia*'da duyurduğu kadın sorununun öbür yanını, özellikle bir erkeğin bakış açısından aydınlatması bakımından ilginçtir. Ancak, her iki oyunda da yarattığı kadın kahramanlar gerek Atina toplumu, gerek daha sonraki eleştirmenler tarafından yanlış değerlendirilmiş ve Euripides'in bir kadın düşmanı olarak tanınmasına yol açmıştır.

İÖ 423'ten önce yazılmış olduğu düşünülen *Hekabe* ve İÖ 415'te oynandığı bilinen *Troades* ("Troyalı Kadınlar") adlı tragedyalarında Euripides'in işlediği konu Troya Savaşı'dır. Bu savaş tragedyalarında başrolleri yine kadın kahramanlara vermekle kalmamış, savaşın hem kazananlar, hem yenilenler ve tutsak düşenler üstündeki yıkıcı etkilerini, neden olduğu ruhsal ve fiziksel acıları da sergilemiştir. Atina'nın, aralıklarla yirmi yedi yıl süren Peloponez Savaşı'ndan edindiği deneyimleri en düşündürücü yanlarıyla ortaya koymuştur. Özellikle *Troades*'te, İÖ 416'da Atina kuvvetlerinin Melos adasına saldırıp, erkeklerin tümünü kılıçtan geçirmelerini, kadınlarla çocukların köle olmalarını tüm açıklığıyla yansıtmış olduğu kabul edilir.

Euripides'in *Troades*'ten sonraki yapıtları, konularını oluşturan söylencelerin işleniş bakımından ilgi çekici bir çeşitlilik gösterir. Bunlardan İÖ 412'deki *Helene* romantik öğelerin ağır bastığı, serüven ve mutlu rastlantılara yer veren, ciddi bir oyun olmakla birlikte tür bakımından da tragedya sayılamayacak bir yapıttır.

İphigeneia he en Aulidi (İphigeneia Aulis'te) ve *İphigeneia he en Taurois* (İphigeneia Tauris'te) ise Agamemnon ile Klytaimnestra'nın kızları İphigeneia ile ilgili değişik bir söylencenin işlendiği iki oyundur. Bunlar, tür bakımından *Helene*'yle benzer nitelikler taşımakla birlikte, trajik öğelerin daha belirgin olduğu, hızla gelişen, düzen ve kandırmacadan kaynaklanan bir olaylar dizisine dayanır. Bu oyunlardan *İphigeneia Aulis*'te'de İphigeneia'nın Troya seferinin gerçekleşmesi için kurban edilmek üzere kandırılarak Aulis'e getirilişi, gerçeği öğrenmesine karşın Akhalar uğruna ölümü kabullenmesi, ancak tören sırasında tanrıça Artemis'in onun yerine bir geyiğin kurban edilmesini sağlayarak genç kızı ölümden kurtarması konu edilir. Daha önce yazılmış olmasına karşın bu söylencenin geri kalan bölümünü içeren *İphigeneia Tauris*'te ise, yabancı bir ülkede Artemis Tapınağı'nın başrahibi olarak yaşamını yalnızlık ve vatan özlemi içinde sürdüren İphigeneia'nın, kardeşi Orestes ile karşılaşması, iki kardeşin ölüm tehlikeleri atılarak Tauris ülkesinden kaçıp kurtulması canlandırılmıştır.

Euripides, bu tür yapıtları ve bunlarda kahramanlarının davranışlarını yönlendiren ruhsal nedenleri sergileyiş biçimiyle, özellikle İÖ 4.yy'da yaşamış olan Yeni Komedyâ yazarı Menandros'un oyunlarını etkilemiş, bu nedenle Eski Yunan tiyatro tarihinde önemli bir değişikliğin öncüsü olmuştur.

İÖ 408'de oynanan *Orestes* ile daha önce yazılmış olduğu düşünülen *Elektra* adlı tragedyalari, Euripides'in, Atreus ailesine ilişkin söylenceleri yine kendine özgü bir biçimde yorumladığı yapıtlardır. Özellikle, Elektra ile Orestes'in, babaları Agamemnon'un öcünü almak üzere anneleri Klytaimnestra'yı öldürmelerini konu alan *Elektra*, Aiskhylos ve Sophokles'in aynı söylenceyi işleyen yapıtlarına göre, gerek oyun kişilerinin canlandırılışı, gerek tanrısal güçlerin değerlendirilişi bakımından çok daha gerçekçi bir yorum getirir. *Elektra*'da tragedyâ türüne özgü can alıcı bir çatışmanın var olmasına karşılık *Orestes*, İphigeneia ikilisi türünde, zaman zaman melodram niteliği ağır basan bir oyundur.

Euripides'in İÖ 406'da Makedonya'ya gidişinden sonra yazılan ve ölümünden sonra birincilikle ödüllendirilen yapıtı *Bakkhalar* ise, şairin tragedyâ türüne en önemli katkılarından biri, oyunları içinde en düşündürücü, değerlendirilmesi de o denli güç olanıdır. Eski Yunan tragedyasının başyapıtlarından biri olan bu oyunun, tanrı Dionysos'a tapınma törenlerini canlandıran ve Dionysos dininin özelliklerini sergileyen tek yapıt olması bakımından da, günümüze kalmış Eski Yunan tragedyalari arasında ayrı bir yeri vardır. Oyun adını, Dionysos'u izleyerek ona tapınan kadınların oluşturduğu korodan almıştır. Konu olarak tanrı Dionysos ile Thebai Kralı Pentheus arasındaki çatışmanın işlendiği tragedyada, akıl yolunu izlediğini sanan ve kendisini kurulu düzenin bekçisi gören Pentheus, bağnaz ahlak anlayışına uymadığı gerekçesiyle Dionysos dinine karşı çıkar. Buna karşılık Dionysos, Pentheus'un kişiliğindeki zayıflıkların ortaya çıkmasını, bilinçsizce içgüdülerine boyun eğmesini sağlar ve kendinden geçtiği bir sırada onu annesi Agane'ye parçalattırıp öldürtür. Temelde tanrısal bir öçten kaynaklanan bu olaylar çerçevesinde, toplum ve bireyde baskı-özgürlük ikilemi, erkek ve kadında içgüdülerle ahlak kurallarının çatışması, doğa ile özgürce bütünleşmenin huzur ve mutluluk getirmesine karşılık ölçsüz bir özgürlüğün aşırılık ve şiddete yol açması gibi sorunlar ele alınır.

Aristoteles *Poetika*'sında Euripides'i "şairlerin en trajik olanı" diye değerlendirmiştir. Bunun başlıca nedeni, genel olarak Euripides'in yapıtlarında egemen olan karamsar bakış açısı, kahramanlarının neden oldukları ya da boyun eğdikleri anlamsız yıkımlar ve bunların yarattığı sonuçlardır. Euripides'in trajik görüşü ne Aiskhylos'unki gibi bireyin uyması gereken sağlam bir toplumsal düzen ve tanrısal adalet inancına, ne de Sophokles'in ki gibi soylu kahramanlara özgü yüce amaçlara dayanır. Euripides'in yapıtlarına biçim veren görüş, geleneksel din ve ahlak değerlerine, zamanın toplum düzenine duyduğu kuşku ve güvensizlikten kaynaklanır. Duyguların, özellikle tutkuların önde geldiği, akıl ile akıldışı olanın çatıştığı ve anlamsız acılara, yıkımlara neden olduğu bir karmaşa niteliğindedir. Gerek bu bakımdan, gerek Sophokles'in dediği gibi "insanları oldukları gibi"

canlandırması, söylencelerdeki olayları ve kahramanları kendi zamanının sorunlarına ve koşullarına göre yorumlaması bakımından Euripides, 20.yy'da, Aiskhylos ve Sophokles'ten daha gerçekçi bir yazar sayılır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Kyklops*; *Alkestis*, İÖ 438, (Alkestis, 1964); *Medeia*, İÖ 431, (Medeia, 1943); *Hippolytos*, İÖ 428, (Hippolytos, 1949); *Herakleidas*, İÖ 423'ten önce; *Andromache*, İÖ 423'ten önce; *Hiketides*, İÖ 423'ten önce, ("Yalvarıcı Kadınlar"); *Hekabe*, İÖ 423'ten önce, (Hekabe, 1943); *Elektra*, (Elektra, 1943); *Troades*, İÖ 415, ("Troyalı Kadınlar"); *Helene*, İÖ 412, (Helene, 1945); *Phoinissai*, İÖ 411-409; *Hypsipyle*'den parçalar; *Herakles*, İÖ 408, (Herakles, 1943); *Iphigeneia he en Tauris*, (Iphigeneia Tauris'te, 1961); *Ion*; *Orestes*; *Bakkhai*, İÖ 406'dan sonra, (Bakkhalar, 1944); *Iphigeneia he en Aulidi*, İÖ 406'dan sonra, (Iphigeneia Aulis'te, 1945).

• **KAYNAKLAR**: D.J. Conacher, *Euripidean Drama: Myth, Theme and Structure*, 1967; E.R.Dodds, *The Bacchae* (giriş bölümü), 1960; M.Erim, *Euripides'te Tragedi Kaynağı Olarak Kadın Ruhu*, 1967; G.Murray, *Euripides and His Age*, 1918, 1965; J.de Romilly, *L'evolution du pathetique d'Eschyle à Euripide*, 1961; P.Vellacott, *Ironical Drama, A Study of Euripides Method and Meaning*, 1975; C.H.Withman, *Euripides and the Full Circle of Myth*, 1974; R.P.Winnington-Ingram, *Euripi Euripides and Dionysus*, 1948.

• **BAKINIZ**: AISKHYLOS, ANAKSAGORAS. ARISTOPHANES, MENANDROS, PROTAGORAS, SOPHOKLES.

◀ *Bakkhalar*

EUSEBIOS [Kaysereali]

(265-340)

Romalı din adamı ve tarihçi. Resmi kilise tarihçiliğinin kurucularındandır.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. İskenderiye'deki din okulu başkanı Origen'in Filistin'de Kayserea'da (Caesarea) kurduğu kütüphanede çalıştı. Pamphilus'un öğrencisi oldu. Hocasına duyduğu saygı ve bağlılıktan dolayı Pamphilus'un oğlu, hizmetkârı anlamına gelen "Eusebios Pamphili" adını benimsedi.

İmparator Diocletianus'un (284-305) Hristiyanlar'a karşı başlattığı kıyım da Pamphilus'la birlikte tutuklandı. Kıyım sona erdiğinde, 313'te Kayserea piskoposu oldu. Ariusculuk ve Ortodoksuluk arasındaki çekişmelere katıldı. Arius İskenderiye'den kovulunca Kayserea'ya geldi. Eusebios, İskenderiye Piskoposu Alexander'la Arius'u uzlaştırmaya çalıştı. Fakat Arius'un görüşlerini benimsediği gerekçesiyle 325'te İznik Konsili'nce aforoz edildi. Aynı yıl İmparator I. Constantinus'un araya girmesiyle konsil yeniden toplandı ve Eusebios, "İsa Tanrı'nın tek oğludur, Tanrı ile bir tözdendir" görüşünü kabul edince affedildi.

Eusebios, yapıtlarında çoğunlukla kilisenin, sapkınlıklara ve putperestlere karşı, kendini nasıl savunduğunu anlatır. Döneminde geçen olayları, Hristiyanlık'ın 4. yy'a kadarki tarihini, belgelerle birlikte yazmış olması belgesel tarih açısından önemli bir katkıdır. Bu tür yapıtlarından olan *Praeparatio evan-*

gelica'da ("İnci'e Hazırlık") putperestliğe, kehanete ve falcılığa saldırılar ağırlıktadır. *Demonstratio evangelica* ("İncil Üzerine Açıklamalar") yine dini savunma niteliği taşır. Kilise tarihi ve dünya tarihi üzerine yazdığı kitaplar daha sonraki yüzyıllarda da önemini koruyan çalışmalarıdır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Patrologia Graeca*, (ö.s.), J.P. Migne (der), cilt 19-24, 1857, ("Grek Kilise Adamlarının Yaşamları ve Yapıtları").

EUSTACHI, Bartolomeo (1500 ? -1574)

İtalyan hekim, Modern anatomi biliminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Kimi kaynaklara göre 16. yy'ın hemen başlarında, kimilerine göre de 1513'te San Severino'da doğmuş, 1574'te Fossombrone'de ölmüştür. Yaşamına ilişkin bilinenler, Urbino dükünün ve bir kardinalin özel hekimliğini yaptığı, 1562'de Roma'da Papalığa bağlı Sapienza Koleji'nde başladığı profesörlük görevini bir süre sonra bırakarak, araştırmalarını anatomi alanında sürdürmüştür.

Avrupa'da Orta Çağ boyunca dini gerekçelerle engellenen anatomi çalışmaları Rönesans ile birlikte İtalya'da hız kazanmıştı. Çalışmalarını bu dönemde gerçekleştiren Eustachi, Galenos'un anatomi geleneğine bağlı olmasına karşın, dölütlerde, çocuk ve yetişkin kavrılarında yaptığı açıklamaları ve hazırladığı anatomi çizimleriyle Vesalius ile birlikte modern anatominin temelini atmıştır.

Eustachi vücudun tümüne ilişkin anatomi çalışmaları yapmış, özellikle dışların gelişimi ve böbreklerin yapısını ayrıntılarıyla incelemiştir. Sempatik sinir sistemi üstüne araştırması genellikle döneminin en ağırlıklı çalışması olarak bilinir. Kasların yapısı ve sinir dağılımını inceleyen, soluk borusu ve gırtlığın yapısını tanımlayan Eustachi'nin adı, orta kulakla gırtlığın üst bölgesini birleştiren kanala ve alt ana toplardamar kapakçığına verilmiştir.

Eustachi'nin anatomi açıklamalarına ilişkin değerli çizimleri içeren, Pier Matteo Pini adlı bir ressamın yardımıyla gerçekleştirdiği 47 bakır levhadan 8'i, 1564'te *Opuscula anatomica* ("Anatomi Kitabı") adlı yapıtında yayımlanmış; daha sonra kaybolan 39 levhanın 1714'te bulunması üzerine bu çalışmasının tümü aynı yıl *Tabulae anatomicae* ("Anatomi Levhaları") adıyla derlenmiştir. Dönemine göre zengin ayrıntıları içeren, Galenos'un ve 16. yy anatomi bilginlerinin kimi hatalarını düzelterken bu levhaların yayımlanmasındaki gecikme, Eustachi'nin çağdaşlarını etkilemesini engellemişse de, anatomi bilgisinin 18. yy'daki gelişmesine katkıda bulunmuştur.

- **BAKINIZ:** GALENOS, VESALIUS.

EUWE, Max (1901-1981)

Hollandalı satranççı. Hollanda ve dünya satranç şampiyonu olmuştur.

20 Mayıs 1901'de Amsterdam'da doğdu, 1981'de öldü. Amsterdam Üniversitesi'nde matematik eğitimi gördü. 1921'de Hollanda satranç şampiyonu oldu. 1923 Hastings ve 1924 Wiesbaden turnuvalarında birinciliği kazandı. 1926'da Amsterdam Üniversitesi'nde doktora derecesini elde etti. 1928'de amatör dünya satranç şampiyonu oldu. 1935'te Alehin'le yaptığı dünya şampiyonluğu maçını kazanarak beşinci dünya satranç şampiyonu oldu. 1937'de Alehin'le yaptığı rövanş maçını kaybetti. 1946'da Alehin'in ölümünden sonra dünya şampiyonunun yeniden belirlenmesi için Botvinnik, Reşevski, Euwe, Keres ve Smislow arasında yapılan 4'er partitlik turnuva maçında Euwe başarı gösteremeyerek sonuncu oldu. 1959-1964 arasında Hollanda Otomatik Bilgi İşlemleri Araştırma Merkezi'nin yöneticisi olarak çalıştı. 1964-1971 arasında Tilburg Üniversitesi'nde matematik profesörü olarak görev yaptı. 1970-1978 arasında Uluslararası Satranç Federasyonu'nun başkanlığını yaptı.

- **YAPITLAR:** (başlıca): *Strategy and Tactics*, 1936, ("Strateji ve Taktikler"); *The Development of Chess Style*, 1966, ("Satranç Stilinin Gelişimi").

Arthur Evans

EVANS, Arthur John (1851-1941)

İngiliz, arkeolog. Girit'te yaptığı kazılarda Knossos Sarayı'nı ortaya çıkartmıştır.

8 Temmuz 1851'de İngiltere'de Hertfordshire yakınında Nash Mills'de doğdu, 11 Temmuz 1941'de Oxford yakınlarında öldü. Babası Sir John Evans da döneminin ünlü arkeologlarındandı. Evans, Harrow,

Oxford ve Göttingen üniversitelerinde eğitim gördü. Oxford'da Brasenos College'da, öğretim üyesi olarak çalıştı. 1884'te Oxford'da Ashmolean Müzesi müdürü oldu, bu görevini 1908'e değin sürdürdü. Daha sonra Oxford Üniversitesi'nde tarihöncesi profesörü olarak çalıştı.

1901'de Royal Society üyeliğine seçildi, 1911'de Sir unvanını aldı. 1914-1919 arasında Society of Antiquities kurumunun başkanlığını yaptı.

Girit kökenli antik para ve yazılı taş mühürlerle ilgilendiği için 1894'te Girit'e gitti. 1895'te Girit resim yazısıyla ilgili yayınlar yaptı. Yunan Yarımadası'ndaki Miken uygarlığının Girit'den kaynaklandığı görüşünü ortaya attı. 1899'da Girit'te *Knossos Sarayı*'nın içinde bulunduğu Kandiye bölgesinde bir araziye satın aldı ve 1900'de kazılara başladı.

1935'e değin süren Knossos kazılarında Evans, yalnızca tarihöncesi döneme ait bir sarayı değil, o güne değin bilinmeyen bir İlk Bronz Çağı uygarlığını ortaya çıkardı. Bu uygarlığa efsanevi Girit kralı Minos'un adını verdi. Buluntuları erken, orta ve geç olarak üç döneme ayırdı ve İÖ 3000-1200 arasına tarihlledi. Tarihlendirmeleri ve bu tarihllemeye kaynaklık eden karşılaştırmaları (analoji) 1960'lara değin kesinliğini korudu. Ancak, daha sonraki araştırmalarla yeni gelişmelerle Evans'ın tarihlendirmesi değiştirildi. Evans'ın bulguları ve öbür arkeologların çalışmaları Minos kültürünün Yunan Yarımadası'ndaki Miken uygarlığının biçimsel temellerini oluşturduğunu göstermiştir. Evans, Minos uygarlığının Mısır ve Avrupa ile ilişkisini de belirlemiştir.

Yaklaşık 20.000 metrekairelik bir alanı kaplayan *Knossos Sarayı* yüzlerce odadan oluşmuş, yer yer iki, üç, hatta dört katlı bir yapıdır, labirent adı verilen karmaşık bir plan şeması vardır. Sarayda lağım, havalandırma bacaları, çöp kuyuları, banyo odaları gibi bölümler de bulunmaktadır. İÖ 1600'lerde en görkemli dönemini yaşayan sarayın duvarları sanat değeri yüksek fresklerle bezenmiştir. Gelişkin ve zengin saray yapısına karşın sur, kale gibi savunma yapılarının bulunmamış olması, o dönemde Knossos ve çevre egemenliğinin kuvvetli bir donanmayla güvenceye alınmasıyla açıklanmaktadır. Kral Minos'a ilişkin eski Yunan söylenceleri de bunu doğrular biçimdedir.

Knossos'da bulunan 3000'den fazla kil tablet *Linear A* ve *Linear B* olarak tanımlanan iki tür resim yazısı içermektedir. Evans, bunları karşılaştırma yöntemiyle çözümlemeye çalışmış, ancak başarılı olamamıştır. *Linear B* yazısı 1953'te Michael Ventris tarafından okunmuş, arkaik Yunanca ile yazılmış olduğu anlaşılmıştır. Ancak *A* yazısı bugüne değin çözülmemiştir. *B* yazısı tabletlerin içeriği, saraydaki köleler, giysiler, kumaşlar, silahlar, tahl ve zeytinyağı stoklarına ilişkin envanter listeleridir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Cretan Pictographs*, 1895, ("Girit Resim Yazısı"); *Praephoenician Script*, 1895, ("Fenike Öncesi Yazı"); *Scripta Minoa I*, 1909, ("Minos Yazısı"); *The Palace of Minos*, 4 cilt, 1921-1935, ("Minos Sarayı"); *The Earlier Religion of Greece in the Light of Cretan Discoveries*, 1931, ("Girit'teki Bulguların Işığında Erken Yunan Dini").

• **KAYNAKLAR**: J.Evans, *Time and Change*, 1943; J.L.

Myres, "Sir Arthur Evans 1851-1941", *British Academy Proceedings*, 27, 1941.

• **BAKINIZ**: VENTRICE.

EVANS, Lee (1947)

ABD'li atlet. Kısa mesafe koşularında başarılı olmuştur.

1960'larda 400 m koşularında adını duyurdu. 1968 Olimpiyatları'nda 400 m'de altın madalyayı kazanırken 43.8'lik derecesiyle yeni bir dünya rekoru kırarak büyük bir ün elde etti. Yine aynı olimpiyat oyunlarında 4x400 m bayrak yarışında altın madalyayı kazanan ve gerek seçmelerde, gerekse finalde iki görkemli dünya rekoru elde eden ABD bayrak takımında yer aldı. Başarılı atletizm yaşamı boyunca dünyanın en iyi 400 m koşucularından biri olarak tanındı.

EVANS, Oliver (1755-1819)

ABD'li mucit ve sanayici. Yüksek basınçlı buhar makinesi yapımının ve sanayide otomatik üretim hattı uygulamasının öncüsüdür.

13 Eylül 1755'te Delaware Eyaleti'ndeki Newport yakınlarında doğdu, 15 Nisan 1819'da New York'ta öldü. Bir araba ustasının yanında çırak olarak çalışırken yeni bir yün tarama makinesi geliştiren Evans, 1780'de, Wilmington'da su değirmenleri işleten kardeşlerine katıldı. Dört yıl sonra Philadelphia'nın hemen yakınında kurduğu un fabrikasındaki tüm kaldırma, taşıma öğütme ve tarta makinelere su gücünü uygulayarak, ABD'de ilk kez sürekli ve otomatik üretim hattını gerçekleştirmiş oldu; bu yöntem, 50 yıl sonra ABD sanayiinde yaygın olarak kullanılmaya başlandı.

Evans'ın, en önemli buluşu yüksek basınçlı buhar makinesidir. 1792'den beri bu konu üzerinde çalışarak 1801'de ilk yüksek basınçlı buhar makinesini işletmeyi başardığında, Watt'ın alçak basınçlı buhar makinesi ABD'de daha yeni tanınıyordu. Watt, yeterli buhar basıncı sağlanamadığından silindiri içindeki pistonun buhardan çok hava basıncıyla itildiği Newcomen makinesini geliştirerek, bu ilk örnekteki yarım atmosferlik basınca karşılık 1,5 atmosfer basınç elde etmeyi başarmıştı. Gene de tüketilen kömüre karşılık bu verim çok düşük olduğundan, maden ocakları ile fabrikaların gereksinimini karşılayamadığı gibi, maliyeti de büyük ölçüde artırıyordu. Watt gibi, sorunu teknik açıdan değil de bilimsel olarak ele alan ve Black'in ısınma ısısına (özellik ısı) ilişkin kuramsal çalışmalarından yararlanan Evans, suyun sıcaklığını

1°C'tan 100°C'a yükseltmek için 100 kalori gerekirken, 100°C'tan 200°C'a yükseltmek için yalnızca 30 kalori daha gerektiğini gözlemledi. Böylece, Watt'ın makinesinin daha gelişmiş bir uyarlaması olan ve silindirin içindeki pistonu 8 atmosferlik bir buhar basıncıyla iten ilk yüksek basınçlı makinenin patentini aldı. Evans ile aynı tarihte, belki onun buluşundan habersiz, belki de onun çalışmalarını izleyen Trevithick de İngiltere'de ilk yüksek basınçlı buhar makinesini gerçekleştirmişti.

Kısa süre içinde sanayide yaygın bir uygulama alanı bulan bu makineyi kara ve deniz ulaşımına da uygulamayı düşünen Evans önce buharla çalışan bir otomobil yaptı. Ancak, o çağda karayolu taşımacılığının bütün yükünü taşıyan atları ürkütmek için buharla çalışan taşıtların trafiğe çıkmasına izin verilmediğinden tasarısını uygulayamadı. 1805'te yaptığı, hem suda hem karada yol alabilmesi için tekerleklerle donatılmış, 9 m boyundaki bir tekne ise, nehir diplerini temizlemek için uzun yıllar tarak gemisi olarak kullanıldı.

On yıl içinde, pamuk, tütün ve kâğıt üretiminde kullanılacak 100'den fazla buharlı makine yapan ve "ABD'nin James Watt'ı" olarak anılan Evans, cırcırlarından birinin başlattığı yangında fabrikasını yitirdikten kısa bir süre sonra öldü. Geliştirdiği yüksek basınçlı buhar makinesi ise, yalnız ülkesinde değil tüm dünyada sanayi ve ulaşımın hızla gelişmesini sağladı.

• BAKINIZ: J.BLACK, NEWCOMEN, PAPIN, TREVITHICK, J.WATT.

EVANS, Walker

(1903-1975)

ABD'li fotoğrafçı. Çağdaş fotoğraf sanatının en önemli yaratıcı ve öncülerinden biridir.

3 Ekim 1903'te St.Louis'de doğdu, 10 Nisan 1975'te New Haven'de öldü. Bir yıl Williams College'da, sonra da Paris'te okudu. Yüzyıl başının sanat odağı olan bu kentte, Sorbonne'da olduğu kadar Sylvia Beach'in ünlü kitaplığında çalıştı. Çağdaş sanat ve yazın akımlarına, özellikle Joyce'a ilgi duydu. Ülkesine döndükten sonra, 1928'de fotoğraf çekmeye başladı. Kısa zamanda belirgin bir fotoğraf üslubu geliştirdi ve bu üslubun ustası oldu. ABD'nin bunalmış yıllarında, D.Lange gibi bazı başka ünlü fotoğrafçılarla birlikte, 1935'te kurulan FSA (Farm Security Administration) için fotoğraf çekti. Yapıtları 1938-1962 arasında New York Modern Sanatlar Müzesi yayını *American Photographs*'da basıldı; ayrıca bu müzede sergisi açılan ilk fotoğrafçı olma onurunu kazandı. 1941'de ABD'li yazar James Agee ile birlikte *Let Us Now Praise Famous Men* ("Gelin Ünlüleri Övelim") adlı kitabı yayımladı. Kitap Agee'nın o güne değin yayımlanmamış denemelerinden ve Evans'ın fotoğraflarından oluşuyordu. 1945-1965 arasında *Fortune* dergisinin yayımcı yardımcılığını yaptı ve bu

dergi için çok sayıda fotoğraf çalışması gerçekleştirdi.

Eleştirmenlerce E.Atget, A.Stieglitz ve Strand'dan gelen bir çizgiye yerleştirilen Evans, 1930'lardan başlayarak ve özellikle boş mekânların, insansız evlerin ve sokakların fotoğraflanmasında çağın en büyük ustası sayıldı. Fotoğrafta devrim sayılabilecek bir değişimle "olay"ın yadsınması, gerçeğin yapısını derinlemesine kavramaya yönelik bir bakış açısına varılması, Evans'la birlikte fotoğraf sanatında yeni bir gerçekçiliği gündeme getiriyordu. Evans gündelik görünümünün ardından dünyayı yeniden tanımaya ça-ba gösteriyor, soğuk ve doğrudan bir bakışla, ayrıntıların sistemli analiziyle ve tüm yapıtlarında sezilen yalınlık tutkusuyla, tekil ve geçici olanı, genel ve kalıcı, zaman-üstü bir düzeye çıkartmayı başardı. Bu özellikleriyle kendinden sonra gelen kuşağın fotoğrafçılarına öncülük eden birkaç büyük ustadan biri oldu ve günümüz fotoğrafı Evans'tan ve getirdiği bakış açısından büyük ölçüde etkilendi.

• YAPITLAR (başlıca): *Message From The Interior*, 1966, ("İçten Gelen Mesaj"); *Let Us Now Praise Famous Men*, 1966, ("Gelin Ünlüleri Övelim"); *Walker Evans*, 1971.

• KAYNAKLAR: H.Gernsheim, *History of Photography*, 1955; B.Newhall, *The History Of Photography; From 1839 to the Present Day*, 1964.

• BAKINIZ: ATGET, D.LANGE, STIEGLITZ, STRAND.

Edward Evans-Pritchard

EVANS-PRITCHARD, Edward

(1902-1973)

İngiliz, antropolog. Afrika yerli toplumlarının sosyal ve kültürel yapıları, din ve büyüleri üzerine araştırmalar yapmıştır.

Edward Evan Evans-Pritchard İngiltere'de, Crowborough'da (Sussex) doğdu, 1973'te öldü. Babası bir din adamıydı. 1916-1921 arasında Winchester

College'a 1924'te çağdaş tarih eğitimi gördüğü Oxford Üniversitesi'ne bağlı Exeter College'a girdi. Aynı yıl London School of Economics'e kaydoldu ve Raymond Firth'le birlikte Malinowski'nin ilk iki antropoloji öğrencisinden biri oldu. 1927'de Güney Sudan'da yaşayan Azandeler arasında yaptığı bir alan araştırmasından kaynaklanan tezi ile doktorasını aldı.

1926-1930 arasında, Azandeler arasında alan araştırmalarını sürdürdü. 1930-1936 arasında yine güney Sudan'da yaşayan Nuerler'i inceledi ve aralarında bir yıl yakın bir süre kaldı. Bu iki topluma ilişkin etnografik çalışmalara öncülük etti. Gerçekte, Azandeler üzerindeki çalışması, Afrika topluluklarından biri hakkında profesyonel bir toplumbilimci tarafından yapılmış ilk kapsamlı araştırmaydı. Bu iki toplum arasında yaptığı çalışmalar, gelecekte, bu yörede ve başka yerlerde yapılacak araştırmalar için örnek olmuştur.

1932-1934 arasında Kahire'deki Fuad Üniversitesi'nde çalıştı. 1935'ten 1940'a kadar Oxford Üniversitesi'nde, Afrika sosyolojisi bölümünde ders verdi. Bu yıllar İngiltere'de sosyal antropolojinin en parlak yıllarıydı ve Oxford Üniversitesi de bu alanın merkezi idi. Evans-Pritchard, aynı yıllarda antropoloji bölümü başkanı olan A.R.Radcliffe-Brown'dan çok etkilendi ve onun Fransa'daki Durkheimci Sosyoloji Okul'una karşı duyduğu ilgiyi paylaştı; ancak ikisi de farklı alanlarda çalışıyordu. II.Dünya Savaşı sırasında asker olarak, daha çok kuzey Afrika'da görev yaptı. 1942'de Bingazi'deki (Libya) İngiliz Askeri Yönetimi'nde "siyasi görevli" oldu. Zamanının çoğunu göçebe Bedeviler arasında geçirdi ve bol veri topladı. Savaştan sonra, 1945'te Oxford'a döndü, 1946'da sosyal antropoloji profesörü ve bölümün Radcliffe-Brown'dan sonraki başkanı oldu. Bu görevi 1970'te emekliye ayrılincaya değin sürdürdü. Aynı yıl "sir" unvanı aldı.

Evans-Pritchard, 1930'lara kadar, öğretmeni Malinowski'nin pozitivist ve faydacı işlevselciliği ile Radcliffe-Brown'ın yapısalcı, fakat yine de pozitivist işlevselciliğinden etkilendi. Azandeler'in inanç sistemleri üzerindeki ilk çözümlemeleri işlevselci bir bakış açısı taşıyor. Ancak 1930'lardan sonra inanç sistemlerini kendi içlerinden ve özgün terimleri ile anlama eğilimi arttı ve işlevselci açıklamaları yetersiz bulmaya başladı. Bu hoşnutsuzluk özellikle 1940'lar ve 1950'lerde daha da belirginleşti. Düşüncesinde Durkheimci işlevselcilikten idealist Durkheimci yapısalcılığa bu kayış, ilk olarak 1937'de yayımladığı *Witchcraft, Oracles, and Magic among the Azande* ("Azandeler Arasında Büyü, Kehanet ve Efsun") adlı çalışmasında belirginleşti. Evans-Pritchard'ın önce Azandeler, sonra da Nuerler üzerinde yaptığı çalışmalar, sosyal antropolojide ilkel toplumların düşünce ve anlam verme sistemlerine, bilimselden çok insancıl bir yaklaşımı başlatmıştır. İnançların öğeleri, Durkheimci bir kalımla, bir sistemin parçaları olarak alınmakla birlikte, onların sosyal yapısal bağlantıları unutulmamıştır. Evans-Pritchard ve öğrencileri 1950'ler ve 1960'larda, ideolojik sistemler, özellikle anlam ve akılcılığın doğası üzerindeki çalışmalarına devam ettiler. Evans-Pritchard'ın bu yöndeki etkisi, Levi-Strauss ve diğer Fransız toplumbilimcilerin bir ölçüde Durkheim'dan kaynaklanan yapısalcı yaklaşımına seçenек olmuştur.

1930'ların ortalarında Meyer Fortes ile başladıkları ve soyu (lineage) bir politik sistem olarak gören çözümlemeleri, soyu kişisel ilişkilerin örgütlenme biçimi olarak gören Radcliffe-Brown'ın görüşlerinden ayrılan önemli bir ileri adımdır. Evans-Pritchard, sosyal yapıları, kişilerden çok grupların ilişkilerinin örgütü olarak görmeye başlamıştı. Bu bakış açısı en çok *The Nuer* adlı ünlü yapıtında belirgindir. Söz konusu yapıt, Meyer Fortes ile 1940'ta derlediği *African Political Systems* ("Afrika Siyasal Sistemleri") ile birlikte, sonraki yıllarda siyasal antropolojinin temel kaynağı oldu.

Evans-Pritchard'ın 1937'de yayımlanan ilk kitabı, *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, büyü hakkında, Malinowski'nin o döneme kadar egemen olan faydacı işlevselci görüşlerine bir tür meydan okumaydı. Evans-Pritchard Azandeler'in doğaüstü güçlere ilişkin inançlarını tıpkı çağdaş toplumların inançları gibi, sistemli, akılcı, güncel deneyimlerinde tutarlı ve kendine özgü mantığı olan düşünceler bütünü olarak görüyordu. Bu mantık, çağdaş toplumların mantığından farklı, fakat hiç de onlardan aşağı olmayan bir mantıktı. İlkel inanç sistemlerinin kendi koşulları içinde değerlendirildiğinde akılcı niteliği Tylor, Frazer ve Lévy-Bruhl gibi antropologlar tarafından daha önce vurgulanmıştı. Pritchard, ilkel düşüncenin ve akılcılığın doğası hakkındaki bu anlayışı önemli ölçüde geliştirmiştir. Ayrıca, tüm inanç sistemlerinin alternatif sistemlerin mantığına hemen hemen kapalı olduğunu gösterdi.

1940'ta yayımladığı *The Nuer* adlı monografisi, sosyal antropolojinin klasiklerinden biri olarak kabul edilir. Evans-Pritchard, İngiliz antropolojisinde yapısalcı yöntemin en güzel örneği olan bu çalışmasında, bilinçli olarak, çözümlemelerinde yapısal bir soyutlama düzeyine ulaşmaya çalıştı. Bu aynı zamanda başkansız (acephalus) topluluklarda sosyo-politik örgütlenmenin bir biçimi olan parçalı soy sistemlerinin (segmentary lineage systems) klasik bir açıklamasıdır. Mekanik dayanışmaya dayanan parçalı toplumların özelliğine ilişkin düşüncesi, bu bakımdan, Durkheim, W.Robertson Smith ve Radcliffe-Brown'dan kaynaklanmaktaydı. Bu düşünürler gibi o da, paylaşılan değerler alanında düzen aradı ve değerlerin sosyal bağlantılarının, belirleyici sosyal çerçeveleri ile birlikte nasıl değiştiğini ortaya koydu. Bu, aşiretlerin çeşitli parçaları arasındaki sosyal ittifakların göreceliğini, çelişkinin entegratif (bir üst düzeye çıkıldıkça kapsamı genişleyen, daha çok parçayı birleştirerek içeren) özelliklerine ışık tutarak anlatan çok başarılı bir çözümlemedir. *The Nuer* adlı yapıtında ve başka çalışmalarında, bu insanların zaman ve mekân kavramlarını, onların dünyalarını, sosyal deneyimleri ve çevreleri arasındaki bağlantıları göstererek irdelemeye çalışmıştır.

Evans-Pritchard 1940'ta Meyer Fortes ile birlikte yayımladığı *African Political Systems* adlı yapıtında, Afrika kıtasının basit siyasal sistemlerinin karşılaştırmalı bir görüntüsünü verebilmek için Doğu Afrika toplumları üzerindeki çözümlemelerini genişletti. Bu, devlet-öncesi toplumların siyasal örgütlenmeleri üstüne yapılan ilk sistematik karşılaştırmalı çalışmaydı. Evans-Pritchard ve Fortes, siyasal örgütlenmeyi, karışık çıkar grupları arasındaki çelişkiyi azaltan ve

İnançların mantığı

Yapısalcı yaklaşım

İlkel bilimsel yönelimleri

çözümleyen işlevi ile değerlendiriyorlardı. Bu çalışmalar, o sırada Afrika'da yerli yönetimler kanalıyla "dolaylı egemenlik" kurmaya çalışan İngiliz sömürgecilerinin özellikle işine yaradı.

Tarihsel antropolojiye katkısı

Evans-Pritchard, tarihsel antropolojiye asıl katkısını yaptığı *The Sanosi of Cyrenaica* ("Bingazi'li Sinusi") adlı yapıtını 1949'da yayımladı. Bu, yerli bedevi sosyo-politik yapılardan ve bu yapıların Türk ve İtalyan yönetimleri ile karşılıklı ilişkilerinin incelenmesinden yola çıkarak, çoban Bedevi toplumundan Libya Krallığı'nın doğuşunu anlatan bir çalışmaydı. 1964'te yayımladığı *Social Anthropology and Other Essays* ("Sosyal Antropoloji ve Diğer Denemeler") adlı kitabındaki birçok denemesinde kültürel ve doğal bilimler arasında bir ayırım yaparak, antropolojiyi bir bilim olmaktan çok, bir tür tarih olarak görmeye başladı.

1951'de yayımladığı *Kinship and Marriage among the Nuer* ("Nuerler Arasında Akrabalık ve Evlilik") adlı yapıtında Nuer akrabalık sisteminin çözümlemesini yaptı. Kitabın en ilgi çekici bölümleri, ruhlarla evlenme, kadın kadına evlenme ve dul kalan çocuksuz kadının ölen kocasının erkek kardeşi ya da en yakın erkek akrabası ile evlenme zorunluluğu gibi Nuer âdetlerini anlatan bölümlerdir. 1956'da yayımladığı ve bu toplum üstüne son kitabı olan *Nuer Religion*'da ("Nuer Dini") ilkel din hakkındaki düşüncelerini geliştirdi. Bu, ilkel bir topluluğun dini inanç sistemleri hakkındaki en ayrıntılı ve karmaşık çalışmalardan biridir. Tartışılan başlıca konular totemizm, vücut sembolizmi, sınıflandırma ve kurbandır.

İlkel düşüncenin doğası

İlkel düşüncenin ilkel terimler ile anlaşılması üzerine yaptığı çalışmalar bilgi sosyolojisine ve özellikle de ilkel zihnin doğası üstüne süren araştırmalara önemli bir katkı oldu. Durkheimcı geleneğe ilgisi, yalnız kendi düşüncesinin temellerini oluşturmakla kalmamış, Fransız sosyoloji klasiklerinin İngilizce'ye çevrilmesine verdiği önem, Durkheim'ı çevrelemiş olan *Année Sociologique* grubuna ilgiyi artırmıştır. Parçalı soy sistemi modeli, başkaları tarafından sık sık uygun olmayan sosyal çerçevelere uygulandıysa da, Nuer siyasal örgütlenmesi hakkındaki çözümlemeleri, sonraki yıllarda siyasal antropoloji için bir örnek oluşturmuştur. Belli Afrika toplumlarını anlamakta faydalı olan bu model, evrensel olarak kullanılmaya başlandığında, aynı ölçüde geçerli olamamıştır.

Evans-Pritchard'ın ilkel toplumlara yaklaşımı, kuşağının birçok antropologu için de tipikti. Sömürge yönetiminin her yerde varolan gerçeklerini unutarak, incelediği ilkel toplumları, sanki bir sosyal boşlukta yaşıyorlarmışçasına ele almıştır. Örneğin, *The Nuer*'i okuyan biri, bu insanların, o araştırmasını yapmak için gelmeden kısa bir süre önce İngiliz yönetimi tarafından vahşi bir biçimde "sakinleştirildiğini" anlamazdı. Onların uzlaşmazlık ve düşmanlıklarına dikkat çekilirken; okuyucuya bunun her nasılsa onların karakterinin bir parçası olduğu izlenimi iletilir. Yine parçalı soy sistemi çözümlemesinde, sosyal değerleri ön planda ele almış, asıl sosyal deney üzerinde pek az durmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, 1937, ("Azandeler Arasında Büyü, Kehanet ve Efsun"); *The Nuer*, 1940, ("Nuer Toplumu");

African Political Systems, 1940, ("Afrika Siyasal Sistemleri"); *The Sanosi of Cyrenaica*, 1949, ("Bingazi'li Sinusi"); *Kinship and Marriage among the Nuer*, 1951, ("Nuerler Arasında Akrabalık ve Evlilik"); *Nuer Religion*, 1956, ("Nuer Dini"); *Social Anthropology and Other Essays*, 1964, ("Sosyal Antropoloji ve Diğer Denemeler").

- **BAKINIZ:** DURKHEIM, R.FIRTH, FORTES, FRAZER, MALINOWSKI, RADCLIFFE-BROWN.

EVERT, Chris (1954)

ABD'li tenisçi. ABD'de 1970'lerin en başarılı kadın tenisçilerindendir.

Christine Marie Evert 21 Aralık 1954'te Fort Lauderdale'de doğdu. Babası tenis öğretmeni idi. Küçük yaşta tenise başlayan Evert 1970'te ünlü Avustralyalı tenisçi Margaret Smith Court'u yenerek adını duyurdu. 1971'de Wightman Kupası için İngiltere takımı ile maç yapacak olan ABD tenis takımına seçilen Evert yarışmada İngiliz rakibi Virginia Wade'i 6-1, 6-1 gibi açık bir farkla yendi. Temmuz 1972'de Wimbledon tenis turnuvasında rakibi Avustralyalı ünlü bayan tenisçi Evonne Goolagong'a yenilen Evert bir ay sonra yapılan başka bir yarışmada bu kez Goolagong'u yendi. Aralık 1972'de profesyonel oldu. 1974'te İtalya, Fransa ve Kanada'da yapılan tenis turnuvalarında şampiyon oldu. ABD'de 1975, 1976, 1977 ve 1978 yıllarında yapılan turnuvalarda da şampiyonluk kazandı.

EVLIYA ÇELEBİ (1611-1682)

Türk, gezgin. Gezdiği yerlerde toplumların yaşama düzenini ve özelliklerini yansıtan gözlemler yapmıştır.

Evliya Çelebi b.Derviş Mehmed Zilli İstanbul'da Unkapanı'nda doğdu, 1682'de Mısır'dan dönerken yolda ya da İstanbul'da öldüğü sanılmaktadır. Babası Derviş Mehmed Zilli, sarayda kuyumcubaşıydı. Evliya Çelebi'nin ailesi Kütahya'dan gelip İstanbul'un Unkapanı yöresine yerleşmişti. İlköğrenimini özel olarak gördükten sonra bir süre medresede okudu, babasından tezhip, hat ve nakış öğrendi. Musiki ile ilgilendi. *Kuran*'ı ezberleyerek "hafız" oldu. Enderuna alındı, dayısı Melek Ahmed Paşa'nın aracılığıyla Sultan IV.Murad'ın hizmetine girdi.

Evliya Çelebi'nin geziye karşı duyduğu ilgi, çocukken babasından, yakınlarından dinlediği öykülerden, söylencelerden ve masallardan kaynaklanır. *Seyahatname* adlı yapıtının girişinde geziye duyduğu ilgiyi anlatırken bir gece düşünde Peygamber'i gördüğünü, ondan "şefa'at ya Resulallah" diyecek yerde şaşırıp "seyahat ya Resulallah" dediğini, bunun üzeri-

ne Peygamber'in ona gönlünün uyarınca gezme, uzak ülkeleri, görme olanağı verdiğini yazar. Bu düşünce üzerine 1635'te, önce İstanbul'un bütün yörelerini dolaşmaya, gördüklerini, duyduklarını yazmaya başladı. 1640 dolaylarında Bursa, İzmit ve Trabzon yörelerini gezdi, 1645'te Kırım'a Bahadır Giray'ın yanına gitti. Yakınlık kurduğu kimi devlet büyükleriyle uzak yolculuklara çıktı, savaflara, mektup götürüp getirme göreviyle, ulak olarak katıldı. 1645'te Yanya'nın alınmasıyla sonuçlanan savaşta, Yusuf Paşa'nın yanında görevli bulundu. 1646'da Erzurum Beylerbeyi Defterdarzade Mehmed Paşa'nın muhasibi oldu. Doğu illerini, Azerbaycan'ın, Gürcistan'ın kimi yörelerini gezdi. Bir ara Revan Hanı'na mektup götürüp getirmekle görevlendirildi, bu nedenle Gümüşhane, Tortum yörelerini dolaştı. 1648'de İstanbul'a dönerek Mustafa Paşa ile Şam'a gitti, üç yıl o dolaylarda gezdi. 1651'den sonra Rumeli'yi dolaşmaya başladı, bir süre Sofya'da bulundu. 1667-1670 arasında Avusturya, Arnavutluk, Teselya, Kandiye, Gümülcine, Selanik yörelerini gezdi. Kaynakların bildirdiğine göre, Evliya Çelebi'nin gezi süresi 50 yılı kapsar.

Evliya Çelebi'nin gezilerinin oldukça geniş bir alanı kaplaması iki bakımdan önemlidir. Birincisi Osmanlı İmparatorluğu'nun komşu ülkelerle olan ilişkilerini yansıtmaması, ikincisi uygarlık ürünlerini tanıtmamasıdır. Birincisi daha çok tarih ve coğrafyayı, ikincisi insan başarılarını ilgilendirir. Bu geziler yalnız gözlemlere dayalı aktarmaları, anlatıları içermez, araştırmacılar için önemli inceleme ve yorumlara da olanak sağlar. *Seyahatname*'nin içerdiği konular, belli bir çalışma alanını değil, insan düşüncesinin ürettiği bütün başarıları kapsar. Bu özelliği nedeniyle Evliya Çelebi'nin yapıtı değişik açılardan bakılarak değerlendirilir.

Üslup bakımından ele alındığında, Evliya Çelebi'nin, o dönemdeki Osmanlı toplumunda, özellikle Divan edebiyatında yaygın olan düzyazıya bağlı kalmadığı görülür. Divan edebiyatında düzyazı ayrı bir yaratı ürünü sayılır, şiir gibi ağıdalı, ayaklı-uyaklı bir biçimde ortaya konurdu. Evliya Çelebi, bir yazar olarak, bu geleneğe uymadı, daha çok günlük konuşma diline yakın, kolay söylenip yazılan bir dil benimsedi. Bu dil akıcıdır, sürükleyicidir, yer yer eğlenceli ve alaycıdır.

Evliya Çelebi gezdiği yerlerde gördüklerini, duyduklarını yalnız aktarmakla kalmamış, onlara kendi özne yorumlarını, düşüncelerini de katarak gezi yazısına yeni bir içerik kazandırmıştır. Burada yazarın anlatım bakımından gösterdiği başarı uyguladığı yazma yönteminden kaynaklanır. Anlatım belli bir zaman süresiyle sınırlanmaz, geçmişle gelecek, şimdiki zamanla geçmiş iç içedir. Bu özellik anlatılan öykülerden, söylencelerden dolayı yazarın zamanla istediği gibi oynaması sonucudur. Evliya Çelebi belli bir süre içinde, özdeş zamanda geçen iki olayı, yerinde görmüş gibi anlatır, böylece zaman kavramını ortadan kaldırır.

Seyahatname'de, yazarın gezdiği, gördüğü yerlerle ilgili izlenimler sergilenirken, başlı başına birer araştırma konusu olabilecek bilgiler, belgeler ortaya konur. Bunlar arasında öyküler, türküler, halk şiirle-

Evliya Çelebi

◀ Gezileri

ri, söylenceler, masal, mani, ağız ayrılıkları, halk oyunları, giyim-kuşam, düğün, dernek, eğlence, inançlar, karşılıklı insan ilişkileri, komşuluk bağlantıları, toplumsal davranışlar, sanat ve zanaat varlıkları önemli bir yer tutar.

◀ Üslubu

Evliya Çelebi insanlarla ilgili bilgiler yanında, yörenin evlerinden, cami, mescid, çeşme, han, saray, konak, hamam, kilise, manastır, kule, kale, sur, yol, havra gibi değişik yapılarından da söz eder. Bunların yapıtış yıllarını, onarımlarını, yaparı, yaptıranı, onaranı anlatır. Yapının çevresinden, çevrenin havasından, suyundan söz açar. Böylece konuya bir canlılık getirerek çevreyle bütünlük kazandırır.

Seyahatname'nin bir özelliği de değişik yöre insanların yaşama biçimlerini, davranışlarına, tarımıyla ilgili çalışmalarından, süs takılarına, çalgılarına dek ayrıntılarıyla geniş yer vermesidir. Yapıtın kimi bölümlerinde, gezilen yörenin yönetiminden, eski ailelerinden, ileri gelen ünlü kişilerinden, şairlerinden, oyuncularından, çeşitli kademelerdeki görevlilerinden ayrıntılı biçimde söz edilir.

Evliya Çelebi'nin yapıtı dil bakımından da önemlidir. Yazar, gezdiği yerlerde geçen olayları, onlarla ilgili gözlemlerini aktarırken kullanılan sözcüklerden de örnekler verir. Bu örnekler, dil araştırmalarında, sözcüklerin kullanım ve yayılma alanını saptama bakımından yararlı olmuştur. Kimi yabancı kökenli sözcüklerin söyleniş biçimi halk ağzına göredir. Bu da dilci için bir yöre ağzının oluşumunu anlamaya yarar.

◀ Seyahatname

Evliya Çelebi'nin Seyahatname'si çok ün kazanmasına karşın, bilimsel bakımdan, geniş bir inceleme ve çalışma konusu yapılmamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Seyahatname*, (ö.s.), ilk sekiz cilt: 1898-1928, son iki cilt: 1935-1938.

Kenan Evren

EVREN, Kenan (1918)

Türk asker ve devlet adamı. Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci cumhurbaşkanıdır.

Manisa'nın Alaşehir ilçesinde doğdu. İlkokulu Alaşehir'de, ortaokulu Manisa'da, liseyi İstanbul'da okudu. 1938'de Kara Harp Okulu'nu bitirip topçu asteğmeni olarak orduda göreve başladı. Şubat 1939'da teğmen oldu. 1940'ta Topçu Okulu'nu bitirerek çeşitli birliklerde görev aldı. Ağustos 1942'de üsteğmen oldu. 1946'da girdiği Kara Harp Akademisi'ni 30 Ağustos 1949'da kurmay yüzbaşı olarak bitirdi.

Genelkurmay Eğitim Şubesi Kısım Amirliği, Birinci Ordu Harekât Başkan Yardımcılığı ve Kara Harp Akademisi'nde öğretmenlik yaptı. 1958-1959 yıllarında Kore'de kalan Dokuzuncu Kore Türk Tugayı'nda Harekât ve Eğitim Şube Müdürlüğü ve Kurmay Başkanlığı yaptı.

Yurda döndükten sonra 1959'dan 1961'e değin Ordu Donatım Okulu Kurmay Başkanlığı ve İkinci Ordu Harekât Eğitim Başkanlığı görevlerinde bulundu. 227. Piyade Alay Komutanlığı, Dokuzuncu Ko-

lordu Kurmay Başkanlığı ve Kara Kuvvetleri Okullar Daire Başkanlığı yaptı.

1964'te tuğgeneralliğe, 1967'de de tümgeneralliğe yükselerek 58. Er Eğitim Tümen Komutanlığı ve İkinci Ordu Kurmay Başkanlığı görevlerine atandı. 30 Ağustos 1970'te korgeneral oldu. İkinci Kolordu Komutanlığı, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Denetleme Kurulu Başkanlığı ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı Kurmay Başkanlığı görevlerinde bulundu. 1974'te orgeneral olan Evren, Genelkurmay İkinci Başkanlığı'na atandı. 1976-1977 yıllarında Ege Ordu Komutanlığı 1977-1978 yıllarında Kara Kuvvetleri Komutanlığı yapan Kenan Evren 6 Mart 1978'de Genelkurmay Başkanı oldu.

Evren, silahlı kuvvetlerin emir-komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği 12 Eylül 1980 harekâtının ardından Genelkurmay Başkanı olarak Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ile Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan Millî Güvenlik Konseyi'nin (MGK) yasama ve yürütme yetkilerini ele aldığını kamuoyuna açıkladı. Siyasi partiler kapatılıp yöneticileri gözetim altına alındı.

Kenan Evren başkanlığındaki MGK 20 Eylül 1980'de Deniz Kuvvetleri eski komutanı Oramiral Bülend Ulusu'yu hükümeti kurmakla görevlendirdi. Beşi emekli general öbürleri sivil olan bakanlar kurulu 21 Eylül'de, göreve başladı. 12 Eylül öncesi hükümetin Devlet Planlama Teşkilatı ve Başbakanlık Müsteşarı olarak, kamuoyunda 24 Ocak Kararları adıyla bilinen, "Serbest İktisadi Düzene Geçiş" programının hazırlayıcısı Turgut Özal, Ulusu hükümetinde de iktisadi işlerden sorumlu devlet bakanlığı görevine getirildi ve bu dönemde de 24 Ocak Kararları'nın uygulaması sürdürüldü.

Dış politikada ABD ile işbirliği politikası izlenirken, Avrupa Konseyi ve AET ile ilişkiler gerginliğini korudu ve 11 Mayıs 1981'deki Avrupa Konseyi toplantısına Türk parlamenterler otuz yıldır ilk kez katılmadılar. Bu dönemde Ortadoğu ülkeleriyle iktisadi işbirliği geliştirilmeye çalışıldı.

MGK, 29 Haziran 1981'de anayasal düzene geçmek üzere MGK ve Danışma Meclisi üyelerinden oluşacak bir Kurucu Meclis oluşturulmasını karara bağladı. Eski siyaset adamlarına kapalı olan Danışma Meclisi'nin 160 üyesinin 40'ı doğrudan 120'si de valilerin önerdiği adaylar arasından MGK'ca seçildi. 16 Ekim 1981'de siyasi partiler feshedildi. 23 Ekim 1981'de Danışma Meclisi göreve başladı. 24 Kasım 1981'de Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı başkanlığındaki Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu çalışmalarına başladı. 7 Kasım 1982'de halkoyuna sunulup kabul edilen anayasanın geçici birinci maddesi gereğince Kenan Evren Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci cumhurbaşkanı oldu.

Yeni anayasayla cumhurbaşkanının görev ve yetkileri eski anayasaya göre bir hayli genişletildi. Buna göre cumhurbaşkanı, Devlet Denetleme Kurulu (silahlı kuvvetler ve yargı organları dışındaki tüm kamu kurum ve kuruluşlarını denetlemek üzere oluşturulan organ), Yüksek Öğretim Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay

14 Ocak 1983. Cumhurbaşkanı Kenan Evren tüm üniversiteler adına İstanbul Üniversitesi'nin fabri profesörlük ve hukuk doktorluğu unvanlarını aldığı törende YÖK başkanı İhsan Doğramacı ve İ.Ü. rektörü Cemi Demiroğlu ile birlikte.

Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı vekilini, üniversite rektörlerini seçmek; anayasa değişikliğine ilişkin yasaları isterse halkın onayına sunmak; seçimlerin yenilenmesine karar vermek; yasa hükmünde kararname çıkarmak; başkanlık edeceği bakanlar kurulu kararıyla sıkıyönetim ya da olağanüstü hal ilan etmek gibi yetkilerle donatıldı.

Kenan Evren cumhurbaşkanı olarak ilk yurtdışı gezisini 22 Aralık 1982'de Uzakdoğu'ya yaptı.

Kenan Evren 1 Temmuz 1983'te Genelkurmay Başkanlığı görevini Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin'e devrederek askerlikten emekliye ayrılıp sivil olarak cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdü. 6 Kasım 1983 seçimlerinin ardından TBMM göreve başlayınca, Anayasa'nın geçici ikinci maddesi gereğince MGK üyeleri altı yıllık bir süre

için Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeleri olarak Kenan Evren'e danışmanlık görevini üstlendiler.

• BAKINIZ: ÖZAL, ULUSU.

EVRENGZİB (1618-1707)

Hint-Türk hükümdarı. İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaştırmış, öte yandan çöküşün de temellerini atmıştır.

I. Âlemgîr olarak da anılan Muhiddin Muhammed Evrengzib, 3 Kasım 1618'de Dohad'da doğdu, 3 Mart 1707'de Ahmednagar'da öldü. Doğduğu tarihte babası Şah Cihan henüz Bâbürlü tahtına oturmamış, büyükbabası Cihangir'in hükümdarlığı sürüyordu. Annesi Ercümen Bânû, İran'dan Hindistan'a göçmüş olan Âsaf Han'ın kızı olup Şah Cihan'la evlendikten sonra Begüm Mümtaz Mahâl sanını almıştı. Şah Cihan, bu üçüncü oğluna Muhammed Evrengzib (tahtı süsleyen) adını verdi. Çok iyi yetişmesi için özen gösterdi. Geleneksel bilimlerin yanı sıra annesinden Urduca, babasından ve çevresinden Çağatay Türkçesi, özel hocalardan da Sanskritçe, Arapça ve Farsça dersleri aldı. Çocukluğunda kendisini yetiştiren Müslüman din bilginlerinin etkisinde kaldı.

Babası Şah Cihan 1628'de tahta çıktığı zaman Evrengzib on yaşındaydı ve bir yıldan beri büyükbabası Cihangir'in yanında, Şah Cihan'ın ayaklanma olasılığına karşı ağabeyi Dârâ Şükuh ile birlikte rehine olarak tutuluyordu. Babasının ilk hükümdarlık yıllarındaki askeri harekâtlara herhangi bir sorumluluk yüklenmeden katılarak deneyimler edindi. 1635'te 17 yaşındayken Bundelkund'da Özbekler'e karşı yürüyüşe hazırlanan ordunun onursal başkomutanlığına atandı. 1636'da savaşların sürdüğü Dekkan genel valiliğine gönderildi. Bu, ilk resmi görevi oldu ve imparatorluğun bütün güney eyaletlerinin yönetimini yüklendi. Sekiz yıl süren Dekkan valiliğinde bazı başarılar elde etti. Ancak başarılarına paralel olarak babası Şah Cihan ve ağabeyi Dârâ Şükuh ile araları gittikçe açılıyordu.

Hint tahtının Şah Cihan'dan sonra güçlü adayı gözükten Dârâ Şükuh'la çekişmesi, 1644'te Dekkan valiliğinden istifa etmesine yol açtı. Bir yıl kadar, köşeye çekilerek kendisini ibadete verdi. 1645'te danışmanlarının önerilerine uyarak Gucerat valiliğini kabul etti. Burada, bir süre önceki dervişçe tutumundan sıyrılarak Müslüman olmayanlara karşı acımasız bir politika izledi. 1646'da, yeni fethedilen ve için için kaynayan Belh Eyaleti valiliğine gönderilmesinde, bu otoriter ve ödünsüz tutumu etkili oldu. 1647'de Bedaşân valiliği de ona verildi. Ancak Şiiler'e karşı bir Sünni yönetici-komutan olarak baskıcı davranması ayaklanmalara yol açtı.

Şah Cihan, sert yaratılışlı Evrengzib'i Kuzeybatı eyaletlerinin başkomutanlığına göndererek Moğollar'ın Orta Asya'daki topraklarını ele geçirmek istiyordu. Ancak Bâbürlü'nün her taraftaki başarısına karşın, Özbekler'e karşı kesin üstünlüğü hiçbir zaman elde edememesi bu kez de beşinci kuşaktan torunu Evrengzib'de yineleni. Gerçi yapılan harekâtlarda kesin sayılması bile Özbekler yenilgilere uğrayarak büyük kayıplar verdiler. Ancak bu yalınkat üstünlük, imparatorluk maliyesine pahalıya mal olmaktaydı.

Özbekler'in alışık olduğu bozkır koşulları karşısında Evrengzib'in ordusu hiçbir sonuç elde edemedi. Şah Cihan, oğlunu kış bastırmadan geri çekmek gereğini duydu. Ele geçirilen geniş toprakların eski hükümdarına bırakılarak ondan belli bir miktarda vergi alınması daha kazançlı bulundu.

Evrengzib, 1648'de Multan valiliğine atandı. Kısa bir süre sonra da bu görevine Sind (Tatta) valiliği eklendi. Babasının buyruğu uyarınca Şii İranlılar'ın kuşatmasındaki Kandehar'a yürüdü. Kuşatma topraklarından yoksun ordusu ile 1649'da Afganistan'a girdi. Kandehar'ı geri almak için giriştiği saldırı başarısızlıkla sonuçlandı. 1652'de daha kalabalık ve donatım bakımından yeterli bir orduyla düzenlediği ikinci seferden de sonuç alamadı. Çok geçmeden Multan valiliğinden alınarak ikinci kez Dekkan valiliğine gönderildi. Bu görevinin ilk dört yılında, yönetim ve vergilendirme konularında geniş çaplı düzenlemeler yaptı. Bir yandan da babasının giriştiği seferlere katıldı. 1656'da Golkanda hükümdarı Kutb Şah'la savaştı. Golkanda ordusu komutanı Mîr Cumle'nin kendisine sığınmasıyla ilk büyük zaferini kazandı. Haydarâbad'ı ele geçirerek babasının ülkesine kattı. Bunu, Bicapur hükümdarı Âdil Şah karşısında kazandığı ikinci büyük başarı izledi. Bicapur'dan büyük bir toprak parçası aldığı gibi, Âdil Şah'ı da vergiye bağladı. Ancak, 1657 Eylülü'nde Şah Cihan'ın ansızın hastalanması, Evrengzib'i saltanat mücadelesine çekti.

Otuz yıllık hükümdarlığı boyunca, Hint-Türk İmparatorluğu'na siyasal, askeri ve kültürel alanlarda parlak bir dönem yaşatan Şah Cihan'ın hastalığı ölümcül değildi ama, oğulları hemen saltanat için kavgaya tutuştular. Dârâ Şükuh, Hindistan Müslümanları tarafından sevilmiyordu. Ama o, büyük evlat olduğunu ileri sürerek kendisini tahtın meşru varisi sayıyordu. Bu gerekçeyle Dehli'de (Delhi) babasına vekâleten yönetime el koydu. İkinci sıradaki Mirzâ Şücâ, Bengal valisiydi, doğal olarak o da hak iddiasındaydı. Evrengzib, üçüncü sırada olmakla birlikte, kendisini dindar olarak bilen Müslümanlar'ın mutlak desteğine güvenmekteydi. Buna rağmen tek başına ortaya atılmayı uygun bulmadı. Küçük kardeşi Gucerat valisi Murad-Bahş'la anlaştı. Murad-Bahş, görkemli bir padişahlığın kendisine önerildiğini, Dârâ ile Şücâ aralarında savaşıp dururlarken babasının tahtına oturacağını sanarak Evrengzib'e katıldı.

Bu sırada, Mirza Şücâ, Agra üzerine yürümüşse de yenilerek çekilmiş, Şah Cihan iyileşmiş, Dârâ'nın vekâleti sona ermişti. Evrengzib ve Murad-Bahş, babalarının iyileştigi inanamamış gözükerek başkentte doğru ilerlediler. Üzerlerine gönderilen birlikleri yenen iki kardeş, 25 Nisan 1658'de Uccay'da Şah Cihan'ın ordusunu bozguna uğrattılar. 8 Haziran'da, Dârâ Şükuh'un direnişini de kırıp Lahor'a kaçmak zorunda bıraktılar. Agra'ya giren Evrengzib ve Murad-Bahş, Şah Cihan'ı tutuklayarak başkent Dehli'ye doğru yürüdüler. Evrengzib, Mathura ordugâhında Murad-Bahş'ı idam ettirdikten sonra Müslüman halkın desteği ve coşkun gösterileri arasında Dehli'ye girdi. 31 Temmuz 1658'de dünyalar fatihi anlamına gelen "Âlemgîr" unvanını alarak hükümdarlığını ilan etti. Babasını Agra sarayına gönderdi.

Yeni adı ile I.Âlemgîr yarım yüzyıl sürecek saltanatına başlarken önünde birçok sorun bulundu.

►
**Tahtı
ele
geçirmesi**

yordu. O Hindu çoğunluğa karşı Müslüman azınlığı tutarak bunlara bir yenisini ekledi. Bunları, çok çeşitli halkların yaşadığı bu geniş ülkenin bitip tükenmek bilmeyen öteki sorunları izleyecekti.

Älemgîr, hükümdarlığını kabul etmeyen Dârâ Şukuh ile 1659'da önce Lahor'da hemen ardından Multan'da savaştı. Yenik düşen Dârâ, güneydeki Gucerat'a doğru kaçmak zorunda kalırken yeni hükümdar onu izlemeyi komutanlarına bırakıp, silaha sarıldığını haber aldığı Mirza Şücâ'ya karşı gerekli önlemleri almak üzere Agra'ya döndü. Allahâbad-Agra arasındaki savaşta Şücâ da yenildi ve kentten kente kaçarak sığınacağı bir yer bulmaya çalışırken öldürüldü. Älemgîr'in büyük oğlu Muhammed de amcası Şücâ'nın yanında, babasına savaş açmış ancak yakalanarak tutuklanmıştı. İndus ırmağı boyunca kaçışını sürdüren Dârâ Şukuh ise doğuya yönelerek Ahmedâbad'da bir kabile başkanına sığındı. Toplayabildiği güçlerle Kuzey'deki Ecmir üzerine yürüdü. Evrengzîb, ordusuyla ona yetişti. 23 Mart 1659'daki savaşta ağır yenilgiye uğrayan Dârâ Şukuh bir daha kaçmayı denediyse de takipçi komutanlar tarafından yakalandı ve Dehli'ye götürülerek idam edildi. Bir yıl boyunca art arda savaşlar sonunda öz kardeşlerini ortadan kaldıran Evrengzîb, rakipsiz olarak diğer sorunlara eğildi.

Saltanatının ilk 25 yılında daha çok Mahrattalar'la uğraştı. Hindistan'ın her tarafında dağılmış ayrı bir dil konuşan bu kalabalık toplum yabancı saydıkları Bâbüir soyuna karşı sürekli ayaklanıyordu. Devlet, en parlak ve zengin dönemini yaşarken Mahratta kahramanı, Bicapur hanedanından Sivaci'nin yarattığı terör, her yerde tedirginlik yaratıyordu. İkinci sorun, Hindular'ın ikinci sınıf insan sayılmasından kaynaklanıyordu. Evrengzîb, her iki sorunu da sert ve ödünsüz bir politika izleyerek çözmeyi denedi. Komutanlarından Mîr Cumle, Assam'ın ele geçirilmesinde başarılar sağlamakla birlikte kesin sonuç alamadan 1663'te öldü. Evrengzîb'in amcası Şâyista Han ve oğlu Mîrzâ Muazzam, birbiri ardınca ve kalabalık ordularla Dekkan'ın istilası için çaba harcadılar. Ama onlar da umulan başarıyı elde edemediler. Uzlaşma yolunu deneyen Raca Cay Singh, Sivaci'yi kendisine bağlayarak Älemgîr'in yanına götürdü. Ancak Sivaci, kendi anlayışına göre iyi kabul görmediğinden, kaçarak Mahratta ayaklanmalarını daha yıllarca yönlendirdi.

1666'da Çittagong korsanları hükümet kuvvetlerine teslim oldu. Ertesi yıl, daha önce Mîr Cumle'nin ele geçirdiği Batı Assam bağımsızlığını ilan ediyor ve buradaki tüm uğraşmaların boş gittiğini ortaya koyuyordu. Yine 1667'de, Afganistan'da Pathan ayaklanması başladı. Evrengzîb, kısa aralıklarla 1667-1680 yılları boyunca Keşmir'de kalarak bu ayaklanmayı yatıştırdı. 1679'da Marvar sınırını aşarak Raçputana'daki iki krallığa saldırdı. Ancak uzayan savaşlar ve ayaklanan oğlu Ekber'in durumu, 1681'de onu barışa zorladı. 1681-1685 arasında bir yandan Sivaci'nin ardılı Sambhaci ile, öbür yandan oğlu Ekber'le uğraştı. Ekber, en sonunda İran'a sığınarak orada öldü. Bu durum, Evrengzîb'e 1685-1686'da Dekkan'daki Mahrattalar'la, sonraki yıllarda da Bicapur'daki Müslüman Sih (Shi'ah) Devleti ile savaşma fırsatı verdi. Golkanda'nın ele geçirilmesiyle imparatorluğu güneyde Koromandel kıyısından kuzeyde Hindikuş

Dağları'na doğuda Çittagong'tan batıda Belucistan'a dek uzanan uçsuz bucaksız bir genişliğe kavuşmuş oluyordu. Ama bu genişlik içinde Mahrattalar da yenilmez bir güç olarak hâlâ direniyorlardı.

Ordusunun başında 1682'de başkent Dehli'den ayrıldıktan sonra ülke içinde ve sınırlarındaki savaşlarını aralıksız on beş yıl sürdüren ve bu zaman boyunca Dehli'ye hiç dönmeyen Evrengzîb, 1686'da Bicapur'u tümüyle topraklarına kattı. 1687'de Golkanda'yı da ele geçirdi. 1688'de Sambhaci ile yaptığı kanlı savaşta bu ünlü Mahratta önderini yendi ve idam ettirdi. Bu, Hindular'ın, ona karşı duydukları kını artırdığı gibi direnişlerini daha da güçlendirdi. Sambhaci'nin ardılı Ram Raca, güneye inerek ayaklanmayı sürdürdü. Her şeye karşın yarımada'nın güneydeki en ücra köşelerine kadar inebilen Evrengzîb, ilerlemiş yaşına aldırmadan buradaki dağ kalelerini ele geçirmek istiyordu. Bunda da başarılı oldu. Ancak bu fetihlerin, ülkenin genel güvenliği ve bütünlüğü açısından hiçbir önemi yoktu. Alınan kaleler de kısa zamanda elden çıkmaya başladı. Evrengzîb 1705'te Dekkan'ın merkezindeki küçük Vakinkara kalesine düzenlenen seferde rahatsızlandı. Karargâhından dışarı çıkamaması, ordu ve halk arasında öldüğü söylenişinin yayılmasına neden oldu. Ancak herkesi şaşırtan bir canlanışla yeniden yürüyüşe geçti. Yaşlı hükümdar, Ocak 1706'da Ahmednagar'a geldi. Bir yıl sonra 3 Mart 1707'de, 89 yaşında iken ve Mahrattalar'a karşı yeni bir seferin hazırlıklarıyla uğraşırken burada öldü. Devletâbad yakınlarında kendi adını taşıyan ve Dekkan valiliği sırasında oturduğu Evrengâbad'da gömüldü.

Dekkan seferleriyle askeri ve politik açıdan devleti sarsıntılara sürükleyecek yanlışlara düşen Evrengzîb, ülkede merkezi otoritenin zayıflaması, devlet hazinesinin boşalması pahasına gerçekleştirdiği fetihlerle tahta oturduğu gün aldığı "Älemgîr" adını haklı çıkardı ama, ardıllarına da kaçınılmaz bir çözümlü miras bıraktı. Daha sağlığında kuzey eyaletlerinin denetimi elden çıkmış bulunuyordu. Durmak bilmeyen savaşlar, verimli toprakların işlenememesi, savaş gücünü oluşturan genç nüfusun neredeyse tükenmesi, harcamaların artması gibi olgular, Evrengzîb için birer uyarı olmadı. Bâbüir'in ve Ekber'in engin hoşgörülerini, Hindular'la Müslümanları yaklaştırmaya yönelik uzlaştırıcı tutumları, Evrengzîb'de yoktu ve o Sünniler'den yana bir politika göttü. Hint usulü selamlaşmayı, Hindular'ın geleneksel ayin ve panayırlara katılmasını, resmi görev almasını yasakladı. Tapınaklarını ve kutsal yerlerini yıktırdı. Müslüman olan Hintliler'i kınayan kişileri idamla cezalandırdı. Farklı ve ağır vergiler uygulayarak başka dinden olanları Müslüman olmaya zorladı. Açtığı savaşlar, Müslümanlık'ın "cihad" (kutsal savaş) anlayışına dayanıyordu.

Evrengzîb, Bâbüir'ün hükümdarlarının en bilgili, bilime ve bilginlere en saygılı olanı idi. Döneminin büyük din bilgini Şeyh Nizâm başkanlığındaki bir kurula *Fetâvâ-yı Älemgîriyye* adı verilen altı ciltlik bir İslam hukuku kitabı hazırlattı.

Babasını tahttan indiren, üç kardeşini öldürten, oğullarıyla savaştan Evrengzîb'in, hoşgörüsüzlüğüyle yaygın bir Hindu tepkisine neden olması, Dekkan'daki Sünni Mahrattalar'la Kuzey Hindistan'daki Şiiler'i

*Bicapur
ve
güney
saferleri*

*Sivaci
ile
Savaşımı*

ortak ayaklanmaya sürüklenmesi, Racput, Jat, Sih ve diğer ayaklanmaları körükleyici bir politika izlemesi, ölümünden hemen sonra çok kötü sonuçlar vermiştir. Oğlu Bahadır Şah dönemi (1707-1712) iç ayaklanmalarla dolu geçtiği gibi, dış baskıların da yoğunlaştığı yıllar olmuştur. Devlet, Ekber zamanındaki düzenlemelerle yerleştirilmiş kurumlar sayesinde bir süre daha gücünü devam ettirebilmiştir. 1720'lerde İran hükümdarı Nâdir Şah'ın ülkeye girip Dehli'ye kadar ilerlemesi ve yağmalarda bulunması önlenememiştir. 18.yy'ın ikinci yarısında ise İngiliz egemenliği kabul edilmiştir.

• KAYNAKLAR: Y.H.Bayur, *Hindistan Tarihi*, II.cilt, 1947; Muhammed Kadim, *Alemgirname*, 1868; Muhammed Sâki, *Maasir-i Alemgiri*, 1871; J.Sarkar, *The History of Aurangzib*, 5 cilt, 1910.

• BAKINIZ: BÂBÜR, CİHANGİR, EKBER, SIVACI, ŞAH CİHAN.

EVRENOS BEY (? - 1417)

Türk akıncı beyi. Osmanlılar'ın Rumeli'deki fetihlerinde önemli rol oynamıştır.

Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Kasım 1417'de Vardar Yenicesi'nde öldü. Akıncı komutanlarından İsa Bey'in oğludur. Karasioğulları'nın akıncı komutanlarındandı. Osmanlılar, 1345'te Karasioğulları topraklarını ele geçirince Osmanlı Devleti'nin hizmetine girdi. Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'ya bağlı olarak yaptığı akıncılarla Rumeli'nin fethinde önemli rol oynadı. Önce Gelibolu yakınlarındaki Konurhisar'ı, sonra da Burgaz'ı üs edinerek 1359'da Keşan ve Dimetoka yöresine akınlar düzenledi. Şehzade Murad Edirne'yi ele geçirmek üzere Rumeli'ye geçtiğinde Evrenos Bey de Batı Trakya'dan gelecek olan Sırp saldırılarını önleyerek Edirne'nin fethine katkıda bulundu. 1362'de Orhan Gazi'nin ölümü ve yerine I.Murad'ın [Hüdâvendigâr] geçtiği dönemde Rumeli'deki akınlara ara verildi. Ancak Evrenos Bey, Hacı İlbey'le birlikte elde edilen toprakları korudu.

I.Murad döneminde de akıncı beyliğini sürdürdüğü Rumeli'de Gümölcine, Ferencik, İskeçe, Kavala, Drama, Karaferye, Zihne, Vardar Yenicesi, Serez ve Manastır'ı ele geçirdi. 1385'te İşkodra prensi Balşa karşısında yenilgiye uğrayıp yardım isteyen Arnavut prensi Karl Topia'ya yardıma giderek Balşa'yı yendi ve Ergiri'yi de Osmanlı topraklarına kattı.

Daha sonra hacca giden Evrenos Bey dönüşünde Serez'e yerleşti. 1389'da katıldığı I.Kosova Savaşı'ndaki taktik önerileri ve önceden yaptığı yıpratıcı akıncılarla savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı. Bu savaşta ölen I.Murad'ın yerine geçen I.Bayezid [Yıldırım] döneminde de akınlarını sürdürdü, Niğbolu Savaşı, Eflâk Seferi ve Ankara Savaşı'na katıldı.

I.Bayezid'in ölümünden sonra oğulları arasındaki taht mücadelesi döneminde önce Süleyman Çelebi'nin

yanında yer aldı. 1410'da Süleyman Çelebi'nin ölümü üzerine Musa Çelebi'nin çağrısını yaşlılığını ve hastalığını ileri sürerek kabul etmedi. Daha sonra Çelebi Mehmed'den yana çıkarak taht mücadelesini onun kazanmasına yardımcı oldu. Söylentilere göre yüz yaşını aşmış olarak Vardar Yenicesi'nde öldü.

• BAKINIZ: MEHMED I, MURAD I, MUSA ÇELEBİ, ORHAN, SÜLEYMAN ÇELEBİ.

EWING, Alfred Cyril (1899-1973)

İngiliz, filozof. Analitik gelenek içinde Uşçuluk'u savunmuştur.

İngiltere'de doğdu, 14 Mayıs 1973'te öldü. Yükseköğrenimini Oxford Üniversitesi'nde yaptı. 1920'de bu üniversitedeki Oriel College'da lisans, 1923'te doktora derecelerini aldı. 1927'den 1931'e değin Swansea'de ders verdi. 1931'den emekli olduğu 1954'e değin Cambridge Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev yaptı.

Analitik felsefe çevresinde yetişen Ewing bu akımı bir düşünce yöntemi olarak benimsemesine karşın, aynı çevrede büyük yaygınlığı olan deneyci yaklaşıma karşı çıkmış, çağdaşı olan ABD'li düşünür Blanshard ile birlikte Uşçuluk'u savunmuştur.

Özellikle dilci felsefeyi (*linguistic philosophy*) eleştiren Ewing, Wittgenstein'in önderliğindeki bu yaklaşımca verilen önsel (*a priori*) bilginin çözümlemesine karşı çıkar. Deneyci bir sonuca götüren bu çözümlemeye göre, önsel bilgi ancak analitik önermelerle verilir. Ewing, tümdengelimsel çıkarımların evren üzerine yeni bilgi verebildiğini ve kimi içermelerin sentetik olduğunu göstermeye çalışarak bu görüşü yadsır. Sonuçta, Kant'ın ileri sürdüğü anlamda sentetik önsel bilgilerin bulunduğu düşüncesini benimser. Doğa yasalarının yapısına ilişkin Mill ve Russell'ca verilen deneyci açıklamaya da benzer gerekçelerle karşı çıkan Ewing, nedenselliğin doğa yasası kavramıyla çözümlenemeyeceğini ileri sürmüştür. Ona göre nedensel ilişki olarak betimlenemeyecek doğal düzenlilikler bulunması ve nedensel nitelikli ilişkilerin de neden ve etki arasında içsel bir bağlantı taşıması, Hume'dan kaynaklanan bu deneyci açıklamanın temelsiz olduğunu gösterir. Ewing için, neden ile etkisi arasındaki içsel bağlantı sezgisel olarak kavranır.

Ahlak bağlamında önceleri Doğalcılık'a karşı çıkmışsa da, daha sonra bu görüşle uzlaşan kimi savları benimsemiştir. Ewing'e göre cezanın işlevi, ahlak ve yasalara karşı gelmenin toplumca önlenmesi gereken bir eylem olduğunu vurgulamaktır. Bu düşüncesiyle ceza bağlamında yarıcı bir tutum benimser. İnsanın doğası ve doğada geçerli olan nedensellikten ötürü bu dünyada kötülüklerin bulunduğunu kabul eden Ewing, ölümden sonra da bir yaşam olduğuna ve dünyada yapılan kötülük ve iyiliklerin ölüm ertesinde değerlendirileceğine inanmıştır.

Ewing'in düşünceleri günümüz Anglosakson felsefesinde, Blanshard ile birlikte, deneyci yaklaşıma

almaşık görüşler getirmesine karşın, önemli bir etki yapmamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Kant's Treatment of Causality*, 1924, ("Kant'ta Nedenselliğin Ele Alınış Biçimi"); *Idealism*, 1934; *The Definition of Good*, 1947, ("İyinin Tanımı"); *The Fundamental Questions of Philosophy*, 1951, ("Felsefenin Temel Sorunları"); *Non-Linguistic Philosophy*, 1968, ("Dilci Olmayan Felsefe").

• BAKINIZ: BLANSHARD, KANT, J.S.MILL.

EWING, James Alfred (1855-1935)

İskoç, fizikçi ve mühendis. Manyetik maddelerdeki "histerezis" olayını bulmuştur.

27 Mart 1855'te Dundee kentinde doğdu, 7 Ocak 1935'te Cambridge'de öldü. Edinburgh Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimini tamamladıktan ve bir süre okyanus aşırı telgraf kablolarının döşenmesinde görev aldıktan sonra, 1878'de Tokyo Üniversitesi'nde uygulamalı mekanik profesörü oldu. 1883'te İngiltere'ye dönerek önce Dundee Üniversitesi'nde, 1890'da da Cambridge Üniversitesi'ne bağlı King's College'da uygulamalı mekanik profesörlüğüne atandı. İngiliz donanmasının teknik eğitiminde görev alan ve I. Dünya Savaşı sırasında sorumlu şifre subayı olarak çalışan Ewing, 1916-1929 arası Edinburgh Üniversitesi'nde yöneticilik ve rektörlük yapmış, manyetizmaya ilişkin çalışmaları 1895'te Royal Society'nin Royal madalyasıyla ödüllendirilmiş, 1911'de kendisine "Sir" unvanı verilmiştir.

Japonya'da bulunduğu sıralar bir sismoloji laboratuvarı kurarak yer sarsıntılarını inceleyen ve çeşitli sismolojik gözlem araçları geliştiren Ewing, manyetizma konusundaki deneysel çalışmalarına da o yıllarda başlamıştı. Uygulanan akımın metallerin termoelektrik özellikleri üzerindeki etkisini incelerken, 1881'de, termoelektrik olayın akımın uygulanmasıyla eşzamanlı olarak ortaya çıkmadığını, belli bir gecikmeye uğradığını gözlemledi. Bu gecikmeyi açıklayabilmek için çalışmalarını mıknatıslanmış teller üzerinde sürdüren ve aynı sonuca tanık olan Ewing, bu olayı "gecikme" anlamındaki Yunanca "histerezis" sözcüğüyle adlandırdı.

Ewing, manyetik maddelerdeki bu histerezis olayını, başka bir deyişle elektromıknatıslara alternatif akım uygulandığında, manyetik alanın etkisinden doğan indükleme alanının, manyetik alanın şiddetindeki değişikliklere bağlı olarak anında değişmesi gereken gecikmesini, maddenin yapısındaki moleküllerin kendilerini dış etkiyle eşzamanlı olarak konumlandırıp, yönlendirmesiyle açıkladı. İndüklemeyle mıknatıslanma ya da manyetik indükleme adı verilen bu olayın ilk kuramsal açıklamasını Alman fizikçi Wilhelm Weber yapmıştı. Ewing, bu konudaki çalışmalarını sürdürürken, 1882'de, manyetik histerezis çevrimi içindeki alanın, mıknatıslanma çevrimi süresince yapılan işle orantılı olduğunu da göstererek

histerezis olayının açıklanmasına katkıda bulunmuştur.

• BAKINIZ: FARADAY, W.E.WEBER.

EYİCE, Semavi (1924)

Türk sanat ve kültür tarihçisi. Araştırmalarını özellikle Bizans sanatı konusunda yoğunlaştırmıştır.

3 Ocak 1924'te İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Kadıköy Saint-Louis ve Saint-Joseph Fransız okullarında tamamladıktan sonra 1943'te Galatasaray Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl arkeoloji ve sanat tarihi okumak üzere Almanya'ya gitti. 1944'te Viyana Üniversitesi'nde, 1944-1945'te Berlin Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1945'te yurda dönerek İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yükseköğrenimini sürdürdü ve 1948'de mezun oldu. Aynı yıl Sanat Tarihi Kürsüsü'nde asistanlığa atandı ve 1952'ye değin bu görevi sürdürdü.

Asistanlığı süresince, Profesör E.Diez, Profesör P.Schweinfurth ve Profesör K.Erdmann'ın Almanca, Profesör A.Gabriel'in Fransızca verdiği ders ve konferansları Türkçe'ye çevirdi. 1950-1953 arasında Profesör A.M.Mansel başkanlığında Side'de yapılan arkeolojik kazılara katıldı. 1952'de Side'deki Bizans yapıları üzerine hazırladığı tezle doktor, 1955'te İstanbul'daki son dönem Bizans yapılarını konu edinen teziyle de doçent oldu. 1958-1959'da Humboldt bursu ile Münih Üniversitesi'nde çalıştı. 1964'te *İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimai Bir Müessesesi: Zaviyeler* başlıklı tezi ile profesörlüğe yükseltildi ve bir yıl önce kurulmuş olan Bizans Sanatı Tarihi Kürsüsü'nün başkanlığına getirildi.

Edebiyat Fakültesi'ndeki derslerinin yanı sıra, Türkiye'nin çeşitli yerlerinde ve yurt dışında, özellikle de Balkan ülkelerinde inceleme ve araştırmalar yaptı. Bedestenler konusuna ilk kez eğilen sanat tarihçisi oldu. Bu konudaki araştırmalarının sonucunu 1964'te bir konferansta sundu. 1972-1974 arasında Hacettepe Üniversitesi'nde, 1974'te bir dönem konuk öğretim üyesi olarak Bochum Üniversitesi'nde, 1976'da Paris'te Sorbonne Üniversitesi ve Collège de France'ta, 1983'te yine Paris'te École de Hautes Etudes'de ders verdi.

Yurt içinde ve yurt dışında verdiği pek çok konferanstan başka uluslararası kongre ve toplantılara bildirilerle katıldı. Ayrıca 1958'den, 1982'ye değin Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu üyeliği yaptı. 1983'te yeni kurulan Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları İstanbul Bölge Kurulu üyeliğine atandı ve kurul başkanı seçildi. 1982'de Yüksek Öğrenim Yasası'yla Bizans Sanatı Tarihi Kürsüsü'nün kaldırılmasından sonra Edebiyat Fakültesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü başkanlığına atandı.

1957'de Türk Tıp Tarihi Enstitüsü, 1968'de Alman Arkeoloji Enstitüleri ve Türk Tarih Kurumu,

1974'te de Belçika Kraliyet Akademisi üyeliklerine seçildi.

Semavi Eyice Türkiye'de Bizans sanatını bilimsel bir bakışla ele alan ilk bilim adamı olmuştur. Türk sanatı üstüne de incelemeler yapmış ve makaleler yazmıştır. Ayrıca Türkiye'ye gelmiş Avrupalı sanatçı ve gezginleri konu edinen yayınlar da yapmıştır. Sanat tarihi konusunda, 400'e yaklaşan yayınıyla en verimli bilim adamlarından biridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *İstanbul, Petit guide à travers les monuments byzantins et turcs*, 1955, ("İstanbul, Bizans ve Türk Anıtları Üstüne Küçük Rehber"); *Son Devir Bizans Mimarisi*, 1963; *Küçük Amasra Tarihi ve Eski Eserleri Kılavuzu*, 1965; *Galata ve Kulesi, Galata and its Tower*, 1969; *Malazgirt Savaşını Kaybeden IV. Romanos Diogenes*, 1971; *Karadağ (Binbirkilise) ve Karaman Çevresinde Arkeolojik İncelemeler*, 1971; *Ankara'nın Eski Bir Resmi*, 1972; *Bizans Devrinde Boğaziçi*, 1976; *Türkiye'de Bizans Sanatı*, 1982; *Ayasofya I*, 1983.

EYSKENS, Gaston (1905)

Belçikalı devlet adamı. 1949-1950, 1958-1961 ve 1968-1972 dönemlerinde başbakanlık yapmıştır.

1 Nisan 1905'te Lierre'de doğdu. Louvain ve Columbia üniversitelerinde öğrenim gördü. 1931'de Louvain Üniversitesi'nde ekonomi politik profesörü oldu. 1939'da Sosyal Hristiyan Parti milletvekili olarak Belçika parlamentosuna girdi. 1945 seçimlerinde yeniden milletvekili seçilen Eyskens, Van Acker (1945-1946) ve Paul-Henri Spaak (1947-1949) hükümetlerinde maliye bakanlığı yaptı.

Eyskens 1949-1950 arasında Sosyal Hristiyan Parti ve Liberal Parti'den oluşan koalisyon hükümetinin başbakanı olarak görev yaptı. Mart 1950'de Liberaller'in koalisyondan çekilmeleri üzerine istifa etti. 1951'de Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde başkan yardımcısı oldu.

Eyskens 1958'de yeniden başbakan oldu. Devlet okullarına ve Katolik okullara eşit oranda mali yardım yapılmasını öngören bir yasa çıkararak ülkede uzun süredir tartışma konusu olan bu sorunu çözüme bağladı. 1960'ta Belçika Kongosu'na (bugünkü Zaire) bağımsızlık verilmesi için çaba gösterdi ve parlamentoyu buna ikna etti. 1961'de yapılan seçimlerde Sosyal Hristiyan Parti sekiz sandalye kaybetti ve Eyskens hükümeti çekildi.

Eyskens 1963'te devlet bakanı oldu. 1965-1966 arasında maliye bakanı olarak görev yaptı. 1968-1972 arasında Sosyal Hristiyan ve Sosyalist partilerin oluşturduğu koalisyon hükümetinde başbakanlık yaptı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le port de New York dans son rôle économique*, 1929, ("Ekonomik İşlevi İçinde New York Limanı"); *La conjoncture économique du Congo belge*, 1934, ("Belçika Kongosu'nun Ekonomik Konjonktürü"), *Les finances publiques belges*, 1955, ("Belçika Kamu Maliyesi").

Bedri Rahmi Eyuboğlu

EYUBOĞLU, Bedri Rahmi (1913-1975)

Türk, ressam ve şair. Geleneksel süsleme ve halk el sanatlarından seçtiği motifleri yapıtlarında başarılı bir birleşim içinde kullanmıştır.

Görelde'de doğdu, 21 Eylül 1975'te İstanbul'da öldü. Ailesinin beş çocuğundan ikincisidir. Trabzon Lisesi'nde okurken, 1927'de bu okula resim öğretmeni atanan Zeki Kocamemi'nin öğrencisi oldu. Onun derslerinin etkisi ve okul müdürünün özendirmesiyle 1929'da İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Burada Nazmi Ziya ve İbrahim Çallı'nın öğrencisi oldu. 1930'da eğitimini bitirmeden, ağabeyi Sabahattin Eyuboğlu'nun yanına Paris'e gitti. Orada André Lhote'un yanında resim çalıştı. Daha sonra evleneceği Rumen asıllı eşi Eren Eyuboğlu ile de burada tanıştı.

Yurda döndükten sonra 1934'te D Grubu'nun dördüncü sergisine otuz resmiyle katıldı. İlk kişisel sergisini de aynı yıl Bükreş'te açtı. 1934'te katıldığı Akademi'nin diploma yarışmasında üçüncü oldu. Bu derece ile mezun olmak istemediği için bir yandan diploma yarışmasına yeniden hazırlanırken, bir yandan da bir süre Çerkeş demiryolu yapımında çevirmenlik yaptı, Tekel Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. 1936'daki diploma yarışmasında *Hamam* adlı kompozisyonuyla birinci oldu. Aynı yıl Moskova'da düzenlenen Çağdaş Türk Sanatı Sergisi'ne katıldı. 1937'de Cemal Tollu'yla birlikte Akademi'nin Resim Bölümü Şefi Léopold Lévy'nin asistanı oldular. Bedri Rahmi birçok ressamın katıldığı CHP'nin kültür programı çerçevesinde resim yapmak için 1938'de Edirne'ye, 1941'de de Çorum'a gitti. Bu dönem resimlerinde köy manzaraları, köy kahveleri, faytonlu

Bedri Rahmi'nin Atölyesinin Girişinde Asılı Yemin

Bugüne kadar resim sanatı alanında
Yapılagelmiş olanları inceleyeceğime
Kendini bütün dünyaya kabul ettirmişler
Arasında beni en çok saranlarını ayırarak
Onlara kendi aramalarımı, denemelerimi
Katacağıma
Alışlagelmiş, basmakalıp, hazırlop
Klişeleşmiş çiğnene çiğnene tadı tuzu
Kalmamış hiçbir şeyi tekrarlamayacağıma
Elimden çıkan her çizgiye
Her lekeye
Her renge
Her beneğe
Kendi aklımlı
Kendi tecrübemi
Kendi tasamı
Kendi ömrümü, yüreğimi basacağıma
Aldığım nefes, içtiğim su, bastığım toprak
Gözüm, kulağım, burnum,
Elim, belim, dilim, derim üstüne
Yemin ederim
Yemini bozduğum gün
Burdan giderim.

Paramparça

Ağaç bütün
Işık bütün
Meyve bütün
Benim dünyam paramparça.

Büyük bir ayna kırılmış
Kırılıp yere dökülmüş
Kâinat içine düşmüş
Düşmüş ama paramparça

Yaprak yaprak yapıştırdım
Diyar diyar dolaştırdım
Bir alevdir tutuşturdum
Yandım ama paramparça.

(B.Rahmi Eyuboğlu)

yollar, iğde dalı takmış gelinler gibi Anadolu'ya özgü görünümüler egemendir.

1940'lardan sonra duvar resimlerine yöneldi. İlk duvar resmini 1943'te İstanbul'da, Ortaköy'deki *Lido Yüzme Havuzu* için yaptı. 1947'de İstanbul'da özel bir atölye ve galeri açtı. 1950'de Ankara'da sanatının o güne kadarki bütün dönemlerini kapsayan bir sergisi düzenlendi. Bedri Rahmi aynı yıl bir kez daha Paris'e gitti ve İnsan Müzesi'nde (Musée de l'homme) ilkel kavimlerin sanatını inceledi. Bu incelemeleri "güzel" in aynı zamanda "yararlı" da olabileceği, "yararlı" olmanın "güzel" in gücünü eksiltmeyeceği düşüncesi-ne ulaşmasına yol açtı. Bu düşünce ise onun bundan sonraki sanat görüşünü tümüyle etkiledi, yönlendirdi.

Mozaik çalışmalarına 1950'de başladı. 1958'de Uluslararası Brüksel Sergisi için 272 m²'lik bir mozaik pano gerçekleştirdi ve bu yapıtıyla serginin büyük ödülü olan altın madalyayı kazandı. Bundan bir yıl sonra Paris'teki NATO yapısı için, şimdi Brüksel'de bulunan, 50 m²'lik bir mozaik pano hazırladı. 1960 ve 1961'de iki kez ABD'ye gitti. Orada birçok geziye katıldı, konferanslar verdi ve resim çalışmaları yaptı. 1969'da Sao Paulo Bienali'nde (iki yıllık sergi) onur madalyası kazandı. Ayrıca 1940'ta Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde resim dalında üçüncülük, 1943'te aynı serginin 4.sünde ikincilik ve 1972'de de 33. sergide birincilik ödülünü aldı. Ölümünden sonra 1976'da Ankara'da "Yaşayan Bedri Rahmi" adıyla bir sergisi düzenlendi. Aynı yıl İstanbul'da da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde adına düzenlenen bir sergiyle anıldı. 1984'te İstanbul'da "Bedri Rahmi-Her Dönemden" adlı bir toplu sergisi açıldı.

Bedri Rahmi Akademi'deki ilk yıllarından sonra temel bilgilerini Paris'te André Lhote'un akademisinde edinmesine karşın onun kübist ve yapımcı (konstrüktif) yaklaşımını benimsememiş, Dufy ve Matisse'i kendine daha yakın bulmuştur. Paris'ten döndükten sonra Anadolu ve Trakya gezilerinde yaptığı resimlerle İstanbul görünümünde Dufy'nin renk ve çizgi anlayışının etkileri görülür. Zamanla bu etkiden sıyrılan Bedri Rahmi halk sanatını sağlam bir kaynak olarak görmeye başlamıştır. Halk sanatından yola çıkarak yeni anlatım biçimleri aramıştır. Minyatürlerden de esinlenmiştir. Anadolu kilimlerinin geometrik, soyut biçimleri, çini, cicim, heybe, yazma ve çorapların bezeme düzeni ve renk uyumlarını kaynak olarak kullanmış, motifin ağırlık kazandığı süslemeci bir tutumla resimler yapmıştır. Ancak, yalnızca motifleri resme uygulamakla yetinmemiş, renk ve malzeme araştırmalarına da girmiştir. Çeşitli teknikleri deneyerek gravür, mozaik, heykel ve seramik alanlarında birçok ürün vermiştir. Yine bir halk sanatı olan yazmacılığa da yönelmiş, kumaş üstüne baskılar yapmış, bu çalışmalarını öğrencileriyle birlikte de yürütmüştür.

İki yıl kadar süren ABD gezisinden sonra değişik malzemelerden yararlanarak soyut resimler ve renk düzenlemelerine yönelmişse de son yıllarında yeniden eski konularına dönmüştür. Kemençeciler, gecekondular, hanlar, kendi portreleri, balıklar ve kahvelerle, yeni renk ve doku deneyimlerinden de yararlanarak, doğaya eğilişin ustaca ve yetkin örneklerini vermiştir. Çağdaş resim öğelerini de içeren bu çalışmalarında, konu soyuta yaklaştığı oranda, resmin de bir tür

Duvar
panoları

Resminin
nitelikleri

"nakış"a dönüştüğü izlenir.

Bedri Rahmi 1927'de başladığı resim öğretmenliğini ölümüne değin sürdürmüştür, Akademi'deki atölyesinde sayısız öğrenci yetiştirerek, çağdaş Türk resmi için bu açıdan da etkili ve yararlı olmuştur.

Şiirleri

Bedri Rahmi 1928'de daha lise öğrencisiyken şiir yazmaya başlamıştır. Şiirlerine, 1933'ten sonra *Yeditepe, Ses, Güney, İnsan, İnkılapçı Gençlik* ve *Varlık* dergilerinde yer verilmiştir. 1941'den başlayarak çeşitli şiir kitapları yayımlanmıştır. Halk edebiyatının masal, şiir, deyiş gibi her türüne karşı duyduğu hayranlık, şiirlerine de yansımıştır. Halk dilinden ve şiirinden aldığı öğeleri kendine özgü bir biçimde kullanarak halk diline yaklaşma çabasını sonuna dek götürmüştür. Bu nitelikleriyle şiirleri, resimleriyle büyük bir benzerlik gösterir. Akıcı, rahat bir dille kaleme aldığı gezi ve deneme yazılarında ise sürekli gündeminde olan halk kültürü, halk sanatı konularındaki görüşlerini sergilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Resim: *Paris*, 1930; *Mustafa Eyuboglu*, 1933; *Yazılı Natürmort*, 1936; *Salı Pazarı*, 1938; *Eren*, 1940; *Nallanan Öküz*, 1947; *Düşünen Adam*, 1953; *Köylü Kadın* (Tren-Yataklı Vagon), İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Karadut Satıcısı*, 1954; *Çömelmiş Köylü*, 1972; *Ankara'nın Kavakları*, 1973; *Mor Takkeli Hacı*, 1974; *Son Kahve*, 1975, *Anadoluhisari*, Ankara Resim ve Heykel Müzesi; *Çıplak*, *Ev İç*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Han*, 1975, son resmi. **Duvar Resmi:** *Lido Yüzme Havuzu*'nda duvar resmi; 1943, Ortaköy/İstanbul; *Hilton Oteli*'nde duvar resmi; *Divan Oteli*'nde duvar resmi. **Mozaik Pano:** *Uluslararası Brüksel Sergisi* için mozaik pano, 1958; *Nato* yapısında mozaik pano, 1959, Brüksel; *İşçi Sigortaları Hastanesi*'nde seramik pano, 1959, Samatya/İstanbul; *Etibank* yapısında seramik pano, Ankara; *Marmara Oteli*'nde mozaik pano, Ankara; *Vakko Fabrikası*'nda mozaik pano, Topkapı/İstanbul. **Duvar Kabartması:** *Manifaturacılar Çarşısı*'nda duvar kabartması, Unkapanı/İstanbul; *Aksu İşhanı*'nda duvar kabartması, Karaköy/İstanbul. **Şiir:** *Yaradana Mektuplar*, 1941; *Karadut*, 1948; *Tuz*, 1952; *Üçü Birden*, 1953; *Dördü Birden*, 1956; *Karadut* 69, 1969; *Dol Karabakır Dol*, 1974, tüm şiirleri; *Yaşadım*, (ö.s.), 1977. **Gezi ve Deneme:** *Cânım Anadolu*, 1953; *Tezek*, 1975; *Delifışek*, 1975; *Resme Başlarken*, (ö.s.), 1977. **Monografi:** *Nazmi Ziya*, 1937. **Resim Albümü:** *Binbir Bedros*, (ö.s.), 1977, *Karadut*, (ö.s.), 1979; *Babatömiler*, (ö.s.), 1979.

- **KAYNAKLAR:** *Bedri Rahmi Eyuboglu*, 1976, sergi broşürü; T.Erol, *Günümüz Türk Resim Oluşum Süreci*'nde *Bedri Rahmi Eyuboglu*, 1984; K.Özsegin, *Başlangıcından Bugüne Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi*, 1982.

EYUBOĞLU, Eren (1913)

Rumen asıllı Türk ressam. Yaptırlarında Anadolu yaşantısından aldığı konuları kişisel bir anlatımla değerlendirmiştir.

Romanya'da Yaş'ta (Laşi) doğdu. Yaş Güzel Sanatlar Akademisi'nde başladığı resim öğrenimini 1929'da Paris'te sürdürdü. 1930-1932 arasında Andre Lhote'un atölyesinde çalıştı. İlk sergisini 1933'te Paris'te Jeune Europe galerisinde açtı. 1936'da, Paris'te tanıştığı Bedri Rahmi Eyuboglu ile evlendi. Eşyle

birlikte Türkiye'ye geldikten sonra D Grubu'nun sergilerine, Devlet Resim ve Heykel sergilerine, 1957'de Edinburg Festivali'ne, 1958'de Hamburg Türk Kadın Ressamları Sergisi'ne katıldı. 1941'den başlayarak birçok kişisel sergi de açtı. Seramikleriyle ilk kez 1984'te kişisel bir sergi düzenledi. Özellikle birçok resmi ve özel kuruluş için mozaik duvar panoları hazırladı.

Başlangıçta yapımçı (konstrüktif) bir anlayışla resim yapan Eren Eyuboglu'nun yapıtlarında giderek renk önem kazanmıştır. Anadolu gezilerinde ve özellikle Bursa'da, canlı ve ışıklı renklerin yer aldığı, düzen tasasını ön planda tutan bir yaklaşımla yaptığı resimlerde, Türk halk motiflerini duygulu bir anlatım içinde kullanmıştır. Anıtsal ve kunt biçimlerini geometrik bir örgü içinde sunması, resimlerini dekoratif olmaktan kurtarmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Köylü Kadınlar Kervanı*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Balıkçı Dükkanı*; *Sivaslı*; *Eski Evler*; *Paslı Kırmızı*; *Karalı Kırmızı*; *Mor*; *Pirinç Han-Bursa*; *Yeşil Kapı*; *Ağaç*; *Çarşıağı-Bursa*, İş Bankası Koleksiyonu, Ankara.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki (1925)

Türk inceleme, deneme yazarı. Çağdaş Batı uygarlığının Anadolu'dan kaynaklandığını savunan çalışmalarıyla tanınır.

20 Ekim 1925'te Trabzon'da doğdu. İlköğrenimini doğduğu yerde, ortaöğrenimini İstanbul Vefa Erkek Lisesi'nde, yükseköğrenimini 1953'te mezun olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde yaptı. Bir süre edebiyat, tarih ve felsefe öğretmenliği görevlerinde bulundu. Daha sonra bağımsız yazar ve araştırmacı olarak çalıştı.

1948-1959 arasında *Türk Folklor Araştırmaları* dergisinde yayımladığı Karadeniz folklorundan derlemeler ilk yazın çalışmaları oldu. Daha sonra bütün çalışmalarını Anadolu uygarlıkları üzerine yoğunlaştırdı. Ona göre Anadolu uygarlığı, Anadolu insanının tarihi boyunca ortaya koyduğu başarılarının oluşturduğu bir bütündü ve Batı uygarlığı Anadolu Eski ve İlk Çağ'ından kaynaklanıyordu. Birçok göçün odağı durumunda bulunan Anadolu'da komşu ülkelerden gelen uygarlık ürünleri orada yaratılanlarla karışıp kaynaşarak yeni bir bütün oluşturmuştu. İsmet Zeki Eyuboglu'na göre Anadolu uygarlığının gerçek yapısını anlamak için en uzak geçmişinden bugüne değin, Anadolu'da ortaya çıkan düşünce ürünlerini kendi gelişim çizgileri içinde bir bütün olarak incelemek gerekir. Bu düşünceden hareketle Divan şiiri, Tasavvuf, İslam felsefesi ve Halk edebiyatı ürünlerinin Anadolu İlk Çağ'ı ile bağlantılarını gösterme düşüncesiyle araştırmalara girişti. Ayrıca, Vergilius, Ovidius, Lucretius gibi Latin ozanlarından çeviriler yaparak bunların Anadolu ile bağlantılarını ortaya çıkarmaya çalıştı.

- YAPITLAR (başlıca): İnceleme, araştırma: *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*, 1968; *Türk Şiirinde Tanrıya Kafa Tutanlar*, 1968; *Baki*, 1972; *Anadolu İnançları*, 1974; *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*, 1974; *Anadolu Halk İlaçları*, 1977; *Alevilik, Sünnilik, İslam Düşüncesi*, 1979; *İnsanın Boyutları*, 1979; *Şeyh Bedrettin ve Varidat*, 1980; *Anadolu Uygarlığı*, 1981; *Bütün Yönleriyle Bektaşilik*, 1981; *Geçmişin Yaşama Gücü*, 1983. Antoloji, derleme: *Destanlar İçinde Fatih*, 1963; *Karadeniz Aşk Türküleri*, 1976; *Kendi Sözleriyle Atatürk İlkeleri*, 1981.

EYUBOĞLU, Sabahattin (1908-1973)

Türk deneme, eleştiri yazarı, sanat tarihçisi ve çevirmen. Çağdaş Türk kültürünün gelişmesine önemli katkıları olmuştur.

Trabzon'da doğdu, 13 Ocak 1973'te İstanbul'da öldü. Kaymakamlık, mutasarrıflık ve Trabzon milletvekilliği yapmış olan Mehmet Rahmi Bey'in oğlu, ressam-şair Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun kardeşidir. Çocukluğu, babasının görevi nedeniyle, Anadolu'nun çeşitli kentlerinde geçti. İlköğrenimini Kütahya'da yaptı. 1928'de Trabzon Lisesi'nde son sınıf öğrenci-

Türk Kültürünün Kökeni Sorunu Ve "Anadoluculuk"

Türk toplumundaki ulusallaşma sürecinin arayışlarından biri de, Türk halkının, Türkiye insanının kültür kökenidir. İlk belirtileri yüzyıl başlarında görülen bu arayış, Cumhuriyet'ten sonra birbirini izleyen çeşitli tezlerle kendini gösterdi. Türk tarihinin uzun bir geçmişi olması, belli bir dönemde Türkler'in İslam dinini benimsemeleri, ardından dünyanın en eski uygarlık merkezlerinden biri olan Anadolu'ya yerleşmeleri ve 18.yy'dan sonra adım adım Doğu uygarlığından Batı uygarlığına yönelmeleri; Türk kültürünün hangi köklerden kaynaklandığı ve yeni toplumda ulusal kültürün hangi temeller üstünde kurulması gerektiği sorununa farklı çözümler önerilmesi sonucunu doğurmuştu. Bu sorun yalnızca kültür kavramı çerçevesinde değil, daha geniş kapsamlı olarak, Türk tarihinin de belirlenmesi sorunuyla birlikte ele alındı. Türk dilinin geçmişinin araştırılması ile, çağdaş Türkçe'nin nasıl oluşacağı konusu da aynı sorunun bir parçasıydı.

Pozitivist kavramların düşünce yaşamına kesin bir tavırla uyarlanması, Cumhuriyet döneminin ayırt edici özelliğidir. Bu dönemin tarih ve kültür konularındaki görüşleri de pozitivist bir yaklaşımla, "dinsel" olanla "ulusal" olanı ayırma, bir başka deyişle, laik bir kültür oluşturma çabasında birleşirler. Bu ayırım, bir başka ayırımı, "Osmanlılık-Türklük" ayırımını da içinde taşır. Geçmişindeki Osmanlılık'tan Türklük'ü arındırmayı amaçlayan Cumhuriyet' yet'in ilk aydın kadrosu etnik (kavimci) bir milliyetçilik anlayışı geliştirdi. 1932'de toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi'nde savunulan görüşler, "Orta Asya'nın yerli halkının Türk olduğu" teziyle ortaya kondu; Orta Asya'dan göç eden Türk kavimleri, Anadolu'da Hitit, Mezopotamya'da Sümer, Akdeniz'de Mısır ve Roma uygarlıklarının temellerini atmışlardı. Türkler'in Avrupa uygarlığını hazırladıkları

anlamında yorumlanabilecek bu tez, Osmanlılık'la tanımlanan yakın geçmişle bağları kopararak, Türklük'e daha "saygıdeğer" olacağı varsayılan bir geçmiş arama özlemini yansıtıyordu. Hint-Avrupa dillerinin Türkçe'den doğduğu savına dayanan "Güneş-Dil Teorisi", "Türk Tarih Tezi"nin dil alanına uygulanmış bir biçimiydi.

Etnik milliyetçiliğin kültür yaklaşımı, Türk kültürünün İslamlık öncesindeki köklerini içinde barındırdığına inanılan halk kültürüne yönelmeyi gerektirdi. Halkevleri'nin 1940'lardaki çalışmaları, o dönemde halk sanatlarına duyulan yoğun ilgi, folklorla yaslanan bir ulusal kültür anlayışını uygulamaya koydu.

Orta Asya'nın, Avrupa uygarlığının beşiği olduğu görüşü, daha sonraki yıllarda etkisini yavaş yavaş yitirdi. Türk kültürünün kökenini arama çabısı, yerini, Batı kültürünün benimsenmesi görüşüne bıraktı. Bu teze göre, Batı kültürü "evrensel" bir nitelik taşıyordu; ulusal bir kültür birliğine varmaya çalışmak, Batı uygarlığına yönelmekle çelişen, gereksiz bir çabaydı. Kültürün laikleştirilmesi eğilimi, ilk dönemde nasıl İslamlık öncesine değin geriye uzanmayı gerektirmişse, bu dönemde de ödünsüz bir tavırla Batı'ya yönelme tezini doğurdu. Batı klasiklerinin bızla Türkçe'ye çevrilmesi, okullarda eski Yunanca ve Latince okutulması önerileri, bu tezin öngördüğü programın bir parçasıydı.

Yahya Kemal'in* gene bu dönemde, tarih konusunda ileri sürdüğü görüşler, her iki teze de karşıt bir nitelik taşıyordu. O, bir toplumun yaşamı üstünde etkisini yitirmiş geçmişi "tarih öncesi", o toplumu bir ulus durumuna getiren özelliklerin oluşum sürecini de "tarih" olarak alıyordu. Bu ayırıma göre, Osmanlı dönemi

siyken üniversiteye öğretim üyesi yetiştirmek için açılan bir sınavı kazanarak Avrupa'ya gitti. Yükseköğrenimini, 1928-1931 arasında, dil, edebiyat ve estetik öğrenimi gördüğü Dijon, Lyon ve Paris üniversitelerinde tamamladı. İngiltere'ye geçerek Londra'da İngiliz edebiyatı ve kültürü üzerine incelemeler yaptı. Yurda dönünce, 1933-1938 arasında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde doçentlik, Milli Eğitim Bakanlığı'nda müfettişlik, Talim ve Terbiye Kurulu üyeliği ve Tercüme Bürosu başkan yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1939-1947 arasında Hasanoglan Yüksek Köy Enstitüsü'nde Batı kültürü tarihi üstüne ders verdi. Düşünceleri nedeniyle Tercüme Bürosu'ndaki başkanlık ve Hasanoglan Yüksek Köy Enstitüsü'ndeki öğretim üyeliği görevlerinden uzaklaştırılınca, 1947'de Paris'e gitti. Dönüşünde, yeniden Milli Eğitim Bakanlığı müfettişi olarak Maraş, Adana,

Gaziantep, Hatay yörelerinde çalıştı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde karşılaştırmalı Türk-Fransız edebiyatı; İstanbul Teknik Üniversitesi'nde (İTÜ) ve Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda sanat tarihi dersleri okuttu. 1960'ta "147'ler" içinde üniversiteden uzaklaştırıldı. Daha sonra, bu öğretim üyeleri görevlerine yeniden çağrılınca yalnızca İTÜ'deki görevine döndü.

Vedat Günyol ile birlikte Babeuf'ten 1963'te çevirdikleri *Devrim Yazıları* kitabından dolayı, Ceza yasasının 142. maddesine aykırı davranıştan yargılandı, 1966'da beraat etti. 1971'de 12 Mart'tan sonra, gizli örgüt kurmak savıyla, Azra Erhat ve Vedat Günyol ile birlikte tutuklandı. Yargılanma sonunda beraat etti. Serbest bırakılmasından kısa bir süre sonra öldü.

İlk yazısı "Tenkid" 1930'da Ankara'da *Hakimi-*

canlı bir tarih, Türkler'in Anadolu'ya yerleşmeden önceki geçmişiye, ölü bir tarihti. Yahya Kemal'in bu tarih anlayışı, kültür anlayışını da belirliyordu. Osmanlı kültürü, ulusal Türk kültürüne temel olacak biçimde, Batılı bir gözle değerlendirilmeliydi. Osmanlılık tezi, 1960'larda farklı bir açıdan, yeniden ortaya atıldı. Kemal Tabir, Osmanlı toplumundaki gelişme sürecinin Batı'nın tarihsel gelişme şemasına uymadığı görüşünü ileri sürerek "Türk toplumuna özgü" bir kültür oluşturulmasını önerdi.*

Türk kültürünün kökeni konusundaki yaklaşımlardan biri de "Anadoluculuk"tur. Orta Asyacılık'a olduğu kadar, Batıcılık'a da bir tepki olarak doğduğu söylenebilir. Bu tezin öncüleri olan Sabahattin Eyuboğlu, Halikarnas Balıkcısı ve Azra Erhat'a* göre, kültürümüzün kaynaklarını Orta Asya'da aramak da, Batı kültürünü benimsemek de yanlış; çünkü Türk kültürü, Anadolu'da yaşamış toplumların yarattığı kültür birikiminin süzülmuş bir ürünüydü. Öte yandan, Batı'nın kendi uygarlığını dayandırdığı Yunan kültürü de, Anadolu'da doğmuş, orada gelişmişti. Anadolu, ulaşılmak istenen Batı uygarlığının kaynağıydı. Bu görüş, hem "yerli", hem "Batılı" bir tez, bir biresim olma savındaydı. En önemli yanı, Anadolu'nun Yunan kültürü içindeki payını vurgulamış olmasıydı; bu yanıyla, Anadolu'yu eski Yunan kültürünün doğal coğrafyası içinde gören Batı'ya da bir mesaj iletliyordu.*

Tezin savunucuları, Anadolu kültürlerini, aralarında herhangi bir ayırım gözetmeden, akılcı, maddeci, pozitif bilime dayalı bir dünya görüşüne kazandırmaya, geçmişin birikimini bir "Anadolu hümanizmi" çerçevesinde yorumlayıp değerlendirmeye çalışmışlardır. Anadolu insanının yarattığı sanat ve kültür ürünlerinin

çeşitli niteliklerini vurgulamış, geçmişle bugün arasında bir gelenek bağı kurmak amacıyla, Anadolu kültürünün daha saf biçimlerini yaşattığına inandıkları halk köy kültürüne özel bir sevgiyle eğilmişlerdir. Uzak geçmişe duyulan ilgi, nasıl 1930'larda Orta Asya'ya yönelikse, burada da İlk Çağ Anadolu'suna yöneliktir.

Gerçekten, tezin içeriğini "Anadoluculuk" sözüyle belirlemelerine karşın, bu sözden anladıkları şey, Anadolu'nun son sahipleri olan Selçuklular'la Osmanlılar'ın kültürlerini de içine alan geniş bir biresim değil, daha çok, İlk Çağ Anadolu toplumlarının kültürüdür. Kültürün laikleştirilmesi eğilimi burada da kendini gösterir. Gerçi Anadolu'nun İslamlik sonrası dönemlerine büsbütün ilgisiz kalmamışlardır, ama bu ilgi ya doğrudan doğruya halk kültürüne yöneliktir ya da Selçuklu, Osmanlı kültürlerinin saygın ürünleri dinsel mistik özelliklerinden yalıtılarak benimsenmiştir. Bu tutumun bir örneği olarak, Homeros'la Mevlânâ* ya da Yunus Emre*, içine doğdukları kültürün belirleyici yapısından soyutlanarak aynı hümanizm potası içinde eritilmişlerdir.*

"Anadoluculuk" tezi Türk toplumunun aydın kesimini etkilemiş, sanatçılarda uyandırdığı ilgi, yapılara da yansımıştır. 1970'lere doğru, bu ilginin azaldığı görülmektedir. Bugün, daha çok romantik, duygusal bir tez olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, 1983 yazında, Avrupa Konseyi'nin 18. Sanat Sergisi olarak İstanbul'da düzenlenen, "Anadolu Medeniyetleri Sergisi" büyük ilgi toplamıştır. Gerek bu serginin sunulmuş biçimiyle, gerekse sergi dolayısıyla yazılan çeşitli yazı ve kitaplarla, Anadolu uygarlıkları geniş bir çerçeve içinde değerlendirilmeye çalışılmış, aralarındaki benzerlikler kadar, her birinin özgün yanları, farklılıkları da vurgulanmıştır.

yet-i Milliye’de çıktı. 1934’ten sonra çeşitli gazete ve dergilerde edebiyat ve sanat konularında inceleme, deneme ve eleştiriler yazdı, çeviriler yayımladı. Fransız, İngiliz, Rus, Yunan, Latin edebiyatlarından ellinin üzerinde yapıtı Türkçe’ye kazandırdı. Montaigne’in *Denemeler*’i (1947), Gonçarov’un *Oblomov*’u (E.Güney ile, 1945-1949), Eflatun’un *Devlet*’i (M.A. Cimcoz ile, 1959), Melville’nin *Moby Dick*’i (M.Urgan ile, 1960), La Fontaine’in *Masallar*’ı (1960), Flaubert’in *Ermis Antonius ve Şeytan*’ı (1960), Rabalais’nin *Gargantua*’sı (A.Erhat ve V.Günyol ile, 1973) başlıca çevirileridir. M.Ali Cimcoz ile birlikte çevirdikleri Eflatun’un *Devlet*’iyle 1959 Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü’nü; *Mavi ve Kara* adlı deneme kitabıyla da 1960 Ataç Armağanı’nı kazandı.

1975’te Mazhar Şevket İpşiroğlu ile birlikte başlattığı Anadolu uygarlığının kaynaklarına yönelik belgesel film çalışmalarını Macit Gökberk ve Aziz Albek’le sürdürdü. Bu çalışmalarının ilki olan *Hitit Güneşi*, 1956 Berlin Film Festivali’nde ikinci oldu ve “Gümüş Ayı” ödülünü kazandı. Bu dizide diğer önemli çalışmaları şunlardır: *Anadolu Ormanları* (1956), *Surname* (1959), *Karanlıkta Renkler-Göreme*, (1959), *Anadolu’da Roma Mozaikleri*, (1959), *Anadolu Yolları* (1959), *Eski Antalya’nın Suları* (1965), *Ana Tanrıça* (1966) ve *Karagöz’ün Dünyası*.

Sabahattin Eyuboğlu, yazar, düşünür, çevirmen, eğitimci kişiliğiyle kendisini Cumhuriyet sonrası Türk düşün yaşamının gelişimine adanmıştı. Deneme ve incelemelerinde çağdaş Türk kültürünün “kuramsal ve düşünsel temelleri”ni oluşturmak amacıyla Doğu ve Batı’nın geçmişteki kültür kaynaklarını irdeledi.

Türk insanının çağdaşlaşmasının ancak Batı’nın kültür değerlerinin bilinmesi, tanınıp özümsemesiyle gerçekleşebileceği ve Türk kültür kaynaklarının ortaya çıkarılması için de bunun şart olduğu düşüncesiyle, çeviri yazını alanında ardı arkası kesilmez çalışmalara yöneldi. Batı düşüncesinin ana kaynakları sayılan yapıtların çevrilmesi için çaba gösterdi ve kendi çevirileriyle bu alanda öncülük etti.

Eleştiri yazılarıyla Türk dilinin gelişmesi, Türk edebiyatının ulusal ve evrensel bir nitelik kazanması için yol gösterici çalışmalarda bulundu.

Talim Terbiye Kurulu üyeliğinin ve Tercüme Bürosu’ndaki yöneticiliğinin yanı sıra, İsmail Hakkı Tonguç’la birlikte Köy Enstitüleri’nin kuruluşunda da etkin bir rol oynadı. Düşünce ve eylem adamı olarak, halka yönelik çağdaş eğitim kurumlarının oluşturulmasındaki çabaları Cumhuriyet dönemi aydınlanma hareketinde önemli bir yer tuttu.

Belgesel film çalışmalarına yönelişi de Anadolu’nun kültürel kaynaklarını geniş kitlelere ulaştırma amacının bir sonucuuydu.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Fransız Realizmi*, 1940; *Avrupa Resminde Gerçek Duygusu* (M.Ş.İpşiroğlu ile), 1952; *Fatih Albümine Bakış* (M.Ş.İpşiroğlu ile), 1952; *Mavi ve Kara*, 1961; *Yunus Emre’ye Selâm*, 1966; *Sanat Üzerine Denemeler*, (ö.s.), 1974; *Pir Sultan Abdal*, (ö.s.), 1977; *Gökyüzü Mavi kaldı* (Y.Kemal ile) (ö.s.), 1978; *Köy Enstitüleri Üzerine*, (ö.s.), 1979; *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, (söz sanatları), I, (ö.s.), 1981; *Sanat Üzerine Denemeler ve Eleştiriler*, (görsel sanatlar), II, (ö.s.), 1982.

• **BAKINIZ:** ERHAT, V.GÜNYOL, HALİKARNAS BALIKÇISI, İ.H.TONGUÇ.

EYÜP HAN (1907-1974)

**Pakistanlı asker ve devlet adamı.
1958-1969 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.**

Muhammed Eyüp Han, 14 Mayıs 1907’de Hindistan’ın kuzeybatı sınır bölgesi Hazara’da (bugün Pakistan’da Abbottabad) doğdu, 19 Nisan 1974’te İslamabad yakınında öldü. Patanlar soyundan olan babası Hindistan’daki İngiliz sömürge ordusunda borazancıydı. 1922’de girdiği Aligarh Müslüman Üniversitesi’nde öğrenimini tamamladıktan sonra Sundhurst İngiliz Kraliyet Askeri Koleji’ne gitti. 1928’de Hindistan’daki İngiliz ordusunda subay oldu. II. Dünya Savaşı sırasında Burma’da (Birmanya) bir tabura komuta etti. 1947’de İngiltere’nin bağımsızlığını tanımasıyla birlikte Hindistan’ın ikiye ayrılmasından sonra diğer birçok Müslüman subay gibi Pakistan ordusunda yer aldı. 1951’de Pakistan’ın ilk başkomutanı oldu. 1954’te kısa bir süre savunma bakanlığı yaptı.

1956’da İngiliz Uluslar Topluluğu içinde bağımsız Pakistan İslam Cumhuriyeti ilan edildi ve General İskender Mirza ilk cumhurbaşkanı oldu. Mirza, Ekim 1958’de sivil hükümetlerin ülkede siyasi istikrarı sağlayamadıkları gerekçesiyle sıkıyönetim ilan ederek partileri kapattı, anayasayı yürürlükten kaldırdı ve Eyüp Han’ı sıkıyönetim komutanlığına getirdi. Eyüp Han yeni bir hükümet kurulduğu günün akşamı bir darbe yaparak kendini devlet başkanı ilan etti ve Mirza’yı sürgüne yolladı. Birçok siyaset adamını tutuklattı. Gizli haberalma örgütüne ve mahkemelere geniş yetkiler tanıdı.

1960’ta “temel demokrasi” olarak adlandırdığı, köylerden seçilen temsilcilerin devlet başkanını seçmesini öngören iki dereceli seçim sistemine göre devlet başkanlığına seçildi. 1962’de kabul edilen anayasa “temel demokrasi”ye yasallık kazandı. 1965’te yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde ise Pakistan’ın kurucusu Muhammed Ali Cinnah’ın karısı Fatima Cinnah’ın önderliğindeki muhalefete karşın oyların %63’ünü alarak yeniden devlet başkanı seçildi.

Eyüp Han, 11 yıllık iktidarı döneminde hem ABD, hem Çin Halk Cumhuriyeti ile yakın ilişkiler kurdu. Pakistan 1959’da Merkezi Antlaşma Teşkilatı’na (CENTO) girdikten sonra ABD’den büyük miktarda para yardımı aldı. 1962’de Çin’in Kuzey Hindistan’ı işgal etmesi üzerine ABD’nin Hindistan’a silah yardımıyla bulunması ABD-Pakistan ilişkilerini gerginleştirdi. Eyüp Han ÇHC’le ilişki kurarak silah yardımı aldı. 1965’te Keşmir ve Jammu bölgelerinde sınır anlaşmazlığı Hindistan’la Pakistan arasında savaş yol açtı. İki hafta süren savaştan sonra Birleşmiş Milletler’in ateşkes çağırısına uyularak barış yapılması Hindistan’la savaşın sürdürülmesinden yana olan Pakistanlılar’ın tepkisine neden oldu.

Toprak reformu yapacağına ve sanayii geliştireceğine söz veren Eyüp Han bunları gerçekleştiremediği gibi yönetimi sırasında bölgerarası eşitsizlik

daha da arttı. Yabancı sermayenin özendirilmesi, az sayıda sermayedarın servetini artırırken, geniş halk kesimleri gittikçe yoksullaştı. Eyüp Han'ın oğullarının da adının karıştığı büyük yolsuzluklar yapıldı. Özgürlüklerin genişletilmesi ve iktisadi durumun düzeltilmesi istemleriyle düzenlenen protesto hareketleri ayaklanmalara dönüştü. Eyüp Han'a Kasım 1968'de Peşaver'de suikast girişiminde bulunuldu. Şubat 1969'da bir yıl sonra istifa edeceğini açıkladı. Ama uzlaşma isteği ayaklanmaları durdurmadığı gibi ordu da desteğini çekti. Bunun üzerine 25. Mart 1969'da görevini Genelkurmay Başkanı Yahya Han'a bırakarak istifa etti.

- **BAKINIZ: BUTTO, MİRZA, YAHYA HAN, ZİYA ÜL-HAK.**

EYÜP SULTAN

Bak. EBU EYYUB HALİD

EYYÜB (İÖ 8.yy)

İsrailoğulları peygamberi. Kutsal kitaplarda sabırlı insan örneği olarak gösterilir.

Eyyüb (Hiob veya Job) peygamberin, Filistin'in güneyinde, Ceziretü'l-Arab'ta doğduğu, 140 yıl yaşadığı söylenir. *Tevrat*'ta İÖ 4.yy'da yazıldığı sanılan "Eyyüb Kitabı" vardır. *Kuran*'da Nisâ, En'am, Enbiya, Sâd surelerinde adı geçer. Sabırlı insan örneği olarak gösterilir.

Tanrı çok varlıklı olan Eyyüb'u sınamak için, tüm gövdesini kurtlarla kaplar. Çektiği acılara karşın Tanrı'ya ibadetini sürdürdüğü için sonunda eski durumuna getirilerek elinden alındığı ailesine ve servetine kavuşur.

İslam kaynaklarında Eyyüb peygamber konusunda verilen bilgilerin çoğu *Tevrat*'taki Eyyüb Kitabı'ndan ve Yahudiler'le ilgili *Haggada* bölümünden alınmıştır. Genellikle Esau oğullarından geldiği, Amos ile Lut'un kızlarından birinin oğlu olduğu belirtilir. Karısı ise Yusuf oğlu Ephraim'in kızı Rahma'dır.

İslam menkıbe yazarlarından Kâbü'l-Ahbâr'ın tanımına göre, Eyyüb uzun boylu, büyük başlı, kıvrıkcık saçlı, güzel gözlü, kısa boyunlu, iri kollu ve bacaklıdır.

Eyyüb peygamber dindar, cömert, öksüzlerin, dulların koruyucusu olarak bilinir.

Suphi Ezgi

EZGİ, Mehmed Suphi (1869-1962)

Türk musiki bilgini, besteci. Türk musikisinin ses sistemini bilimsel bir temele dayandırmaya çalışmış ilk kuramcılardandır.

İstanbul'da doğdu, 12 Nisan 1962'de aynı kentte öldü. Posta Telgraf Nezareti muhasebe mümeyyizi ve eşya müdürü İsmail Zühtü Bey'in oğludur. 1892'de Askeri Tıbbiye'den mezun oldu. Doktor yüzbaşı rütbesiyle Bingazi'deki birliklere atandı. Yirmi bir yıl burada görev yaptıktan sonra 1913'te İstanbul'a döndü. I. Dünya Savaşı yıllarında, miralay (albay) rütbesiyle Beykoz Selviburnu Hastanesi başhekimisi olarak çalıştı. Kurtuluş Savaşı başlayınca Ankara'ya geçti, Merkez Hastanesi başhekimisi oldu. Savaşın sonuna kadar görevinden çekildi. İzmir'de Hilâl-i Ahmer (Kızılay) hekimliğine atandı. 1923'te kendi isteğiyle emekliye ayrıldı ve kendini bütünüyle musikiye verdi.

Beş yaşında, mahalle mektebinde ilahicibaşı olarak musiki yeteneğinin ilk belirtilerini gösterdi. Babası kanun ve keman çalan, sesi de güzel olan amatör bir musikiciydi; zamanın gözde sanatçıları evine çağırır, musiki toplantıları düzenlerdi. Ezgi bu çevrede daha küçük yaşta iyi bir musiki eğitimi gördü. On bir yaşında Muzika-i Hümayûn kolağası Tahsin Bey'den keman dersi almaya başladı. Kanunî Hacı Arif Bey'den Batı notası öğrendi; evdeki toplantılara sesiyle ve kemanyla katıldı. Ayrıca Dede Zekâi Efendi ile Medenî Aziz Efendi'den 50 dolayında klasik fasıl; Rauf Yekta'dan da, pek az kimsenin bildiği, işaretli Hamparsum notasını öğrendi. Kozyatağı Rufâi Tekkesi şeyhi Abdülhalim Efendi'den hem sinekemanı ve tambur dersi aldı, hem de ondan dinsel ve din dışı sözlü yapıtlarla 100'e yakın saz eseri öğrendi. Fahred-din ve Celâleddin dedelerden ise Türk musikisinin ses sistemiyle ilgili kuramsal bilgiler edindi. Müzikolojiye ilgi duymasında bu iki Mevlevî şeyhinin büyük etkisi oldu; dinsel yapıtlar dağarcığını gene onların

yardımla zenginleştirdi. Böylece, çok geniş bir repertuarı doğrudan doğruya dönemin ustalarından dinleyerek öğrenmiş oldu. Ayrıca bir süre Edgar Manas'tan Batı müziği dersleri de aldı.

1932'de, klasik yapıtların notalarını yayımlamakla görevli olan İstanbul Belediye Konservatuarı Türk Musikisi Eserlerini Tasnif ve Tetkik Heyeti'ne atandı. Onun katılmasıyla, kurulun çalışmaları kısa sürede büyük hız kazandı. Ölümüne değin Rauf Yekta, Ahmed Irsoy, Ali Rifat Çağatay'la birlikte, 1947'ye değin de tek başına çalışarak, dinsel ve din dışı pek çok yapıtın notasını yayımladı. Kuramsal çalışmaları da aynı yılların ürünüdür.

► Ezgi, Türk musikisinin ses sistemini, klasik yapıtların yapısını birçok yönleriyle incelemiştir. Rauf Yekta ve Sadettin Arel'le birlikte, geleneksel Türk musikisinin ses sistemini çağdaş ölçülere dayanarak açıklamaya çalışmış üç kuramcından biridir. Üzerinde yıllarca çalışarak notaya aldığı yapıtları unutulmaktan kurtardığı gibi, işaretli Hamparsum notasıyla yazılmış olanları Batı notasına çevirerek gün ışığına çıkarmıştır.

Ezgi, bir sekizinci oktavda neden 25 ses ile 24 eşit olmayan aralık bulunduğunu bilimsel bir temele dayandırmaya çalışmış, Arel'le birlikte, bugün kullanılan nota yazısının oturduğu sistemi belirlemiştir. Bu nedenle, "Arel-Ezgi Sistemi" diye de anılan bu notalama yöntemi Ebced, Hamparsum ve Batı notasının yazımında varolan birçok aksaklık ve hatayı gidererek, gerek yapıtların yazılışında, gerekse musiki öğretiminde bir birliğe varılmasını sağlamıştır.

Ezgi'ye göre, makam, geçmişte sanıldığı gibi ayrı dizilerden değil, Batı müziğinde "dörtlü", "beşli" denilen ses kümelerinden oluşur. *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi* adlı kitabında makamları, usülleri tanımlayıp sınıflandırmıştır. Ayrıca, bestecilerin kısa biyografileri ile, çeşitli formlarda 650 dolayında yapıtın notasını vermiş, bazılarının değerine ilişkin görüşlerini belirtmiş, bazılarının da yapısı üstüne teknik çözümlemelere girmiştir. 13. yy'dan bu yana elde edilebilen, Farsça, Arapça, Türkçe hemen hemen bütün temel kaynakları karşılaştırmalı olarak inceleyen Ezgi, bu kitabı toplam yetmiş yıllık bir emeğin ürünü olarak kaleme almıştır. Yapıt, Türk musikisinin de önemli birkaç temel kaynaktan biridir.

► Ezgi, notasilik yüzünden yapıtların farklı biçimde okunduğunu daha gençlik yıllarında görerek, bunların asıllarını bulmak, bozulmuş olanları onarmak isteğine kapılmıştı. Bunu zamanla bir amaç haline getirdi. Binlerce yapıtı okuyup çalmış, hatırlayabilenlere okutmuş, yapıları üstünde çalışmış, her birinin farklı örneklerini karşılaştırarak pek çoğunu asıl kimliğine kavuşturmuştur. Usulü bilinmeyenlerin usüllerini keşfetmiş, usul ölçülerinin notaya yazılmasında "mertebe" (metronom) değişikliklerine dayanılması gerektiğini ortaya koymuştur. Bestecilerin ve dönemlerin üsluplarını araştırmış, kaynak kıtlığına karşın, kişisel birikimiyle, kendisine eksik ulaşan yapıtların bile aslına en uygun biçimlerini saptamaya çalışmıştır. Unutulmaktan kurtardığı, sayısı büyük bir toplama ulaşan yapıtların başında, Osman Dede'nin *Mirâçîye'si* ile İtrî'nin *Nâat'ı* gelir.

Bir besteci olarak klasik üsluba bağlıdır. Dede Efendi'nin seçkin öğrencilerinden, klasik üslubun son

temsilcisi Zekâi Efendi'nin öğrencisi olduğu için, bu üslubun özelliklerini derinlemesine öğrenme olanağı bulmuştur. Klasik üslubun kaybolduğu bir dönemde eski zevki arayan bir besteci olması yönünden "gecikmiş bir klasik" sayılır. 700'ü aşkın yapıt bestelemiş, ancak 165'ini yayımlanmaya değer görmüştür. Şarkılarının bir bölümü *Lâle Devri* opereti için bestelenmiştir. "Baktıkça hüsnü ânına hayran olur âşıkların" diye başlayan Hicaz Beste, "Birlikte bir akşam yine mey nüş edelim gel" diye başlayan Kürdilihicazkâr Şarkı ve ayrıca Gerdaniye Peşrevi ile Saz Semaisi en tanınmış yapıtlarındandır. İki makam düzenlemiş, kürdî makamının hüseyinî-aşiran perdesine göçürül-müş biçimine "aşkefza", buselik'in gene aynı perdeye göçürülmesine de "ruhnüvaz" adını vermiştir.

Tavir ve üslubuyla beğenilen başarılı bir okuyucu ve iyi bir tamburiydi; aynı derecede olınamakla birlikte, keman ile sinekemanı da çalmıştır. Birkaç perdenin tek mızrap vuruşuyla çalındığı, ağır tempolu geleneksel tambur tavrının son temsilcisidir. Ezgi'nin tambur hocası Abdülhalim Efendi, Oskıyam'ın öğrencisiydi. O da bu tavrın en büyük ustalarından İzak'ın öğrencisi olduğu için, Ezgi yüzyılın başlarında yok olmaya yüz tutan geleneksel tavrı benimsemiş ve bunu Mesut Cemil'e öğreterek, zamanımıza ulaşmasını sağlamıştır.

Bir geleneksel tambur metodu yazmış, solfej metodunu ise tamamlayamamıştır. Tamburî Ali Efendi, Hacı Arif Bey, Şevki Bey külliyyatları da yarım kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Kuramsal çalışma, nota yayını: *Nazarî ve Amelî Türk Musikisi*, 5 cilt, 1933-1953; *Bekâşî Nefesleri*, 1933; *İlâhiler* (Rauf Yekta, Ahmed Irsoy, Ali Rifat Çağatay ile), 1933; *Mevlevî Ayınları* (Rauf Yekta, Ahmed Irsoy, Ali Rifat Çağatay ile), 13 cilt, 1934-1939; *Hafız Mehmed Zekâi Dede Efendi Külliyyatı* (Ahmed Irsoy ile), 3 cilt, 1940-1941; *Hafız Mehmed Zekâi Dede Efendi Külliyyatı Zeyli ve Hicazbuselik, Sabâbuselik, Acembuselik, Sultanîrâk Fasılları, Evc Beste*, 1943; *Evcbuselik, Mahurbuselik, Muhayyerbuselik, Nevabuselik, Buselik, Hisarbuselik Fasılları* (Ahmed Irsoy ile), 1943; *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcid, Nâat, Salât, Dırak*, 1945; *Tamburî Mustafa Çavuş'un 36 Şarkısı*, 1948; "Musiki Eserlerinde Bir Usulden Diğerine ve Mertebesine Yapılan Geçkilerde Hareket ve Tebeddül", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, (2), 1956. **Beste:** Peşrev, saz semaisi, durak, beste, ağır semai, yürük semai, şarkı, oyun havası, marş, taksim formlarında 165 eser.

• **KAYNAKLAR:** L.K. Akıncı, "Dr.Suphi Ezgi", *Musiki Mecmuası*, (171), (172), 1962; M.C. Atasoy, "Büyük Türk Musikisi Bilgini" *Hayat Tarih Mecmuası*, (3), 1967; F. Kızıltuğ, "Dr. Suphi Ezgi", *Musiki Mecmuası*, (194), 1964; Bedi Mensi (H.S.Arel), "Tanınmamış Bir Musiki Ustadı", *Musiki Mecmuası*, (211), 1965; M. Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, 1970; İ.B. Süreksan, "Dr. Suphi Ezgi", *Musiki Mecmuası*, (206), 1965; H. Yenigün, "Suphi Ezgi ve Nedim'in Şiirleri" *Musiki Mecmuası*, (206), 1965.

• **BAKINIZ:** S.AREL.

EZGİ, Muhlis Sabahattin

Bak. MUHLİS SABAHAHTİN

EZOP

Bak. AİSOPPOS

► *Türk musikisine katkıları*

► *Notalama çalışmaları*

F

FABBRI, Diego
(1911)

İtalyan gazeteci, senaryo ve oyun yazarı. Yeni ve daha liberal bir Hristiyan Katolik dünya görüşü doğrultusunda yapıtlar vermiştir.

2 Haziran 1911'de İtalya'da Forlì'de doğdu. Tiyatroya ilgisi sekiz yaşındayken başladı. Forlì Hapishanesi'ndeki mahkûmlar için hazırlanan amatör bir oyunda rol aldı. On yedi yaşındayken yazdığı ilk oyunu *I fiori del dolore* ("Acı Çiçekleri") birçok taşra tiyatrosunda sahnelendi. Liseden sonra Bologna Üniversitesi'nde hukuk okudu. 1936'da mezun olduktan sonra yazdığı *Il nodo* ("Düğüm") adlı kötümser oyunu tartışmalara yol açtı ve faşist hükümet tarafından yasaklandı. Fabbri kısa süre sonra bir Katolik yayıncıyla çalışmaya başladı ve Roma'ya yerleşti. 1940'ta Katolik Film Merkezi genel sekreteri oldu ve sonraki on yılını, sinema ve tiyatrodaki daha serbest bir Katolik anlayış oluşturmaya verdi. İtalya II. Dünya Savaşı'na girince, anti-faşist eylemleriyle Hristiyan Demokrat Parti'nin yanında yer aldı. Savaşın sonuna doğru verdiği konferanslar birçok tartışmaya konu oldu. Bu konuşmalarda, özellikle, Marxistler'le Hristiyanlar arasındaki bir yakınlaşmanın olasılığını işledi. 1941'de *Orbite* ("Yörünge") adlı oyununu yazdı. İki yıl süreyle biri radyoda olmak üzere üç oyunun yapımcılığını üstlendi. 1945'te dinsel temaları işleyen film senaryoları yazmaya başladı ve bundan sonra daha çok sinemayla ilgilendi.

Yapıtlarında Hristiyan bir dünyada yaşayan bireyin ikilemlerini ortaya koyar ve bu çelişkili yapıdan "Hristiyan trajedisi" olarak söz eder. Bu durum için önerdiği geçerli çözümler oyunlarında hep acılı süreçler olarak anlatılsa da, Fabbri böylesine bir yapının içinde olmanın, maddeci bir dünya görüşüne ve yaşam biçimine tercih edilebileceğini vurgular.

- **YAPITLAR** (başlıca): *I fiori del dolore*, 1928, ("Acı Çiçekleri"); *Ritorno*, 1933, ("Dönüş"); *Il nodo*, 1936, ("Düğüm"); *Miraggi*, 1937, ("Hayaller"); *Orbite*, 1941, ("Yörünge"); *Inquisizione*, 1950; *La Bugiarda*, 1956, ("Yalancı"); *Ritratto d'ignoto*, 1962, ("Bilinmeyen Birinin Portresi").

FABRI, Zoltan
(1917)

Macar film yönetmeni. Macar sinemasının uluslararası düzeydeki en yetkin temsilcilerinden biridir.

Budapeşte'te doğdu. Budapeşte Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim ve tiyatro dekorasyonu eğitimi gördükten sonra Dramatik ve Sinematografik Sanatlar Akademisi'ne girerek Tiyatro Bölümü'nden mezun oldu. Bir süre Ulusal Tiyatro'da oyuncu, tasarımcı ve sahne amiri olarak çalıştı. II. Dünya Savaşı yıllarında uzun süre Almanlar'ın elinde tutuklu kaldı. Savaştan sonra ermesiyle birlikte sinemada çalışmaya başladı. Hunnia Stüdyoları'nın sanat yönetmenliğini üstlendi. Pek çok filmin çevre düzenlemesini gerçekleştirdi.

İlk filmini 1952'de çevirdi ve kısa sürede yeni Macar sinemasının en önde gelen temsilcilerinden biri oldu. Macar yakın tarihini, savaş sonrasının şematik anlatım kalıplarını kıran cesur bir yaklaşımla ele alarak Macar sineması içinde öncü bir konuma sahip oldu. İlk uluslararası başarısını 1955'te çevirdiği *Körhinta* (Atlıkarınca) ile elde etti. Sonraki yıllarda pek çok yapıtı uluslararası şenliklerde ödüllendirildi. *Atlıkarınca*'da Macar toplumundaki değişimi, kuşaklar arasındaki kopukluğu lirik bir üslup içinde aktaran Fabri, 1956'da çevirdiği *Hannibal Tanar Ur*'da (Profesör Anibal) Macar toplumunun güncel sorunlarını yergici bir anlatımla sergiledi. Sonraki yıllarda savaş dönemini anlatan ve Macar köylüsünün yaşamını yalın bir gerçekçilikle sergileyen yapıtlarında da aynı başarıyı sürdürdü. Bu arada sinemaya çok sayıda edebiyat uyarlaması yaptı. 1969'da *A Pál Utcai Fiúk* (Pal Sokağı Çocukları), 1979'da da *Magyarok* (Macarlar) ile yabancı film dalında Oscar'a aday gösterildi.

Filmlerinin bazılarının senaryolarının yazımına katılan, bazı filmlerinde ise çevre düzenlemesini de üstlenen Fabri, son yıllarda klasik bir anlatım çizgisine bağlı yapıtlar vermektedir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *A Vihar*, 1952, ("Fırtına"); *Körhinta*, 1955, (Atlıkarınca); *Hannibal Tanar Ur*, 1956, (Profesör Anibal); *Két Felidő A Pokolban*, 1961, (Cehennemde İki Haftaym); *Nappali Sötétég*, 1963, ("Güpegündüz Karanlık"); *Husz Óra*, 1964, (Yirmi Saat); *A Pál Utcai Fiúk*, 1968, (Pal Sokağı Çocukları); *Isten Hozta, Örnagy Ur*, 1969, (Tot Ailesi); *Hangyaboly*, 1971, ("Karınca Yuvası"); *Plusz-Minus Egy Nap*, 1972, (Bir Gün Eksik ya da Fazla); *141 Perc A Befejezettlen Mondatbol*, 1974, (Bitmemiş Cümleden 141 Dakika); *Az Ódedik Pecset*, 1976, ("Beşinci Mühür"); *Magyarok*, 1978, (Macarlar); *Fabian Balint Talal Ozasa Istennel*, 1980, ("Balint Fabian'ın Tanrıyla Buluşması"); *Requiem*, 1982, ("Ağıt"); *Gyertek El A Nevnaporma*, 1983.

- **KAYNAKLAR**: I.Nemeskürty, *Word and Image-a History of the Hungarian Cinema*, 1965; G.Petrie, *History Must Answer to Man*, 1978; *Hungarian Film Directors* 1983.

- **BAKINIZ**: JANCSON, SZABO.

FABRICIUS AB AQUAPENDENTE, Hieronymus (1537-1619)

İtalyan hekim, cerrah, anatomi ve fizyoloji bilgini. Embriyolojinin kurucularındandır.

20 Mayıs 1537'de Orvieto yakınındaki Acquapendente'de doğdu, 21 Mayıs 1619'da Padova yakınındaki Bugazzi'de öldü. Girolamo Fabrici olan İtalyanca adını, çağının geleneğine uyarak Latince'ye çeviren Acquapendente'li Fabricius, 1550 dolaylarında Padova'ya gitti. Bir süre Yunanca, Latince, mantık ve felsefe okuduktan sonra tıp öğrenimine başladı ve tanınmış anatomi bilgini Falloppio'nun öğrencisi oldu. 1559'da diplomasını alınca serbest hekim olarak çalışmaya başlayan Fabricius'un hastaları arasında, Galilei, I.Ferdinand'ın oğlu Carlo de Medici gibi ünlü kişiler bulunuyordu. 1565'te, Padova Üniversitesi'nde Falloppio'nun ölümüyle boşalan anatomi ve cerrahi bölümü başkanlığına atandı; 1600'de bölüm başkanlığı ömür boyu kendisine verildiye de, 1609'da anatomi ile cerrahi öğretiminin ayrılması üzerine anatomi bölümünün başkanlığını seçti ve 1613'te, yaklaşık 50 yıl başkanlığını yaptığı anatomi bölümünden emekliye ayrıldı.

Fabricius'un en değerli çalışmaları anatomi ve embriyoloji alanındadır. Anatomiye ilişkin yapıtlarının en önemlisi olan ve 1603'te yayımlanan *De venarum ostiolis*'te ("Toplardamar Kapakçıkları"), toplardamarlardaki kapakçıkları ayrıntılı bir biçimde tanımlayarak resimlemiş, ancak kanın toplardamarlardan kılcal damarlara geri dönmesini engelleyerek özellikle bacaklardaki kan basıncını düzenleyen bu kapakçıkların gerçek işlevini belirleyememiştir. Gene de Fabricius'un bu çalışması, öğrencisi olan Harvey'in kan dolaşımını açıklarken yararlandığı temel yapıt olma niteliğiyle önem taşır.

Fabricius'un insan ve hayvandaki dölüt gelişimini incelediği ve ilk kez etene (plasenta) tanımladığı *De formato foetu* ("Dölüt Oluşumu Üzerine") ve *De formatione ovi et pulli* ("Yumurta ve Cıvcivin Oluşumu Üzerine") adlı yapıtları, karşılaştırmalı embriyoloji alanını açan öncü çalışmalardır. Bu kitaplardan ilkinde, insanda ve hayvandaki dölüt evresinin son aşamalarını karşılaştırmalı bir biçimde inceleyen Fabricius, ikinci yapıtında da yumurtanın oluşumunu, dölyatağının işlevini, cıvcivin gelişimini anlatmıştır. Değişik etene tiplerini sınıflandırdığı bu çalışmasında, dölütün gelişmesi için gerekli besinlerin ve hayat veren ruhun göbek damarlarından geçtiğini öne sürmüştür. Kalbi ilk oluşan organ olarak kabul eden ve tüm üreme malzemesinin dışıdan geldiğini ileri süren Aristoteles'e karşı, erkek tohumunun (sperma) üremenin hem malzemesi hem de nedeni olduğu yolundaki Galenos savını benimseyen Fabricius, ilk oluşan organın akciğerler değil kan olduğunu ileri sürerek Galenos'tan ayrılmıştır.

Cerrahiye ilgili kitaplarında tümör, ülser, kırık ve çıkıkların, ayrıca gırtlak anatomisi, göz merceği, solunum mekanizması ve kas hareketlerinin tanımını

yapan Fabricius, *Operationes chirurgicae* ("Cerrahi İşlemler") adlı kitabında da çeşitli cerrahi aletlerine ve tekniklerine ilişkin tartışmalara yer vermiştir.

Fabricius, güçlü dinsel etkilerle bilimsel araştırmanın içiçe geçtiği Rönesans Dönemi'nin genel özelliklerini yansıtmakla birlikte, anatomi, embriyoloji ve cerrahi alanındaki bilimsel açılımların öncülerinden biri olarak tıp tarihinin önemli kişilerindendir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Tabulae anatomicae*, 1600, ("Anatomi Tabloları"); *De venarum ostiolis*, 1603, "Toplardamar Kapakçıkları"; *De formato foetu*, 1604, ("Dölüt Oluşumu Üzerine"); *Operationes chirurgicae*, 1619, ("Cerrahi İşlemler"); *De formatione ovi et pulli*, 1621, ("Yumurta ve Cıvcivin Oluşumu Üzerine"); *Opera omnia anatomica et physiologica*, 1625, (ö.s.), ("Toplu Anatomi ve Fizyoloji Yapıtları").

• **KAYNAKLAR**: H.B. Adelman, *The Embryological Treatises of Hieronymus Fabricius*, 1942; K.J. Franklin, *De venarum ostiolis 1603 of Hieronymus Fabricius*, 1933.

• **BAKINIZ**: ARANZI, BAER, COLOMBO, EUSTACCHI, FALLOPIO, GALENOS, HARVEY, VESALIUS.

FABRY, Charles (1867-1945)

Fransız, fizikçi. Optik deneyleri ve geliştirdiği girişimölçeriyle tanınmıştır.

11 Haziran 1867'de Marsilya'da doğdu, 11 Aralık 1945'te Paris'te öldü. 1885'te Ecole Polytechnique'te lisans eğitimini, 1892'de Paris Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamlayarak, iki yıl süreyle liselerde öğretmenlik yaptı. 1894-1920 arası Marsilya Bilimler Fakültesi'nde çalışan Fabry, 1921'de Paris'e yerleşerek Sorbonne'a profesör, Optik Enstitüsü'ne de yönetici olarak atandı.

Fabry doktora tezinden başlayarak ışığın girişim etkilerinin ölçülmesiyle ilgilendi. Girişim, birbirleri üstüne binen aynı frekans ve genlikteki iki ışık dalgasının, fazlarının aynı olduğu noktalarda daha parlak, zıt olduğu noktalarda da daha sönük görünmesidir. Fabry, 1896'da Alfred Pérot (1863-1925) ile birlikte, birbirine paralel olarak yerleştirilmiş, gelen ışığın bir kısmını geçirip bir kısmını yansıtan yarısaydam iki düzlemsel aynadan oluşan bir girişimölçer (interferometre) geliştirdi. Fabry-Pérot girişimölçerinde gelen tek renkli (aynı dalga boyunda) ışık ışınları bu aynalar aracılığıyla değişik fazlarda birbirlerinin üstüne düşürülüyor, böylece son derece keskin hatlarla birbirlerinden ayrılmış, parlak ve karanlık çizgilerden oluşan bir girişim deseni elde edilebiliyordu. 1881'de ABD'li fizikçi Michelson'un geliştirdiği girişimölçere göre daha duyarlı olan bu araç, ışığın niteliği konusundaki çeşitli optik deneylere olduğu gibi, çok küçük yer ya da biçim değişikliklerinin ölçümüne de olanak tanıyordu.

1906'dan başlayarak araştırmalarını Henri Buisson (1873-1944) ile sürdüren Fabry, girişim yöntemlerini spektroskopiyle birleştirerek, o zamana değin yıldızlarda gözlenebilen Doppler olayını ilk kez

laboratuvarında gerçekleştirdi, yıldızların tayfını ve gece gökyüzünün parlaklığını ölçtü. 1913'te de uzaydan gelen morötesi ışınının atmosferin ozon tabakasına soğurulduğunu buldu.

Geliştirdiği yöntemlerle atom ve moleküllerin yapıları konusunda temel deneylere de olanak sağlayan Fabry, yayınları ve halka açık konferanslarıyla bilimi popülerleştirme çabalarıyla da tanınmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Les applications des interférences lumineuses*, 1923, ("Optik Girişim Uygulamaları"); *Physique et Astrophysique*, 1935, ("Fizik ve Astrofizik").
- BAKINIZ: DOPPLER, FIZEAU, FRESNEL, MICHELSON.

FADEYEV, Aleksandr Aleksandroviç (1901-1956)

SSCB'li romancı. Romancılığının yanı sıra Sovyet Yazarlar Birliği genel sekreterliğiyle de ülkesinin edebiyatı üzerinde etkili olmuştur.

24 Aralık 1901'de Kalinin yakınlarındaki Kimry'de doğdu, 13 Mayıs 1956'da Moskova'da öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu, gençliği Urallar'da ve Doğu Sibirya'da geçti. 1918'de Rus Komünist Partisi'ne üye oldu, Sibirya'da Japonlar'a ve Beyaz Ordu'ya karşı savaştı. Bu savaşın deneyimlerine dayanarak yazdığı *Razgrom* ("Bozgun") adlı romanıyla ün kazandı.

Üslup ve tipleştirme açılarından Tolstoy'un etkilerini taşıyan *Razgrom*, bir yandan Japonlar, bir yandan da Beyaz Ordu tarafından kuşatılan 19 genç Sovyet askerinin direnişini ve bu direnişin ruhsal etkilerini konu alıyordu. Bozgun duygusuna kapılmış birliğini yeniden toparlamayı başaran Komünist Partisi üyesi genç komutanın kişiliği ve davranışları daha sonra yazılan birçok toplumcu gerçekçi romana model oldu. 1945'te yayımladığı *Molodaya Gvardiya* ("Genç Muhafızlar Alayı") adlı romanı ise Alman işgal bölgesindeki bir grup genç komünistin direnişini anlatıyordu.

1920'lerde, tüm sosyalizm dışı uygarlıkların kültürünün yeni proleter kültürüne zararlı olduğunu ileri süren RAPP'ın (Rus Proleter Yazarları Birliği) etkin üyelerinden biri olan Fadeyev, 1932'de bu örgütün dağılmasından sonra, yeni kurulan Sovyet Yazarlar Birliği'ne katıldı ve 1946'da genel sekreter oldu. 1956'da toplanan XX. Kongre'de ağır eleştirilere uğradı ve bunalımlı bir anında yaşamına son verdi.

- YAPITLAR (başlıca): *Razgrom*, 1929, ("Bozgun"); *Posledniy iz Udege*, 1929-1936, ("Udege'lerin Sonu"); *Molodaya Gvardiya*, 1945, ("Genç Muhafızlar Alayı").

FAGUET, Emile (1847-1916)

Fransız edebiyat tarihçisi ve eleştirmen. Fransız edebiyatı üzerine yaptığı kapsamlı incelemelerle tanınır.

17 Aralık 1847'de La Roche-sur-Yon'da doğdu, 6 Haziran 1916'da Paris'te öldü. Öğrenimini École Normale Supérieure'de yaptı. 1883'te, 16.yy'da Fransız tragedyası konusunda hazırladığı tezle edebiyat doktoru oldu. 1890-1897 arasında Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız edebiyatı ve iyi konuşma dersleri verdi. Fransa'nın önde gelen edebiyat dergilerinde denemeleri yayımlandı. 1900'de Fransız Akademisi'ne üye seçildi.

Ferdinand Brunetiere (1849-1906) ve Gustave Lanson (1857-1934) ile birlikte 19.yy sonu ve 20.yy başı Fransız akademik edebiyat eleştirisinin başlıca temsilcilerindendir. Kırk kadar kitabı ve dergilerde yayımlanan çok sayıdaki yazısıyla bilgili bir edebiyat tarihçisi ve usta bir incelemeci olarak tanınmıştır. 16.-19.yy arasındaki dönemi kapsayan *Études littéraires* ("Edebiyat İncelemeleri") adlı dört ciltlik edebiyat tarihi en önemli yapıtlarındandır. Yalın ve nükteli bir üslubu vardır. Dönemleri ve yazarları, estetik değerlerden çok, savunulan düşünceleri önemseyen, ahlakçı bir bakış açısıyla ele alır. Kendi ölçütlerine uymayan yazarları sert bir dille yargılar. Platon, Rousseau, Voltaire, Nietzsche, Corneille ve Flaubert gibi yazarlar üzerine yaptığı incelemelerinin yanı sıra, döneminin siyasal, toplumsal ve ahlaksal sorunlarını tartışan kitapları da vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *La tragédie française du seizième siècle*, 1883, ("On Altıncı Yüzyıl Fransız Tragedyası"); *Les grands maîtres du dix-septième siècle*, 1885, ("On Yedinci Yüzyılın Büyük Ustaları"); *Dix neuvième siècle, études littéraires*, 1887, ("On Dokuzuncu Yüzyıl, Edebiyat İncelemeleri"); *Dix-huitième siècle, études littéraires*, 1890, ("On Sekizinci Yüzyıl, Edebiyat İncelemeleri"); *Politiques et moralistes du dix-neuvième siècle*, 3 cilt, 1891-1900, ("On Dokuzuncu Yüzyılın Siyaset Adamları ve Ahlakçıları"); *Seizième siècle, études littéraires*, 1894, ("On Altıncı Yüzyıl, Edebiyat İncelemeleri"); *Questions politiques*, 1899, ("Siyasal Sorunlar"); *Histoire de la littérature française, 1900-1901*, ("Fransız Edebiyatı Tarihi"); *La politique comparée de Voltaire, Rousseau et Montesquieu*, 1902, ("Voltaire, Rousseau ve Montesquieu'nün Karşılaştırmalı Politikası"); *L'Anticléricalisme*, 1906, ("Kilise Egemenliğine Karşı"); *Le socialisme*, 1907, ("Sosyalizm"); *Le pacifisme*, 1908, ("Barışçılık"); *Le féminisme*, 1901, ("Feminizm"); *L'art de lire*, 1912, ("Okuma Sanatı").

FAHLSTRÖM, Öyvind (1928)

İsveçli ressam ve şair. Edebiyattaki somut şiir akımı paralelinde bir anlayışla resimler yapmıştır.

Brezilya'nın São Paulo kentinde doğdu. 1939'da İsveç'e giderek 1961'e değin orada yaşadı. Sonra ABD'ye geçerek New York'a yerleşti.

Şiirle ve tiyatroyla ilgilenen Fahlström, özellikle somut şiiri benimsemiş, 1953'te bu tür şiiri savunan bir bildirge yayımlamıştır. Sözcükleri alışılmış anlamları dışında bir araya getirerek bir örgü oluşturan somut şiir anlayışı, resimlerdeki üslubu da etkilemiştir. *Opera* adını taşıyan 11 metrelik şerit biçimindeki yapıtı tek bir anlama dayandırılmayacak kadar çok sayıda işaretten oluşmuştur. 1955'te sergilediği resimleri de birbirinden belli belirsiz ayırt edilen biçimleri dizi halinde yineleyen soyut resim örnekleridir. *Ade-Ledic-Nander II* adlı dev boyutlu tablosunu kendisi, somut şiirin resimdeki karşılığı olarak nitelmiştir.

Fahlström, 1950'lerden sonra yapıtlarında karikatür dizilerini kullanmış, bunları parçalayıp yeniden bir araya getirerek bilinçli bir saçmalık elde etmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmalarını, resim, oyun ve kukla gösterisinin çakıştığı bir anlatım biçimi olarak betimlemiştir. ABD'ye yerleştikten sonra toplumsal ve politik konularla ilgilenmiş, 1966'da ütopyacı, politikadan arındırılmış, şiddetin olmadığı ve bireysel haza dayanan bir yaşama biçimi öneren *Take Care of the World* ("Dünyaya İyi Bakın") başlıklı bir bildirge yayımlamıştır. Bu yıllarda Vietnam Savaşı, Dünya Bankası gibi konuları ele alan resimler de yapmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Opera*; *Ade-Ledic-Nander II*, *Oturum*, 1962; *Planetaryum*, 1963; *Soğuk Savaş* 1963-1965.

FAHREDDİN ACEMİ (? - 1460)

Osmanlı şeyhülislamı. Hurufiler'in yakılmasına fetva vermiştir.

Molla Fahreddin Acemi İran'da doğdu. Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. Edirne'de öldü. Öğrenimini İran'da Seyyid Şerif Gürcani'den gördü. Daha sonra Bursa'ya geldi. Şeyhülislam Molla Fenari'nin oğlu Mehmed Şah'ın hizmetine girdi. Bir süre Bursa Sultan Medresesi'nde muid (öğrenci gözeticisi) oldu. Kentin çeşitli medreselerinde müderris olarak görev aldı. 1431'de II.Murad döneminde Edirne'de şeyhülislam oldu. Padişahın günlük ödeneğini artırmak istemesine karşı çıktı. Yaşamının sonuna kadar bu görevde kaldı.

II.Mehmed'in en parlak dönemine erişti. Kimi kaynaklara göre padişahın Hurufilik'e eğilimi vardı.

Bu nedenle, Hurufi olan Fazlı Tebrizi'yi ve Hurufiler'i sarayına almıştı. Bu tutumu sadrazam Mahmud Paşa'nın hoşuna gitmeyip durumu Fahreddin Acemi'ye ilettili. Sadrazam II.Mehmed'in Hurufilik'e karşı duyduğu ilgiyi önlemek, anlattıklarını şeyhülislamla kanıtlamak için Fazlı Tebrizi ile adamlarını evine çağırdı. Fahreddin Acemi evde saklanarak konuşmaları dinledikten sonra ortaya çıkmış, kendisini gören Hurufiler de kaçmak zorunda kalmıştı. Yakalanan Hurufiler'in halk önünde soruşturmasını yapıp, düşüncelerini çürüttükten sonra yakılmaları için fetva verdi.

FAHREDDİN BEHRAMŞAH (? - 1225)

Türk beyi. Mengüçukoğulları Beyliği'nin Kemah-Erzincan koluna en parlak dönemini yaşatmıştır.

Doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Erzincan'da öldü. Mengüçukoğulları Divriği ve Kemah-Erzincan kolu olarak ikiye ayrıldıktan sonra Kemah-Erzincan kolunun yönetimini üstlenen I.Alaeddin Davud'un oğludur. 1162'de babasının Danişmendli Beyi Yağıbasan tarafından öldürülmesi üzerine beyliğin başına geçti. Yaklaşık altmış üç yıl sürecek olan yönetimi süresince çevredeki devletlerle savaşmak yerine akrabalık ilişkilerini geliştirerek varlığını koruma politikası güttü. İlk iş olarak yönetim merkezini askeri amaçlara daha uygun olan Kemah'tan, önemli yolların geçtiği geniş bir ovada yer alan Erzincan'a taşıdı. Kısa sürede burayı bir ticaret ve kültür merkezi durumuna getirdi.

Anadolu Selçuklu hükümdarı II. Kılıç Arslan'ın kızı İsmet Hatun'la evlendi. Sağlığında ülkesini oğulları arasında paylaşmak isteyen II. Kılıç Arslan ile oğlu Kutbeddin Melikşah arasında çıkan anlaşmazlıkta uzlaştırıcı rol oynadı. Anadolu Selçukluları'yla iyi ilişkilerini sürdüren Fahreddin Behramşah 1201'de Erzurum'daki Saltuklular üzerine bir sefer düzenleyip bu beyliği ortadan kaldıran II.Rükneddin Süleymanşah'a da bağlılığını yineleyerek Mengüçükler'in varlığını korudu. Bu seferin ardından Erzurum'un yönetimine geçen II. Süleymanşah'ın kardeşi Muğiseddin Tuğrulşah'a kızını vererek kendisi için bir tehlike oluşturmamasını önledi.

1202'de II. Rükneddin Süleymanşah'ın Gürcistan seferine katıldı. Ancak Selçuklu ordusunun bozguna uğraması üzerine Gürcüler'e tutsak düştü ve yüklüce bir fidye karşılığında serbest bırakıldı. 1216'da kızı Selçuk Hatun'u büyük bir törenle Selçuklu hükümdarı İzzeddin Keykavus'la evlendirdi. Böylece Anadolu Selçuklu Devleti ile akrabalık bağlarını güçlendirdi.

1225'te yönetimi oğlu II. Alaeddin Davutşah'a bırakarak ölen Fahreddin Behramşah'ın Erzincan Aşağı Ula köyündeki Behramşah Türbesi adıyla anılan kümbete gömüldüğü sanılmaktadır.

Sanatçıları ve bilginleri koruyup onlara maddi

olanaklar sunmuştur. Genceli Nizami *Mahzen-i Esrar* yapıtını Fahreddin Behramşah'a ithaf etmiştir.

- **BAKINIZ:** KEYKAVUS I, KILIÇ ARSLAN II, MENGÜÇÜK GAZİ, G.NİZAMİ, SÜLEYMANŞAH II.

FAHREDDİN DEDE

Bak. HÜSEYİN FAHREDDİN DEDE

FAHREDDİN b. KORKMAS (1572-1635)

Lübnan emiri. Lübnan'da özerk bir yönetim oluşturmak için mücadele etmiştir.

Maanoğlu Fahreddin adıyla da tanınır. 1572'de doğdu, 1635'te İstanbul'da öldü. Dürzi asıllı Maanoğlu ailesinden ilk Lübnan emiri I.Fahreddin'in torunu ve Korkmas'ın oğludur. 1586'da babasının ölümü üzerine Osmanlı yönetimi tarafından II.Fahreddin adıyla Lübnan emiri olarak atandı. Yaşı küçük olduğundan bir süre yönetimi annesi Set Neseb (Sit Nesibe) üstlendi ve 1633'te ölene dek oğlu üzerinde etkin oldu.

O dönemde Avusturya ve İran savaşlarıyla uğraşan Osmanlılar'la sürtüşmeye girmeksizin, vergilerini zamanında ödeyerek iyi ilişkiler kuran II. Fahreddin bir yandan da bağımsız bir Lübnan devleti kurmanın çabası içindeydi. Bu amaçla Avrupalı hükümdarlarla ilişkiye geçip onlardan destek istedi. O dönemde Osmanlılar'a başkaldıran Halep valisi Canbulatoğlu Ali Paşa'yla işbirliğine gitti. Onun yardımıyla Kuzey Lübnan'ın denetimini ele geçirdi. Etki alanını Sayda, Beyrut, Safad, Banyas ve Aclun'a dek genişletti. Canbulatoğlu'nun 1606'daki Şam kuşatmasına ve 1607'de Osmanlı komutanı Kuyucu Murad Paşa ile Oruç Ovası'ndaki savaşına yardım etti. Ancak bozguna uğrayıp geri çekildi.

Bunların yanı sıra Floransa ile gizli askeri hükümleri de içeren bir ticaret antlaşması yapması üzerine Osmanlı yönetimi 1612'de Şam valisi Hafız Ahmed Paşa komutasındaki bir orduyu II. Fahreddin'in üzerine gönderdi. Bölgenin coğrafi konumu nedeniyle başlangıçta bir hayli zorlanan Osmanlı güçleri daha sonra 60 gemiden oluşan Osmanlı donanmasının desteğiyle bölgede denetimi ele geçirip II.Fahreddin'in güçlerini dağıttılar. Yerine büyük oğlu Ali'yi ve ona yardımcı olarak da kardeşi Yusuf'u bırakan II.Fahreddin 15 Eylül 1613'te bir Fransız gemisiyle Sayda'dan İtalya'ya kaçtı. Toscana dukası II.Cosimo tarafından törenle karşılandı. Daha sonra Avrupa'da bir yardım gücü oluşturmaya çalışan II.Fahreddin bir ara beş Floransa gemisiyle asker ve malzeme gönderdiyse de Osmanlı güçlerinin müdahalesiyle amacını gerçekleştirmedi. Bu sırada İran'la savaş durumunda olan Osmanlılar, 1618'de emirliğin Ali'de kalması koşuluyla Fahreddin'in Lübnan'a dönmesine izin verdiler. Bundan sonra resmen emir

olmayan ancak oğlu Ali'ye yardımcı olarak idari ve askeri işleri yöneten II.Fahreddin bağımsızlık mücadelesini sürdürdü. 1623'te Ancar'da Şam Valisi Han-nak Mustafa Paşa'yı tutsak edip Baalbek'e götürdüyse de Osmanlı yönetimi ile açıktan açığa bir çatışmaya girmek istemediğinden serbest bıraktı. 1627'de Trab-luşşam beyi Yusuf Paşa'yı yenip topraklarını yağma-ladı. Bu tavırları ve Avrupa devletleriyle ilişkilerini sürdürmesinden kuşkuya düşen IV.Murad Şam Valisi Küçük Ahmed Paşa'yı bu sorunu çözümlenmekle görevlendirdi. 1632'de Emir Ali, Safad'da Osmanlı güçleri karşısında yenilgiye uğrayarak öldü. II.Fah-reddin ise Yafa yakınlarındaki birkaç çarpışmanın ardından önce Sayda'ya sonra da Beyrut'a çekildi. Ama denizden de Osmanlı donanması tarafından kuşatılan kentte kalamayıp dağa çıktı. Kısa bir süre sonra Cazzin yakınlarında yakalanarak İstanbul'a götürüldü ve burada idam edildi.

FAHRENHEIT, Gabriel Daniel (1686-1736)

Alman, mucit. Kendi adı ile bilinen termometre düzenini geliştirmiştir.

24 Mayıs 1686'da Danzig'de (bugün Polonya'da Gdansk) doğdu. 16 Eylül 1736'da La Haye'de öldü. 1701'de anne ve babasının birdenbire ölümünden sonra cıvık olarak çalışmak üzere gönderildiği Am-sterdam'da bilimsel aletlerin yapımıyla ilgilendi. 1701'de bilgisini artırmak amacıyla Almanya'yı adım adım dolaşarak birçok bilim adamı ve bilimsel alet yapımcısıyla tanıştı. 1714 yılında yapmış olduğu termometrelerden biri *Acta eruditorum* dergisinde tanıtılan, 1717'de Amsterdam'a dönerek bilimsel alet yapımını sürdüren Fahrenheit, 1724'te Royal Socie-ty'ye üye seçildi, aynı yıl bu derneğin dergisinde çıkan beş kısa Latince makalesi dışında bilimsel yayın yapmadı.

Fahrenheit'in döneminde bilimsel araştırmaların gerektirdiği aletleri üretenler evrensel sabitleri belirle-me ve önemli değişkenlere ilişkin duyarlı ölçümler yapma konusundaki katkıları nedeniyle bilimsel çalış-maların öncüleri arasında yer alırlardı. Fahrenheit da bir alet yapımcısı olarak camın sıcaklıkta genişlemesi, alkol ve cıvanın sıcaklığa karşı duyarlılığı ve hava basıncının kaynama noktaları üzerindeki etkisini in-celemiş, kaynama noktasının basınçla değişimi ilkesi-ne dayanan bir barometre ve bir yoğunlukölçer de geliştirmişti. En önemli bilimsel katkısı ise kendi adı ile bilinen standart termometre düzenini bulmasıdır.

İlkel termometreler Fahrenheit'tan yüz yıl kadar önce geliştirilmiş ve termometre yapımındaki birçok problem de çözülmüş olmakla birlikte, 18.yy'ın başlarında değişik ülkelerdeki bilim adamlarının sı-caklık ölçümlerini karşılaştırmalarına olanak sağlayan standart bir sistem henüz gerçekleştirilmemişti. İlk kez 1701'de Roemer iki sabit noktaya dayanan bir düzen geliştirmiş, ancak buluşunu yayımlamamıştı. Fahrenheit 1708'de Roemer'i ziyaretinden sonra ken-di termometrelerini de bu iki sabit noktalı sisteme

göre düzenlemeye çalıştı. Ancak "kan sıcaklığına" ilişkin bir yanlış anlama nedeniyle Fahrenheit'in önerdiği ilk sistemde Roemer'inkinden farklı olarak "normal" (sağlıklı) bir insanın sıcaklığını 90°, suyun donma noktasını ise 30° olarak tanımladı. Ayrıca, Amontons'un cıva üstüne araştırmalarından yararlanarak termometrelerinde alkol yerine cıva kullanmaya başladı. 1717'de ise kullandığı sabit noktalar 32° ve 96° olarak değiştirildi. Fahrenheit bu sistemde suyun kaynama noktasını birkaç derecelik bir yanlışlıkla 212° olarak belirledi. Ölümünden sonra suyun donma noktası 32°'nin de yanı sıra suyun kaynama noktası 212° ikinci sabit nokta olarak alındığında, normal vücut sıcaklığı 96° yerine 98,6° olarak saptandı. Bu yeni biçimiyle Fahrenheit ısıölçüm sistemi Hollanda'da ve İngilizce konuşulan ülkelerde yaygın olarak kullanılmaya başlandı.

Fahrenheit termometre dahil bilimsel gözlemlerdeki duyarlılık düzeyini önemli ölçüde artıran aletleriyle denel fiziğinin 18.yy'da gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• **BAKINIZ:** AMONTONS, CELSIUS, ROEMER.

FAIRBANKS, Douglas (1883-1939)

ABD'li sinema oyuncusu. Sessiz sinema dönemi tarihsel serüven filmlerinin ünlü yıldızlarındandır.

23 Mayıs 1883'te Denver'de doğdu, Aralık 1939'da öldü. Asıl adı Julius Ullman'dır. On iki yaşında sahneye çıktı. Colorado Madencilik Okulu'na yazılana değin tiyatro çalışmalarını sürdürdü. Yüzyıl başında ailesiyle birlikte New York'a taşınınca orada da bir tiyatro grubuna katıldı. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1902'de Broadway'de sahneye çıktı. 1907'de bir sanayicinin kızı ile evlendi. İki yıl sonra doğan oğlu Douglas Fairbanks Jr. da sonradan ünlü bir sinema oyuncusu oldu.

Fairbanks Hollywood'da ilk filmini 1905'te yaptı. Bir yıl içinde izleyicinin beğenisini kazanmayı başardı ve kendi yapımevini kurdu. Burada kilit noktalara ailesinden kişileri geçirerek filmlerinin yapımına ilişkin tüm yetkiyi elinde tuttu. I.Dünya Savaşı sırasında Charlie Chaplin ve Mary Pickford'la birlikte katıldığı bir moral turnesinde "Amerika'nın sevgilisi" Pickford'a âşık oldu, karısından ayrılarak onunla evlendi.

Yüzünden hiç eksilmeyen gülümsemesi ile sessiz sinema döneminin güldürü ve serüven filmlerinin rakipsiz yıldızı olan Fairbanks'in, tiyatroculuktan gelmesi nedeniyle sesli sinemaya uyum sağlaması güç olmadı. 1936'da Pickford'dan ayrıldı ve sinemayı bıraktığını açıkladı. Ölümünün ardından özel bir Oscar Ödülü ile anıldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Lamb*, 1914, (Kuzu); *The Americano*, 1916; *Manhattan Madness*, 1916, (Mahhattan Çılgınları); *A Modern Musketeer*, 1916, (Modern Silahşör); *The Mark of Zoro*, 1921, (Zoro'nun İşareti); *The*

Three Musketeers, 1921, (Üç Silahşörler); *Robin Hood*, 1922; *The Thief of Baghdad*, 1924, (Bağdat Hırsızı); *The Black Pirate*, 1926, (Kara Korsan); *The Taming of the Shrew*, 1928, (Hırçın Kız); *The Iron Mask*, 1929, (Demir Maske); *Mr. Robinson Crusoe*, 1932; *The Private Life of Don Juan*, 1934, (Don Juan).

FAİK BEY [Hacı] (? - 1890/1891)

Türk, besteci. Özellikle şarkılarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. Üsküdarlı Neyzen Salim Bey'in (? - 1884/1885) kardeşidir. Aksaray Kız Sanayi Mektebi ve Haseki Hastanesi müdürlüklerinde bulundu. Müzikte Dellalzade İsmail Efendi'nin öğrencisiydi.

Besteciliği yanı sıra iyi bir neyzen ve hanende olarak da tanınan Hacı Faik Bey, Şehzade Vahideddin'e ve ünlü hanende Hacı Kırani Efendi'ye (1840-1909) müzik dersleri vermiş, birçok öğrenci yetiştirmiştir.

Yapıtlarının büyük çoğunluğu şarkı formundadır. Bunlarda Hacı Arif Bey'in üslup ve etkisi görülür. Kâr, beste, semai gibi din dışı, tevşih, ilahi, şugl gibi dinsel sözlü yapıtları ezgi yapısı bakımından yer yer şarkı üslubu özellikleri taşımaktadır. Mevlevi tarikatına bağlı olan Hacı Faik Bey, yegâh ve düğâh makamlarında iki Mevlevi ayini de bestelemiştir. Fâiku'l-Âsâr adlı güfte derlemesi dışında şiir yazmış, kimi yapıtlarında güfte olarak kendi şiirlerini kullanmıştır. Günümüzde 130 dolayında yapıtı bilinmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Beste: Yegâh, düğâh ayinler; tevşihler, ilahiler, şugller; düğâh kâr; gerdaniye, küçek, bestenigâr, nihavent, muhayyersümbüle, tahirbuselik takımlar; acem, hicaz, hüzzam, muhayyer aksak semailer; sabâ sengin, süznâk yürük semailer; şarkılar ("Jaleler saçsın nesim, gülzâra dönsün cüybâr", "Neyleyim biçare dil, encâmı kâr", "Aldı elden gülşeni bâd-ı hazan", "Âteş-i suzân-ı firkat, yaktı cism-u canumu", "Gör halimi cânâ bana çeşmin neler etti", "Kuzucağım ne kaçarsın benden", "Gönlüm yine bir âteş-i hicrana dolaştı", "Zencir-i aşkın dil bestesiyim"). Güfte Derlemesi: *Fâiku'l-Âsâr*, 1881.

FAİZİ [Kafzâde] (1572-1622)

Osmanlı tezkire yazarı ve Divan şairi. Antoloji niteliğinde bir tezkire yazmıştır.

Asıl adı Abdülhay'dır. İstanbul'da doğdu, aynı yerde öldü. Doğum tarihi tartışmalıdır. Kazasker Kafzâde Feyzullah Efendi'nin oğludur. Ana tarafından soyu Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye ulaşır. Doğum tarihi kesin değildir. Medrese öğrenimi gördükten sonra İstanbul'un çeşitli medreselerinde müderrislik yaptı. 1618'de Selanik kadılığına gönderildi.

Ertesi yıl Şam kadılığına atandı. Görev yerine giderken İstanbul'da yerine başkasının atandığını öğrenip burada kaldı. Kendisine arpalık olarak Midilli Adası geliri verildi. Ancak padişah Lehistan seferine çıkarırken bütün arpalıkları kaldırınca güç duruma düştü. II.Osman'ın bir ayaklanma sonucu öldürüldüğü sırada saraydaydı. Bu olaydan duyduğu korku, birkaç gün sonra ölmesine neden oldu.

En önemli yapıtı Zübdetü'l-Eş'âr ("Seçkin Şiirler") adlı tezkiresidir. Daha çok bir antoloji niteliğinde olan bu yapıt 15.-16.yy ile 17.yy'ın başlarındaki on dördü kadın 500 kadar şairin şiirlerinden örnekleri kapsar. Şairlerin yaşamöyküleri anlatılmamış, yalnızca ölüm tarihleri verilmiştir. *Divan*'ında gazeller önemli bir yer tutar. Çağdaşı Nef'i ile karşılıklı yergiler yazmışlardır. Ayrıca mesnevi türünde *Sakinâme* ve *Hasenat-ı Hasen* ile *Leyla ile Mecnun* adlı yarım kalmış bir çalışması vardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Divan*, (Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi manzum 318); *Sakinâme*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe yazma, No. 469/6); *Zübdetü'l-Eş'âr*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazma, No. 1646).

FALCONET, Etienne-Maurice (1716-1791)

Fransız, heykeltci. Çar I.Petro heykeliyle ünlüdür.

1 Aralık 1716'da Paris'te doğdu, 24 Ocak 1791'de aynı kentte öldü. Önce Nicolas Guillaume'un daha sonra da XV.Louis'nin heykeltcisi Jean Baptiste Lemoyne'in (1704-1778) öğrencisi oldu. 1754'te *Kraton'lu Milon* adlı heykeli, güçlü kompozisyonu ve dinamizmi ile büyük ilgi toplayınca, Kraliyet Akademisi'ne seçildi. Buradaki öğretmenliği sırasında yaptığı *terra cotta* (pişmiş toprak), alçı ve mermerden küçük heykellerle XV.Louis'nin dostu Madam de Pompadour'un (1721-1764) ilgisini çekti ve 1757'de onun yardımıyla Sèvres'deki porselen yapımına yönetici olarak atandı.1766'da Diderot'nun aracılığıyla Çariçe II.Katerina tarafından, Çar büyük Petro'nun heykelini yapmakla görevlendirilince Rusya'ya gitti. Çarı at üstünde gösteren heykeli, onun en önemli yapıtıdır. 1781'de Paris'e döndü. 1783'te geçirdiği bir kalp krizinden sonra heykel yapmayı bıraktı ve sanatla olan bağını yalnız yazılarıyla sürdürdü.

Falconet heykellerinde, Yeni Klasikçilik'in (Neo-Klasizm) yalın kompozisyon anlayışını ve vumuşatılmış çizgili biçim arayışını, Barok ve Rokoko'nun canlı, coşkulu ve çarpıcı gösterişliliğiyle kaynaştırmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Kraton'lu Milon*, 1754, Louvre, Paris; *Zorlayıcı Aşk*, 1757, Louvre, Paris; *Banyo Yapan*, 1757, Louvre, Paris; *Büyük Petro'nun Atlı Heykeli*, 1766-1781, Dekabristler Alanı, Leningrad.

FALKENHAYN, Erich von (1861-1921)

Alman, asker. I.Dünya Savaşı sırasında Prusya savaş bakanlığı ve Alman genelkurmay başkanlığı yapmıştır.

Erich Georg Anton Sebastian von Falkenhayn 11 Eylül 1861'de Batı Prusya yakınlarında Graudenz'de (şimdi Polonya'da Grudziadz) doğdu, 8 Nisan 1922'de Potsdam yakınlarında (şimdi DAC'de) öldü.

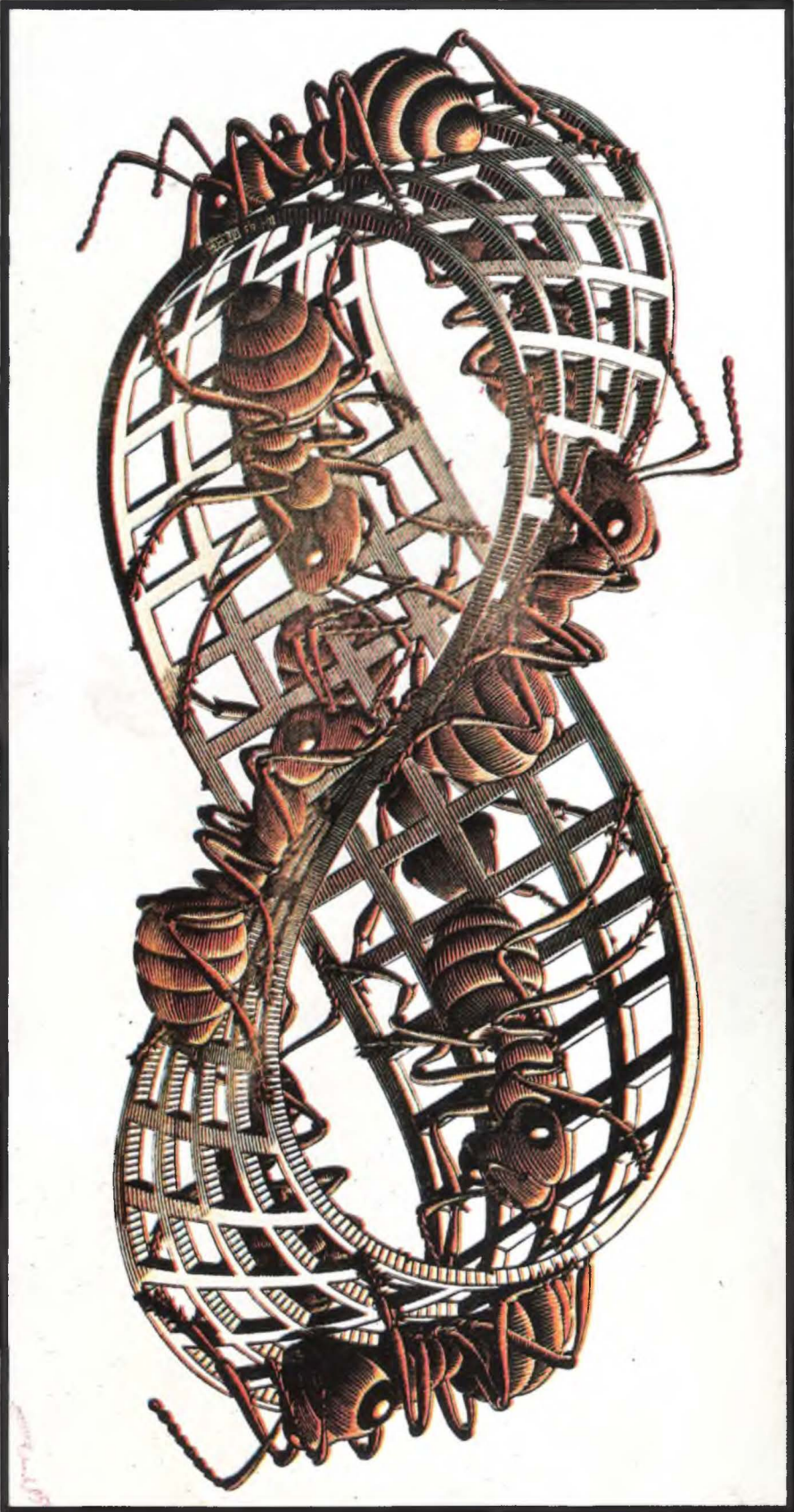
Falkenhayn 1882'de teğmen, 1893'te yüzbaşı oldu. 1896'da Çin'e gitti ve burada komando bölümü komutanlığı ve Hankow Askeri Akademisi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1899'da binbaşı oldu. 1902'de Almanya'ya dönerek 1903-1905 arasında bir tabura, 1911-1912 yıllarında da bir alaya komuta etti.

Falkenhayn, Temmuz 1913'te Prusya savaş bakanı oldu. Eylül 1914'te Marne Savaşı'nda Alman ordusunun Fransız ordusu karşısında yenilgiye uğramasından sonra General Helmuth von Moltke'nin yerine genelkurmay başkanlığına getirildi. Doğu cephesinde kesin bir başarı kazanmanın mümkün olduğunu ileri süren Mareşal Paul von Hindenburg ve General Erich Ludendorff'un Rusya'ya saldırı planına karşı çıktı. Kesin sonucun ancak Fransa karşısında sağlanabileceğini ileri sürdü. Bu doğrultuda Fransızlar'a karşı girdiği savaş Verdun yenilgisi ile sonuçlanınca II.Wilhelm tarafından görevden alındı.

Verdun yenilgisinin ardından IX.Ordu'nun başına getirilen Falkenhayn, Romanya ile yapılan savaşta 10 ay IX.Ordu Komutanlığını sürdürdükten sonra mareşal rütbesiyle Suriye-Filistin cephesindeki Yıldırım Orduları Grubu komutanı oldu. Bu görevi sırasında, Bağdat'ın geri alınması amacıyla genel bir plan yaptı. Fakat Türk kurmayları ile anlaşmazlığa düştüğünden Bağdat planından vazgeçmek zorunda kaldı. Filistin cephesinin çözülmesi sonucu 1917 sonunda Yıldırım Orduları Grubu komutanlığından ayrıldı. 1918'de X.Ordu ile Almanya'nın Ukrayna'yı işgaline katıldı. Mayıs 1919'da kendi isteğiyle ordudaki görevinden ayrılarak, yaşamının son yıllarında I.Dünya Savaşı ile ilgili anılarını yazdı.

- YAPITLAR (başlıca): *Die oberste Heeresleitung 1914-1916 in ihren wichtigsten Entschliessungen*, 1920, ("1914-1916'da En Önemli Kararlar Açısından Ordu Üst Yönetimi"); *Der Feldzug der 9.Armee gegen die Rumänen und Russen 1916/1917*, 1921, ("1916/1917'de 9.Ordunun Rumınlara ve Ruslara Karşı Seferi").

- BAKINIZ: HINDENBURG, WILHELM II.

Resin 291
Escher "Moebius Strip II"

Resim 295
Henri FANTIN-LATOUR
"Batignolles'te Akölye"
Louvre Müzesi-Paris,
FRANSA

Resim 292
Bedri Rahmi EYUBOĞLU "Çıplak" Özel Koleksiyon

Resim 293
Eren EYUBOĞLU "Yeşil Kapı" Özel Koleksiyon

Resim 294
Eren EYUBOĞLU "Ağaç" Özel Koleksiyon

Sporcular için... Antrenörler için... Sporseverler için...

Adam Yayıncılık,
Türk spor dünyasına, bugüne değin benzeri görülmemiş
bir spor kitapları dizisi kazandırıyor.

Uzmanlarca hazırlanan
Adam Spor Kitapları, çağdaş ve bilinçli spor için
ülkemizdeki tek kaynaktır!

Çizim, fotoğraf ve ayrıntılı açıklamaların bulunduğu
spor kitapları, birinci hamur kâğıda ofset tekniğiyle basıldı, ciltlendi.

İlk sekiz kitap:

1) Voleybol (Mehmet Bengü)

Voleybolun temel hareketlerini, tanımlar, açıklamalar ve çizimlerle anlatan bu kitapta, sistemler ve taktikler üzerine de geniş bilgiler veriliyor.

2) Sağlık İçin Spor

(Cooper Programları ve Aerobik Jimnastik)

Sağlık için spor yapanların öğrenmesi gereken tüm bilgiler... Yeni başlayanlar ve kondisyonlarını korumak isteyenler için Cooper Programları, testler...

3) Basketbol (John Wooden, Bill Sharman)

(Çeviren: Faruk Akagün)

Basketbolun temel hareketleri, taktikleri, oyuncu ilişkileri... Maçlarda çekilen fotoğrafların çözümlemeleri...

4) Futbol (Robert Herbin-J. Ph. Rethacker)

(Çevirenler: T. Gönensin-N. Sipahi)

Futbolu tüm yönleriyle ele alan, resimler, çizimlerle açıklayan, oyunun çeşitli öğelerini derinliğine inceleyen bir yapıt.

5) Cimnastik (Peter Aykroyd)

(Çeviren: Sami Mengütaş)

Cimnastiğin tarihçesi, cimnastiğe hazırlık, beygir atlama, asimetrik bar, denge, yer hareketleri, kulplu beygir, halka, paralel, barfiks, cimnastikte puanlama... Çizimler ve resimlerle!

6) Atletizm (Neriman Tekil)

Atletizm konusunda geniş bilgi... Koşular, atlamalar, yürüyüş, kombine yarışmalarla ilgili teknik ve taktik açıklamalar...

7) Tenis (Clarence Jones/Çeviren: İnci Asena)

Tenisle ilgili tüm bilgiler. Oyunun niteliği, oyun tekniği, raket tutuşları, kullanılan malzemeler... Resimler, çizimlerle!

8) Spor Seyircisinin Elkitabı

(Paul Wade / Çeviren: Dr. Deniz Gökçe)

Akla gelebilecek tüm sporların oyun alanları, malzemeleri, kuralları, kazanma yolları, teknik ve taktik incelemeleri. İlginç fotoğraflar ve çizimlerle!

Yayımlanacak olan kitaplar:

- Yüzme
- Masa Tenisi
- Güç Geliştirme
- Güreş...
- Hentbol

değerli kitaplar yayımlar.

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA AŞ Ankara Şubesi
Konur Sokak No 17/5
Kızılay, Ankara Tel 18 90 99

ADAM spor kitapları: 8

Sporu "bilerek" izlemek isteyenler için!
Futboldan tenise, yüzmeden judoya, eskrimden
krikete... 70'e yakın spor!
Oyun alanları, malzemeler, temel kurallar
beceriler, taktikler, terimler...
Açıklamalar, çizimler, fotoğraflarla...

ADAM

spor seyircisinin el kitabı

PAUL
WADE

TÜRKİYE GENEL DAĞITIMI:

YADA Yayın - Dağıtım A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sokak No: 6
Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

ANKARA DAĞITIMI:

YADA A.Ş. Ankara Şubesi
Konur Sokak No: 17/5
Kızılay, Ankara Tel: 18 90 99

İZMİR DAĞITIMI:

İLERİ KİTAPÇI
SSK İşhanı A Blok 2-02
Konak, İzmir Tel: 14 98 08

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni : Oya KÖYMEN
Yazı İşleri Müdürü : Meltem ÖNEŞ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN
Renkli Baskı : Ana Basım Sanayi A.Ş.
Siyah-Beyaz Baskı : Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım : Hürriyet Holding A.Ş.
Abone ve Her Türlü İstek Adresi :
YA DA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

Cilt 4, Fasikül 37
30 Temmuz 1984
400 TL.

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Üçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul